

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ABDURRAHMAN CAHİT ZARİFOĞLU'NUN HAYATINDA VE
ESERLERİNDE TASAVVUFUN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
İbrahim BEYHAN

Danışman
Doç. Dr. İbrahim BAZ

ŞIRNAK, 2020

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ABDURRAHMAN CAHİT ZARİFOĞLU'NUN HAYATINDA VE
ESERLERİNDE TASAVVUFUN ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
İbrahim BEYHAN

Danışman
Doç. Dr. İbrahim BAZ

ŞIRNAK, 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
İbrahim BEYHAN

KISALTMALAR

as. :Aleyhisselam

Ayr. :Ayrıca

b. :Bin, İbn

Bkz. :Bakınız

c. :Cilt

cc. :Celle Celaluhu

Çev. :Çeviren

DİA :Diyamet İslam Ansiklopedisi

Ed. :Editör

Haz. :Hazırlayan

Hz. :Hazreti

ö. :Ölümü

r.a :Radıyallahu anh

s. :Sayfa

S. :Sayı

SBE :Sosyal Bilimler Enstitüsü

s.a.v :Sallallahu aleyhi ve sellem

ter. :Tercüme

ts. :Tarihsiz

vd. :Ve devamı

yy. :Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İnsan, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Onun bu özelliği göz önüne alındığında hayatını idame ettirebilmesi için hem bedeninin hem de ruhunun sağlıklı olması zaruridir. Temel ihtiyaçlar olan yeme, içme, barınma gibi etkenler bedenın sıhhati için önemliyken; huzur, mutluluk, sevgi gibi etkenler de ruhun sıhhati için gereklidir. Bedenen sıhhatli olup ruhen zayıf kalan insan bunun eksikliğini var olduğu müddetçe yaşayacaktır. Yaratılış itibarıyla “kulluk” üzerine dünyaya gönderilen insan, bu eksende hareket ettiği müddetçe ruhunu kuvvetlendirecektir. İnsanın her an “kul” olduğunu hatırında tutarak bu durumu bilinç seviyesine yükseltmeyi amaçlayan tasavvuf bu noktada devreye girmektedir. Tasavvuf, hakikat yolculuğuna niyetlenen taliplere, bu yolda tecrübe sahibi mürşit denilen rehberlerce ders veren özel bir mektep konumundadır. Yaşayarak öğretmeyi ilke kabul eden bu okul, öğrencilerini zorlu bir eğitimden geçirerek onlara huzurlu bir gelecek hazırlamaktadır.

Tasavvufî hayatı yaşamaya talip olanlara bakıldığında ortak özelliklerinin “arayış” içinde oldukları dikkat çekmektedir. Onlardan bazıları aynadaki yalanların sahteliğinden kurtularak hiç bitmeyecek olan mutlak güzele vuslatı arzularken bazıları da hata ve günahlardan kurtulmayı hedeflemektedir. Asırlar öncesindeki Mevlânâ’nın, Yunus Emre’nin hasretini çektiği şey ile yakın zamanlardaki Necip Fazıl Kısakürek’in, Nurettin Topçu’nun hasretini çektiği şey aynıdır: Vuslat.

Cahit Zarifoğlu da bu “arayış” kafilisine katılmayı zaruri görmüştür. O, daha anlamlı bir hayat için tasavvuf yoluna girerek mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi’ye intisap etmiştir.

Zarifoğlu hakkında yapılan çalışmalarda genellikle onun edebi yönlerinin ele alınması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etti. Onun ruh dünyasını şekillendiren tasavvufî yönüne değinmenin kendisini anlama ve anlamlandırma hususunda faydalı olacağını düşündük.

Çalışmamıza, kendisi hakkında yazılan eserleri ve kendi yazdığı eserleri inceleyerek başladık. Bu eserlerde geçen, onun tasavvufî yönüne işaret eden bilgileri topladık. Kendisiyle arkadaşlık etmiş kişileri dinleyerek onun bireysel ve sosyal yönlerini incelemeye çalıştık.

Sonuç itibarıyla çalışmamız Cahit Zarifoğlu’nun ‘hayatı’ ve ‘eserlerindeki tasavvufî kavramlar’ şeklinde iki bölümden meydana geldi. Birinci bölümde, yaşamış olduğu döneme kısaca değinilerek, hayatında iz bırakan kişiler, ailesi, eserleri ve

dünya meşgalesi, ikinci bölümde ise eserlerinden ve hayatından yola çıkarak tasavvufi kavramlara yüklediği anlam ortaya konuldu.

Çalışmamıza konu olan kişi Abdurrahman Cahit Zarifoğlu, bazen ‘Cahit Zarifoğlu’ bazen de ‘Zarifoğlu’ şeklinde ifade edildi.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da birçok kişinin emeği söz konusudur. Bundan dolayı eseri tek başıma sahiplenmek doğru olmayacaktır. Bu konuyu belirlediğimiz ilk günden beri rehberliğini esirgemeyen muhterem hocam Doç. Dr. İbrahim Baz’a hürmet ve şükranlarımı sunarım.

Bizlerle görüşmeyi kabul ederek kıymetli zamanlarını ayıran Rasim Özdenören’e, Mustafa Tuğlu’ya, Yüksel Yalçınkaya’ya, Ali Haydar Haksal’a, Âlim Kahraman’a, Osman Koca’ya, Zekai Karakaya’ya ve Zarifoğlu ailesine; bu süreçte her türlü fedakârlığı gösteren ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kıymetli eşime; eseri okuyarak görüş ve düşüncelerini paylaşan ve böylelikle sıhhatli bir hal almasını sağlayan değerli arkadaşlarıma, özellikle Onur Aksan’a teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah’tandır.

İbrahim BEYHAN
Kasım 2020-Cizre

**ABDURRAHMAN CAHİT ZARİFOĞLU'NUN HAYATINDA VE
ESERLERİNDE TASAVVUFUN ETKİSİ**

İbrahim BEYHAN

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimler

Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Aralık/2020

Danışman: Doç. Dr. İbrahim BAZ

Şırnak/2020

ÖZET

Abdurrahman Cahit Zarifoğlu, 1940-1987 yıllarında yaşamış, daha çok edebi yönleri ile ön plana çıkmış mütefekkir bir şairdir. Tasavvuf kültürünün içinde büyüyen Zarifoğlu, üniversite yıllarında kendisini bir anlam arayışının içinde bulmuştur. Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Fethi Gemuhluoğlu onun bu arayışına kaynaklık eden isimlerin başında gelmektedir. Varoluşsal bir krizden çıkan bu arayış, şeyhi Abdurrahim Reyhan Efendi'ye intisap edinceye kadar devam etmiştir. Tasavvuf yoluna revan olduktan sonra İslami şuurla yazmış olduğu eserler daha da belirginlik kazanmış, etrafındaki gençlere yaptığı rehberlik yoğun bir hal almaya başlamıştır. Hayatını dervişçe yaşamak üzere bina eden Zarifoğlu, bazen ifadeleri, bazen de hali ile anlayanlara sayısız dersler vermiştir. Bu çalışma, tasavvufun Zarifoğlu üzerindeki etkisini, hayatı ve eserlerinden hareketle anlamaya yönelik yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Cahit Zarifoğlu, tefekkür, hakikat arayışı, sükûn.

**THE EFFECT OF SUFISM ON ABDURRAHMAN CAHİT
ZARİFOĞLU'S LIFE AND WORKS**

İbrahim BEYHAN

Şırnak University, Graduate Education Institute, Basic Islamic Sciences

Department, Master's Degree, December/ 2020

Supervisor: Assoc. Dr. İbrahim BAZ

Şırnak/2020

ABSTRACT

Abdurrahman Cahit Zarifoğlu was an influential poet who lived between 1940-1987 and came to the fore with his literary aspects. Growing up in Sufi culture, Zarifoğlu found himself in search of a meaning during his university years. Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Fethi Gemuhluoğlu are among the names that have been the source of this quest. This search, which emerged from an existential crisis, continued until he joined his Sheikh Abdurrahim Reyhan Efendi. After he turned to the way of Sufism, the works he wrote with Islamic consciousness became more evident and his guidance to the young people around him began to become intense. Zarifoğlu, who built his life to live as a dervish, gave countless lessons to those who sometimes understand the expressions and sometimes the state. This study was conducted to understand the effect of Sufism on Zarifoğlu, based on his life and works.

Keywords: Mysticism, Cahit Zarifoğlu, contemplation, search for truth, tranquility.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
CAHİT ZARİFOĞLU’NUN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ	1
A. Sosyal ve Siyasi Durum	1
B. Dini ve Tasavvufi Durum.....	7
C. Tasavvuf Edebiyat İlişkisi.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

CAHİT ZARİFOĞLU’NUN HAYATI VE ESERLERİ

1. CAHİT ZARİFOĞLU’NUN HAYATI	15
1.1. Doğumu ve Ailesi	15
1.2. Çocukluk ve Gençlik Yılları	18
1.3. Üniversite Yılları.....	20
1.4. Hakikat ve Anlam Arayışı.....	23
1.5. Şeyh Abdurrahim Reyhan Erzincanî’ye İntisabı.....	29
1.6. Şeyh Abdurrahim Reyhan’ın Hayatı, Eserleri ve Tarikat Silsilesi.....	31
1.7. Yaptığı Görevler, Evliliği, Çocukları ve Vefatı	35
1.8. Tasavvufi Kişiliği.....	36
1.9. Eserleri ve Eserlerindeki Tasavvufi Temalar	41
1.9.1. Şiirleri.....	42
1.9.1.1. İşaret Çocukları	42
1.9.1.2. Yedi Güzel Adam.....	43
1.9.1.3. Menziller	44
1.9.1.4. Korku ve Yakarış	45
1.9.2. Hikâyeleri ve Romanları	47
1.9.2.1. Savaş Ritimleri	47
1.9.2.2. Anne	47
1.9.3. Denemeler	48
1.9.3.1. Bir Değirmendir Bu Dünya	48
1.9.3.2. Zengin Hayaller Peşinde	49
1.9.4. Çocuk Edebiyatı	50
1.9.4.1. Serçekuş	51
1.9.4.2. Ağaçkakanlar.....	51
1.9.4.3. Katıraslan	52
1.9.4.4. Yürek Dede ile Padişah	52
1.9.4.5. Motorlukuş	53
1.9.4.6. Küçük Şehzade.....	54
1.9.4.7. Gülücük.....	55
1.9.4.8. Kuşların Dili.....	56
1.9.4.9. Ağaç Okul	57
1.9.4.10. Radyo Oyunları	57
1.9.5. Diğer Eserleri	57
1.9.5.1. Okuyucularla	57
1.9.5.2. Mektuplar	58
1.9.5.3. Yaşamak.....	60
1.9.5.4. Konuşmalar	60
1.9.5.5. Sütçü İmam	61
1.9.5.6. Rilke’nin Romanında Motifler	62

İKİNCİ BÖLÜM

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN ESERLERİNDE TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.1. Tasavvuf.....	63
2.2. Şeriat-Hakikat İlişkisi	67
2.3. Tahalluk Kavramları	69
2.3.1. İbadete ve Ahlaka Dair Olanlar.....	69
2.3.1.1. Dünya ve Ahiret Hayatı	69
2.3.1.2. Peygamber Sevgisi	73
2.3.1.3. İbadet.....	75
2.3.1.4. Namaz	77
2.3.1.5. Hac	81
2.3.1.6. Dua	83
2.3.1.7. Edep ve Takva.....	85
2.3.1.8. Nefis.....	87
2.3.1.9. Kalp.....	91
2.3.1.10. Tevbe.....	94
2.3.1.11. Zikir	96
2.3.1.12. Murakabe.....	100
2.3.1.13. Sabır.....	102
2.3.1.14. Tevekkül.....	104
2.3.1.15. Fütüvvet	105
2.3.1.16. Vakt	107
2.3.1.17. Rıza.....	109
2.3.1.18. Kanaat	111
2.3.2. Seyr-u Sülûk Kavramları	112
2.3.2.1. Mürşit-Mürît İlişkisi.....	113
2.3.2.2. Samt (Susmak)	117
2.3.2.3. Sohbet.....	119
2.3.2.4. Halvet ve Uzlet.....	121
2.3.2.5. Veli -Velayet	123
2.3.2.6. Keramet	126
2.4. Tahakkuka Dair Kavramlar	127
2.4.1. Aşk.....	128
2.4.2. Havf ve Reca	129
2.5. Ameli Tasavvuf	132
2.5.1. Rabıta ve Teveccüh	132
2.5.2. Hatme.....	134
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	139
EKLER.....	148

GİRİŞ

Cahit Zarifoğlu'nun Yaşadığı Döneme Genel Bakış

İnsan, sadece doğduğu ve büyüdüğü ailenin değil, içerisinde yaşadığı toplumun da kişiliğini, inançlarını, arayışlarını hâsılı hayatını şekillendirdiği bir varlıktır. Bir kişiyi yaşadığı zaman ve mekânla birlikte incelemek onu daha doğru ve objektif tanıma imkânı sunacaktır. Bu nedenle biz de çalışmamıza Cahit Zarifoğlu'nun yaşamış olduğu dönemin siyasi, sosyal, dini, tasavvufî ve edebî yönlerini ele alarak başlamak istiyoruz.

A. Sosyal ve Siyasi Durum

Cahit Zarifoğlu 1940 ile 1987 yılları arasında yaşamış bir şair, mütefekkir ve toplum adamıdır. 47 yıllık hayatının başlangıcı İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlar. İçinde yaşadığı toplum Birinci Dünya Savaşı'nın yorgunluğunu ve çaresizliğini daha üstünden atamamışken bu savaşın getirdikleri ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir.¹

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra devletin başına geçen İsmet İnönü (ö.1973) İkinci Dünya Savaşı'na girmeyerek tarafsız kalmayı tercih etmiştir. İnönü, savaşın hızla dünyayı sarmasından sonra yaşanan yüksek enflasyon ve karaborsacılığa karşı Milli Koruma Kanunu'nu ve Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkararak önlem almak istemiş olsa da başarılı olamamıştır.² Bu dönemde kırsal kesimden alınan vergilerle köylü kesiminin daha da fakirleştiği görülmüştür.³ Ülkede yaşanan bu gelişmeler meclise de yansımış, iktidar partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne kendi içinden eleştiriler başlamıştır. Yapılan bütçe görüşmelerinde Celal Bayar'ın (ö.1986) Refik Saydam'ın (ö.1942) ölümü üzere göreve başlayan Recep Peker (ö.1950) hükümetine verdiği red oyu iktidara olan güvensizliği ortaya koymuştur. Toprak Reformu Kanunu'nun tartışılması neticesinde Celâl Bayar, Refik Koraltan (ö.1974),

---

¹ Cevdet Küçük, "Türkiye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 41, s.569; Melike E. Bildirici, "Siyaset ve İktisat İlişkisi", *Türkiye Ekonomisi*, Ed. Nevin Çoşar ve Melike Bildirici, Ekin Yayınevi, Bursa 2010, s. 662; Işıl Akgül, "1908 Genç Devriminden Günümüze Paranın Değeri", *Türkiye Ekonomisi*, s. 133; Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 420.

² Küçük, "Türkiye", s. 569; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 427-432; Abdurrahman Yılmaz, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, Orion Yayınları, Ankara 2019, s. 47; Taner Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 47.

³ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 447.

M. Fuad Köprülü (ö.1966) ve Adnan Menderes (ö.1961) Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak 1946 yılında Demokrat Partisi'ni kurmuştur.⁴

Seçimlerin bir yıl öne çekilmesi, seçimlerde “açık oy gizli sayım” ilkesinin benimsenmesi gibi sebeplerden dolayı Demokrat Parti seçimi kazanamamıştır. İnönü, hükümeti kurma yetkisini Recep Peker'e vermiş ancak; Peker'in uyguladığı otoriter yönetim şekli tepkiyle karşılaşınca İnönü tarafından başvekilliğe daha ılımlı bir tavır takınan Hasan Saka (ö.1960) getirilmiştir.⁵ Demokrat Parti'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı uyguladığı politikayı yeterli görmeyen bazı milletvekilleri partisinden istifa ederek Millet Partisi'ni kurmuştur.

Laiklik ilkesini yumuşatmak isteyen İnönü başvekilliğe M. Şemsettin Günaltay'ı (ö.1961) getirmiştir. İmam Hatip kurslarının açılması, ilkokullarının 4. ve 5. sınıflarına din derslerinin konulması, Ankara'da İlahiyat Fakültesi'nin eğitime başlaması, hacca gitmeye izin verilmesi M. Şemsettin Günaltay'ın başvekilliği döneminde yapılan uygulamalardır.⁶

14 Şubat 1950 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin eşit ve serbest seçimi öngören yeni seçim kanununu çıkarması Türk demokrasi tarihinde önemli bir adımın atıldığının göstergesidir.⁷

14 Mayıs 1950 yılında yapılan genel seçimlerde oyların % 53'ünü alan Demokrat Parti 487 milletvekilliden 415'ini kazanarak iktidara gelmiştir.⁸ Celal Bayar cumhurbaşkanı olurken başvekilliğe Adnan Menderes getirilmiştir. İktidara gelen Demokrat Parti'nin seçim gezilerinde halkın en çok talep ettiği konuların başında gelen ezanın aslına döndürülmesi⁹ 16 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezan yasağını kaldırması ile sonuçlandırılmıştır.¹⁰

⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 455-457; Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 49.

⁵ Dutar, Şeyma, *Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları ve Toplumsal Tepkiler (1923-1960)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2015, s. 33.

⁶ Yılmaz, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, s. 196-199; İsmet Galip Yolcuoğlu, *Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, Nobel Yayınları, Ankara 2012, s. 145; Nurçin, Emrah, *Mehmet Şemsettin Günaltay Hükümeti (1949-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 247; Şeyma, *Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları ve Toplumsal Tepkiler (1923-1960)*, s. 34.

⁷ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s. 463.

⁸ Yılmaz, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, s. 89; Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 99.

⁹ Aydın, Furkan, *Muhafazakârlık Ve Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakâr Politikaları*, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2016, s. 299.

¹⁰ Küçük, “Türkiye”, s. 569; Yolcuoğlu, *Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, s. 145.

Tarım alanında yapılan yeniliklerle ekili arazilerin sayısı artırılmış. 1950 yılında 5539 sayılı yasa ile Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştur.¹¹ Ulaşım alanında kullanılabilen karayollarının uzunluğu 9622 kilometreden 22000 kilometreye yükselmiştir.¹² 1950 yılında Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası kurularak sanayileşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır. Ayrıca 1952 yılında Kore'ye asker gönderilerek Türkiye'nin NATO'ya girmesi sağlanmıştır.¹³

1954 ve 1957 seçimlerini de kazanan Demokrat Parti'nin zamanla parti içinde gerginlik yaşaması oy oranlarının düşmesine sebep olmuştur.¹⁴ Plansız büyümenin sonucunda gerçekleşen enflasyon ve 1958 yılında yaşanan devalüasyon¹⁵ halktan tepkiyle karşılanmıştır.¹⁶

Kıbrıs sorunu uluslararası platformda ilk defa gündeme gelmesi de bu döneme rastlamaktadır.¹⁷

1959 yılında Avrupa Birliği'nin temellerini atan Avrupa Ekonomi Topluluğu'na üyelik için başvuru yapılmıştır.¹⁸

Menderes Hükümeti, yaşanan ekonomik sıkıntılardan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nden beklediği desteği alamayınca Rusya'ya yaklaşmaya karar vermiştir. Bu durum 27 Mayıs 1960 darbesine karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin sessiz kalmasına sebep olacaktır.

Menderes Hükümeti'nin muhalefeti ve basın faaliyetlerini sınırlamak için bir komisyonun kurulmasını öngören kanunun kabul edilmesiyle ordu ile hükümet arasındaki gerginlik artmıştır. İstanbul ve Ankara'da başlayan öğrenci yürüyüşleri karşısında Adnan Menderes halkın nabzını ölçmek için yurtiçi gezileri düzenlemiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde Eskişehir'de olduğu sırada Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yönetime el konulmuştur.¹⁹ Milli Birlik Komitesi adı verilen darbeciler meclisi fesh

¹¹ Sadık Rıdvan Karluk, "Temel Sektörde Gelişimler 3: Hizmetler Sektörü", *Türkiye Ekonomisi*, Ed. Metin Toprak ve Nazım Çatalbaş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2013, s. 166.

¹² Seçkin Sunal, "Tanzimattan Günümüze Ulaştırma Politikaları ve Ulaştırma Alanındaki Gelişmeler", *Türkiye Ekonomisi*, s. 637.

¹³ Yılmaz, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, s. 92.

¹⁴ Yılmaz, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, s. 123.

¹⁵ Akgül, "1908 Genç Devriminden Günümüze Paranın Değeri", *Türkiye Ekonomisi*, s. 138.

¹⁶ Küçük, "Türkiye", s. 569-570.

¹⁷ Yılmaz, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, s. 112.

¹⁸ Tatoğlu, Emin, *Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi (1951-1995)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 111.

¹⁹ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 64; Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, s. 391; Nurşen Mazıcı, "27 Mayıs Kemalizmin Restorasyonu mu?", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 567.

ederek her türlü siyasi faaliyeti yasaklamış, Kurucu Meclis tarafından hazırlanan, demokratik ve liberal olarak kabul edilen anayasa halkın % 61'inin onay vermesiyle kabul edilmiştir.²⁰ Devlet için danışma kurulu olan Milli Güvenlik Kurulu ile kanunların ve tüzüklerin anayasaya uygunluğunu denetleyen Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.²¹

Darbe ile görevlerinden uzaklaştırılan Başvekil Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu (ö.1961) ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan (ö.1961) Yassıada'da yapılan mahkeme sonucunda idama mahkûm edilmiştir.²²

27 Mayıs 1960 darbesiyle birlikte cumhurbaşkanlığına Cemal Gürsel, başbakanlığa ise İsmet İnönü getirilmiştir.²³ Darbeden sonra Türk siyaset tarihinde ilk defa koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1965 seçimlerine kadar üç defa İsmet İnönü, bir defa Suat Hayri Ürgüplü (ö.1981) olmak üzere dört defa koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Demokrat Parti'nin devamı kabul edilen Adalet Partisi 1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelmiş ve Süleyman Demirel başbakan (ö.2015) olmuştur. 1966 yılında asker kökenli olan Cevdet Sunay (ö.1982) cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁴

1961 Anayasası'nın özgürlükçü yapısı yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Milli Bakiye Sistemi ile meclise giren Türkiye İşçi Partisi'nin²⁵ gençlik üzerinde etkisini artırmasıyla birlikte sol düşünce üniversitelerde hızla yayılmaya başlamıştır.

1969 seçimlerinde Adalet Partisi iktidarda kalmaya devam etti. Seçimlerde aday olarak kabul edilmeyen Necmettin Erbakan (ö.2011) 26 Ocak 1970 tarihinde Milli Nizam Partisi'ni kurarken,²⁶ milliyetçi grupla Adalet Partisi'nden ayrılan Ferruh Bozbeyle (ö.2019) 18 Aralık 1970 tarihinde Demokratik Parti'yi kurmuştur.²⁷ Öğrenci hareketlerinin silahlı eyleme dönüşmesi ordunun 12 Mart 1971 tarihinde muhtıra vermesine sebep oldu. Muhtıranın ardından Süleyman Demirel istifa etti.²⁸ Demirel'in

²⁰ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 87.

²¹ Yolcuoğlu, *Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, s. 145.

²² Küçük, "Türkiye", s. 570.

²³ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 87; Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Can Yayınları, İstanbul 2016, s. 38.

²⁴ Küçük, "Türkiye", s. 571.

²⁵ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 173.

²⁶ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 198; Poyraz, Fahrettin, *Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi*, Hacettepe Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 100.

²⁷ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 140.

²⁸ Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, s. 248.

istifasıyla birlikte 1973 seçimlerine kadar ikisi Nihat Erim (ö.1980) olmak üzere, Ferit Melen (ö.1988), Naim Talu (ö.1998) başkanlığında dört hükümet görev yaptı. Silahlı eylemlerin durdurulamaması sebebiyle on bir ilde sıkıyönetim ilan edildi. Anayasa Mahkemesi tarafından Milli Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi kapatıldı.²⁹ Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel sekreterliğinde bulunan Bülent Ecevit (ö.2006) 12 Mart Muhtırası'nda İsmet İnönü'nün karşısında yer alarak görevinden istifa etti,³⁰ parti kurultayında genel başkanlığa aday olarak seçimi kazandı. 1973 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini asker kökenli aday olan Fahri Korutürk (ö.1987) kazanarak 6. cumhurbaşkanı oldu.³¹ 1973 seçimlerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi ile Necmettin Erbakan'ın kurduğu Milli Selamet Partisi arasında koalisyon hükümeti kuruldu.³²

Yunanistan'ın desteğiyle Kıbrıs'ta darbe yapan EOKA örgütü Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıkladı. Bunun üzerine Türkiye Kıbrıs'a 1974 yılında harekât düzenledi.³³ Amerika Birleşik Devletleri harekâtı sebep göstererek Türkiye'ye karşı 1975 yılında ambargo uyguladı.³⁴ Ambargoya karşı Türkiye'nin tutumu Kıbrıs Federe Türk Devleti'nin kurulmasını desteklemek oldu.³⁵ Koalisyon hükümetinde çıkan anlaşmazlıklar sonucunda Bülent Ecevit istifa etti. Hükümeti kurma görevi Sadi İrmak'a (ö.1990) verildi ve dört buçuk ay güvenoyu alamamasına rağmen ülkeyi yönetti. 12 Nisan 1975 tarihinde Demirel başkanlığında Milliyetçi Cephe Hükümeti göreve geldi.

Siyasi istikrarsızlık ülkede anarşi olaylarının artmasına sebep oldu. Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK) ülkenin çeşitli yerlerinde hayat pahalılığını bahane göstererek eylemler gerçekleştirdi.³⁶ Bu eylemlerde ölen ve yaralananlar oldu. 1977 yılında yapılan 1 Mayıs gösterilerinde otuz dört vatandaşın ölmesi ile ülkede kaos ortamı

²⁹ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 223; Poyraz, *Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi*, s. 104.

³⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dünder ve Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, s. 260.

³¹ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 243.

³² Poyraz, *Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi*, s. 109.

³³ Akca, İbrahim Erhan, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2004, s. 71.

³⁴ Akca, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri*, s. 73.

³⁵ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 264-265; Akca, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri*, s. 74.

³⁶ Arpacı, Muhammet Mustafa, *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) Yeri (1971-1980)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 63.

oluşmaya başladı.³⁷ Sağ-sol çatışmaları şiddetlendi.³⁸ 1977 seçimlerinde en çok oyu alan Cumhuriyet Halk Partisi'nin güvenoyu alamaması Süleyman Demirel'in ikinci kez Milliyetçi Cephe Hükümetinin kurmasını sağladı. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti cumhuriyet tarihinde en ağır zam paketini açıklaması ile tarihe geçti. Bülent Ecevit'in işçi sendikalarını protestoya çağırması sonucu ülkede karışıklıklar çoğaldı. Milliyetçi Cephe Hükümeti artan olaylar karşısında istifa ederek Bülent Ecevit ikinci defa başbakan oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı ambargoyu kaldırması ile birlikte ülkedeki üslerinin çoğu tekrar kullanıma açıldı. Bu durum durmayan şiddet olaylarının daha da artmasına sebep oldu. Yaşanılan gelişmeler ekonomiyi kötü etkileyerek Milletlerarası Para Fonu'ndan (IMF) borç alınmasına sebep oldu.³⁹ Halkın desteğini kaybeden Bülent Ecevit görevinden istifa etti, yerine Adalet Partisi azınlık hükümeti kuruldu. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan terör olayları neticesinde her gün onlarca kişi hayatını kaybetti. İlk kez enflasyon %101,4 ile üç haneli rakamlara ulaştı.⁴⁰ Ekonominin düzelmesi için Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal (ö.1993) "24 Ocak Kararları" başlıklı önlemler aldı. Alınan bu önlemler işçi sendikaları tarafından olumsuz karşılanarak greve gitmelerine sebep oldu. Ülkede yaşanan gerilimin ardından 12 Eylül 1980 tarihinde Kenan Evren (ö.2015) komutanlığındaki Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu.⁴¹ Sıkıyönetim ilan edilerek meclis fesh edildi ve Bülent Ulusu (ö.2015) başbakanlık görevine getirildi. Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği bir komisyonca hazırlanan anayasa halk oylamasında % 91 oranında onay olarak kabul edildi. Kenan Evren ülkenin yedinci cumhurbaşkanı oldu. 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi 400 milletvekilinden oluşan meclise 212 milletvekili sokarak seçimi kazandı. 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu.⁴² Halk tarafından benimsen Turgut Özal ekonomiyi canlandırmak için atılımlarda bulundu. Ekonominin düzelmeye başladığı bu dönemde terör örgütü PKK, 15 Ağustos 1984 tarihinde ilk

³⁷ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 280.

³⁸ Bildirici, "Siyaset ve İktisat İlişkisi", *Türkiye Ekonomisi*, s. 665.

³⁹ Nadirgil, Nadir, *Türkiye-IMF ilişkileri ve Türk Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri: 1990 Sonrası Dönem Analizi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005, s. 54.

⁴⁰ Akgül, "1908 Genç Devriminden Günümüze Paranın Değeri", *Türkiye Ekonomisi*, s. 144.

⁴¹ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 319.

⁴² Küçük, "Türkiye", s. 571.

kanlı eylemini gerçekleştirdi.⁴³ Kendilerini desteklemeyen sivil ve masum halka katliamlar yaptı.⁴⁴ PKK'nın karakollara ve halka karşı silahlı saldırıları sonucunda Olağanüstü Hal Bölge Valiliği kuruldu. 1987 yılındaki seçimlerde Anavatan Partisi oyların çoğunu alarak meclisteki çoğunluğunu korusa da yüksek enflasyonlar neticesinde halkın partiye olan güveninin azalmasına sebep olmuştur.⁴⁵

Sonuç olarak Zarifoğlu'nun yaşadığı dönemde ülke, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan sıkıntı içindedir. İki dünya savaşının etkilerinin en çok hissedilen ülkelerinden biri olması sebebiyle ekonomik açıdan iyi bir konumda olamamıştır. Bununla birlikte yaşanan enflasyon ve devalüasyonlarla ekonomi hasar görmüş, dış borçlanmalara kapı açılmıştır. Bu dönemde işbaşına gelen hükümetlerin niteliğine bakıldığında ise halkın iradesinden ziyade ordunun iradesinin belirgin olduğu anlaşılmaktadır. Tek başına gelen iktidarların uzun soluklu olarak ülkeyi yönetemedikleri, çeşitli nedenlerle iktidardan uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Kurulan koalisyon hükümetlerinin ise kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde aktif olarak görev yapamadıkları söylenebilir. Bu döneme sosyal açıdan bakıldığında ise halkın en belirgin sorununun geçim derdi olduğu, çiftçisinden memuruna, işçisinden öğrencisine kadar herkesin bu sorunu hayatlarında hissettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde yaşanan terör ve anarşi eylemleri ile özellikle öğrencilerin birçok açıdan sıkıntı çektiği görülmektedir.

B. Dini ve Tasavvufi Durum

Osmanlı geleneği içerisinde yaşamış ve onun dini hayata dair açtığı geniş alanda yetişmiş dindar insanlar, Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle dini alanda yapılan değişiklikleri anlama ve anlamlandırmakta güçlük çekmişlerdir. Cumhuriyet'in ilanından on yedi yıl sonra dünyaya gelen Zarifoğlu da bu dönemin bütün olaylarından bir şekilde etkilenmiştir O, on yaşına kadar ezanın Arapça okunmasına ilişkin yasağa bizzat şahit olmuştur. Şiirinde dedesinden miras kalan Arapça eserlerin okunamadığı için sandıklarda tozlandığını ifade etmiş,⁴⁶ toplumun

⁴³ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s. 395; Ekici, Seydali, *Güneydoğu Sorunu ve Turgut Özal'ın Yaklaşımı*, Turgut Özal Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 9.

⁴⁴ Seydali, *Güneydoğu Sorunu ve Turgut Özal'ın Yaklaşımı*, s. 11.

⁴⁵ Küçük, "Türkiye", s. 572.

⁴⁶ "Sandıklarda toz toprağa belenmiş nacar dedemin
Soluk soluğa rutubet içer kitapları" (Bkz. *Şiirler*, s. 365.)

manevi önderliğini yapanların türlü türlü eziyetlere maruz kaldığını eserlerinde dile getirmiştir.⁴⁷ Biz bu başlıkta olgulardan hareketle Zarifoğlu'nun yaşadığı dönemde dine ve tasavvufa karşı halkın ve devletin nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu anlatmaya çalışacağız.

Cumhuriyetle birlikte toplumun her alanında yapılan yeniliklerden dini alanın da etkilendiğini söylemek mümkündür. Hilafet'in kaldırılması (1924), Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü (1924), Şeriye mahkemelerinin kaldırılması (1924), şapka kanunu (1925), tekke ve zaviyelerin kaldırılması (1925), medreselerin kapatılması (1926), karma eğitime geçilmesi (1927), laikliğin cumhuriyetin temel ilkesi sayılması (1928), harf inkılabının yapılması (1928), Arapça ezan yasağı (1932), lakap ve unvanların kaldırılması (1934), kılık ve kıyafetlerde değişiklik (1934) gibi yeniliklerin toplumu dini açıdan etkilediği anlaşılmaktadır.

Demokrat Parti'nin kurularak çok partili hayata geçilene kadarki süreçte devletin dine karşı olan mesafeli tavrı aynı olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin laiklik politikasında yumuşamaya giderek Şemseddin Günaltay'ı başvekil tayin etmesiyle hac yasağı kaldırılmış, imam hatip kursları açılmış, bazı türbelerin açılmasına izin verilmiş ve Ankara İlahiyat Fakültesi eğitime başlamıştır.⁴⁸

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte tasavvufi hayatla ilgili yasaklar kalkması da din ve tasavvufa karşı yapılan yeni yorumlar halkın bu alanda rahatlamasını sağlamıştır.⁴⁹

Tekkelerin kapatılmasıyla birlikte tarikatların varlığını illegal yollarla da olsa sürdürdüğü,⁵⁰ bazı tarikatların ise gizlenmeye ihtiyaç duymaksızın faaliyetlerini

⁴⁷ Örneğin Zarifoğlu "Altı Üstü İnsanlığın" şiirinde bir Nakşî şeyhi olan Abdulhâkim Arvâsî'ye (ö.1943) yapılan kötü muameleyi şöyle anlatmıştır:

*"Oysa aynı Haliç
Abdulkakim hazretlerinin
Ayağı altında nazarı önünde
Tahtı saadetinde
Berrak bir suydu
Jalıp götürdüler
Sarığını yere atıp tekmelediler
Haliç
O berrak su*

Zehir kustu" (Bkz. *Şiirler*, s. 441.)

⁴⁸ Küçük, "Türkiye", *DİA*, s. 569.

⁴⁹ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 241.

⁵⁰ Sarıkaya, M. Saffet "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1998, c. 3, s. 96.

açıktan yaptığı bilinmektedir. Tasavvufi faaliyetlerini açıktan yapan Ticâniyye Tarikatı⁵¹ buna örnek verilebilir.⁵²

1950’li yılların Türkiye’indeki tarikat mensuplarına baktığımızda, devletin ideolojisiyle herhangi bir problem yaşamadan sakin bir hayat sürdürdüklerini, tasavvufi hayatlarını ise belli ölçülerde gizli yaşadıklarını görmekteyiz.⁵³ Örnek olarak Posta Telgraf Müdürlüğü’nde müfettiş olan Mehmet Ali Özkardeş (ö.1980), camii imamı olan Abdülaziz Bekkine (ö.1952), kurmay yarbay olan Ömer Fevzi Mardin (ö.1953), şair olan Âsaf Hâlet Çelebi (ö.1958) isimlerini zikredebiliriz.⁵⁴

Tasavvuf ve tarikatların resmen yasak olması bu kurumların yapılarını ve faaliyetlerini denetleyememe problemini doğurmuştur. Bu durum insanların manevi ihtiyaçlarına cevap verme vaadiyle ortaya çıkan sahte şeyh ve tarikatların var olmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁵ Buna örnek olarak “Leblebiyye ve Biberiyye” isimli tarikatlar gösterilebilir.⁵⁶

1960’lı yıllara gelindiğinde tarikatlara karşı devletin tutumu sert olmuştur. Özellikle 27 Mayıs darbesinden sonra asker dini alanı kontrol altına almak istemiş ve bunun için Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığına Emekli General Saadettin Evrin⁵⁷ (ö.1981) getirilmiştir.⁵⁸

Süleyman Hilmi Tunahan’ın (ö.1959) ve Said-i Nursî’nin (ö.1960) cumhuriyetten sonraki dönemlerde halka dini anlamda çok büyük katkı sağladığı söylenebilir. Bu isimler dini eğitimin neredeyse yok denecek kadar az olduğu bu

⁵¹ Ahmed et-Ticânî’ye (ö. 1230/1815) nisbet edilen Kuzey Afrika merkezli bir tarikattır. Bu tarikat 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de M. Kemal Pilavoğlu (ö.1977) tarafından faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Özköse, “Ticâni, Ahmed b. Muhammed” *DİA*, İstanbul 2012, c. 41, s. 133.)

⁵² Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 242.

⁵³ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 255.

⁵⁴ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 256-268.

⁵⁵ Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Tarikatlar*, Ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015, s. 120.

⁵⁶ Kırıkkale merkezli olan bu tarikat, riyazet için leblebi yediğinden dolayı bu ismi almıştır. Biberiyye tarikatı ise biberli yiyeceklerle çile çıkardıklarından dolayı bu ismi almıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 276-280.)

⁵⁷ 1897 yılında İstanbul’da doğan 1956 yılında generallikten emekli olan Saadettin Evrin, 1961 yılında Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı’na getirilmiştir. 1965 yılında tekrar emekli olan Evrin, 1980 yılında vefat etmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferik, Hatice Ergin, *Cumhuriyet Döneminde Bir General; Saadettin Evrin Paşa’nın Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.)

⁵⁸ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 274.

dönemlerde topluma Kur'an-ı Kerim'i, iman hakikatlerini, ilmihal bilgisini öğretme gayreti içinde olarak büyük hizmet etmişlerdir.⁵⁹

1970'li yıllara gelindiğinde ülkede koalisyon hükümetlerinin varlığı göze çarpmaktadır. Bu hükümetlerin birbirlerine karşı taban tabana zıt düşüncelerinin olması devletin dine ve tasavvufa karşı bazen ılımlı bazen de sert bir tutum benimsemesinde etkili olmuştur. Özellikle "sağcı" olarak ifade edilen Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Demokratik Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin tasavvuf hareketlerine karşı ilgisiz olmadıkları, zaman zaman şeyhlerle diyalog halinde buldukları bilinmektedir. Hatta bu partilerden Milli Selamet Partisi'nin tarikatlara ve tarikat şeyhlerine karşı tutumu daha olumlu yöndedir.⁶⁰

Önceki yıllarda olduğu gibi 1980'li yıllarda da devletin tasavvuf ve tarikatlara karşı tutumu iktidarda bulunanların tavırlarına göre şekillenmiştir. Özellikle Anavatan Partisi'nin iktidara geldiği dönemde tarikatlara karşı sert yaklaşımlardan kaçınılmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbeden sonra Nakşî şeyhi olan M. Raşit Erol'un (ö.1993) yakın takibe alınarak Gökçeada'ya sürgüne gönderildiği, dönemin başbakanı Turgut Özal'ın gayretleriyle cezasının kaldırıldığı bilinmektedir.⁶¹

Zarifioğlu'nun yaşadığı dönemde (1940-1987) Türkiye'de tasavvuf kültürünün yayılmasını sağlayan kişilerden bazıları şunlardır: Rifâiyye tarikatından Kenan Rifâî (ö.1950); Nakşibendîyye tarikatından Abdülaziz Bekkine (ö.1952), Ömer Fevzi Mardin (ö.1953), Alvarlı Efe (ö.1956), Ali Haydar Efendi (ö.1961), İsmail Hakkı Toprak (ö.1973), Dede Paşa (ö.1973), Osman Nuri Kepenekoğlu (ö.1981), Mehmet Zahit Kotku (ö.1980), M. Sami Ramazanoğlu (ö.1984), Nurullah Cezerî (ö.1985); Bektâşiyye tarikatından H. Ragıp Erensel (ö.1953); Melâmiyye tarikatından Kemâlî Osman Efendi (ö.1954); Cerrâhiyye tarikatından İbrahim Fahrettin Erenden (ö.1966), Muzaffer Ozak (ö.1985); Ticâniyye tarikatından M. Kemal Pilavoğlu (ö.1977); Kâdirîyye tarikatından M. Hayri Öğüt (ö.1979); Halvetiyye tarikatından Mustafa Özeren (ö.1982).⁶²

⁵⁹ Kirman, M. Ali, *Türkiye'de Bir 'Yeni Dini Cemaat' Örneği Olarak "Süleymancılık"*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2000, s. 159; Sevgioğlu, Himmet, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dinî Akımlar: Meşveret Grubu Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016, s. 80.

⁶⁰ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 314.

⁶¹ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 354.

⁶² Kara, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikatlar", s. 113-114.

Zarifoglu'nun yaşadığı dönemde devletin dine ve tasavvufa dair bakış açısında farklılıkların olduğunu söyleyebiliriz. Dini ve tasavvufu gerici olarak kabul eden yöneticiler olduğu gibi toplumsal hayatın içinde var olan bir olgu şeklinde değerlendirenler de bulunmaktadır. Bu bakımdan dine ve tarikatlar karşı Demokrat Parti'nin iktidara gelmesine kadar sert bir tutum sergilenmiştir. Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı yıllarda ise dine ve tarikatlar karşı ılımlı bir tavır sergilenmiştir. Bu kurumlar resmi anlamda var olamayacağından devlet tarafından denetlenememiş, sahte şeyh ve tarikatların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesiyle devletin dine ve tarikatlar olan tutumu eski sertliğine tekrar dönmüştür. Darbenin ardından kurulan hükümetlerin ideolojilerine göre tarikatlar karşı tutum bazen olumlu bazen de olumsuz yönde olmuştur.⁶³

Toplum açısından dine ve tarikatlar bakıldığında ise toplumun tavrının devletle çatışmaya girmeden ihtiyatlı bir biçimde dini hayatını, varsa tasavvufi hayatını, yaşamak şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

C. Tasavvuf Edebiyat İlişkisi

Tasavvuf insanı iyiden güzele taşıma eğitimidir. Edebiyat ise sözün iyiden güzele kavuşma sanatıdır. Bu açıdan hem tasavvufun hem de edebiyatın ortak amaçlarının güzele vuslat olduğunu düşünmek mümkündür.

Ebû Hafs Haddad'ın (ö.260/874), tasavvufu “baştan sona edep”⁶⁴ olarak tanımlamasından hareketle öteden beri tasavvufu edebiyat arasında bir bağın olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan Arapça kökenli “edeb” mastarından türeyen edebiyat kelimesi ise sözlükte davet, iyi tutum, incelik ve kibarlık, hayranlık ve takdir anlamlarına gelmektedir.⁶⁵ Genel kabule göre de Edebiyat, Arap-İslam kültüründe aydın olmak için gerekli genel kültürü ifade eden edebî Türkçe'deki karşılığıdır.⁶⁶ Tüm bunlardan hareketle edebiyat için zarafet ve letafete davet eden tasavvufun mücessem hâli olduğunu söyleyebiliriz.

⁶³ Pala, İmmigülsün, *1980'lerde Türkiye'de Dini Akımlar: İskenderpaşa Cemaati Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016, s. 14.

⁶⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfü'l Mahcûb*, el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sekafe, Kahire 2007, c. 1, s. 237.

⁶⁵ Mustafa Çağrı, “Edeb”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 10, s. 412; Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasîl*, s. 9.

⁶⁶ Çağrı, “Edeb”, s. 414.

Diğer taraftan tasavvuf, hisli bir dünyaya hitap etmesi sebebiyle edebiyatı besleyen ana damarlardan biri olmuştur. Nitekim Sufilerin fenafillah yolunda tatmış oldukları haller ve zevkler, bir takım ifade tarzlarıyla şifrelenmiştir. Ehlienden başkasının çözemeyeceği bu ifadeler, her ne kadar telaffuz edilebilse de anlam bakımından işin ehli olmayanlar tarafından tam anlamda bir açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Bu nedenle ancak tasavvuf yolunda kemâle erenlerin okuyup anlayabileceği bu eserler edebiyat alanının en müstesna köşelerinde yer almıştır. Bu bağlamda tasavvufun edebiyat için malzeme, edebiyatın da tasavvuf için bir araç olduğu söylenebilir.

Tasavvufun ayrıca ruha dönük bir disiplin olması da onun edebiyat ile irtibatını sağlamaktadır.⁶⁷ Zira edebiyat da diğer sanat dalları gibi insan ruhunun tezahürlerinden meydana gelmektedir. Bu doğrultuda edebiyat da dâhil olmak üzere tüm sanat dallarının arkasındaki manevi atmosferin varlığı göz önüne alındığında, tasavvuf genelde sanat, özelde ise edebiyat için büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü tasavvuf manevi atmosferin bizzat kendisidir.⁶⁸

Ayrıca Zarifoğlu tasavvufun tecrübeye dayalı bir ilim olmasının edebiyata sembolik bir dil kazandırdığını da ifade eder. O, tasavvuf metinlerinin kişiyi değersiz dünyasından çıkarıp hakiki dünyanın ikliminde dolaştıran bir özelliğe sahip olduğu kanaatinde. Nitekim bu konudaki düşünceleri şu şekildedir:

Tasavvufi yaşantının zaman zaman anlatılması zorunluluğu, ‘dil’e sayısız terimler, terkipler ve açılımlar kazandırmıştır. Ama birçok eserde, benim korku ve hürmetle okuduğum şu cümleye rastlanır: ‘Anlatılmakla olmaz.’ Bu cümle öyle bir paragrafın sonunda gelir ki, sır’ın eşiklerindeki esintinin, alev ucu kadar bir kıpırtısına bir tek an dokunur ve haşyetle, alınımızın derisi genleşir. O zaman ruhumuz bir tazi gibi geri döner. Süratle çekilir ve içinde rahatça yaşadığımız fındık büyüklüğündeki dünyamıza oturur, kıvrır kıvrır ilişkiler içinde, kan ter içinde yaşar gideriz.⁶⁹

Tezimize konu olan Zarifoğlu’nun şair ve yazar kimliğinden hareketle yaşadığı yıllarda var olan edebiyat ortamına da değinmek faydalı olacaktır. Edebiyat tarihi sınıflandırmalarına bakıldığında Zarifoğlu’nun Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı yazarları arasında yer aldığını görmekteyiz. Türk Edebiyatı’nın bu devri

⁶⁷ Duru, Yaşar, “Anadolu Türk Edebiyatı’nda Din ve Tasavvuf Düşüncesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1980, c. 1, S. 4, s. 31.

⁶⁸ Mahmud Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 21.

⁶⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 114.

dönem olarak Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar süregelen edebiyat çalışmalarını kapsamaktadır. Tanzimat'ın ilanından sonra ortaya çıkan Batı yönlü eğilim Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı ile daha da belirginlik kazanmıştır. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemdeki edebiyat oluşumlarıyla kıyaslandığında bu devrin yazar kadrosu ve eser sayısı bakımından daha zengin olduğu; sosyal ve siyasi ideolojilerin bu dönem eserlerinde daha çok yer aldığı göze çarpmaktadır.⁷⁰ Ayrıca Atatürkçülük, Milliyetçilik, İslamcılık, Batıcılık ve Sosyalizm akımlarının da Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı'nı etkileyen düşünce akımlarından olduğu söylenebilir.⁷¹ Zira 1940-1987 yılları arasında bu akımlardan etkilenecek birçok edebiyat topluluğunun ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneğin Garipçiler (Birinci Yeniciler), 1945 Kuşağı, Hisarcılar, Maviciler, İkinci Yeniciler gibi edebiyat toplulukları bunlardan bazılarıdır.⁷²

Zarifioğlu'nun yaşadığı 1940-1987 yıllarının edebiyat ortamına bakıldığında birçok farklı ideolojinin edebiyata yansımalarını görmekteyiz. Bu dönemdeki yazarlar eserlerinde dönemin sosyal ve siyasi atmosferinden hareketle toplumsal bir konu olan fakirlikten bireysel bir konu olan benliğe kadar birçok farklı konuyu işlemiştir. Tasavvuf ortamından beslenen yazarlar ise eserlerinde milli ve manevi konulara ağırlık vermiş, toplumun gelenekle olan bağını diri ve canlı tutmayı amaçlamıştır. Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç bu nedenle topluma ufuk gösteren öncü şahsiyetler arasında yer almışlardır. Bu sayede yayın hayatına kazandırdıkları eserlerle ve dergilerle arayış içinde olan birçok kişiye rehberlik etmişlerdir.⁷³

Bu yıllarda yetişen İslami duyarlılığa sahip yazarları, unutulmaya yüz tutan ümmet bilincini tekrar ihya etmek için çektikleri fikir çilesi ile hayatlarında hissettikleri mana eksikliği, manevi bir rehberin sohbet halkasına dâhil olmaya sevk etmiştir. Nitekim Necip Fazıl Kısakürek'in Abdülhakim Arvasî'ye (ö.1943), Nurettin Topçu'nun Abdülaziz Bekkine'ye (ö.1952), Samiha Ayverdi'nin (ö.1993) Kenan Rifâî'ye (ö.1950), Erdem Bayazıt (ö. 2008) ve Cahit Zarifioğlu'nun Abdurrahim

⁷⁰ Çalışkan, Âdem, "Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 3, 2010, s. 142-144.

⁷¹ Çalışkan, "Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)", s. 146.

⁷² Çalışkan, "Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)", s. 159-175.

⁷³ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 207.

Reyhan'a (ö.1998), M. Akif İnan'ın (ö.2000) Ali Arinci'ye (ö.1984) gönül vermesi yaşadıkları fikir çilesi ile mana arayışının bir tezahürüdür.⁷⁴

Necip Fazıl Kısakürek'in ve Nurettin Topçu'nun tasavvuf ortamında yetişmeleri, Sezai Karakoç'un ise İslam medeniyetinin dirilişi üzerine olan derin tefekkürü, bu üç ismin eserlerinde ve çıkardıkları dergilerde dini ve tasavvufi duyguların yoğun bir şekilde işlenmesini sağlamıştır. Ayrıca Kısakürek'in *Büyük Doğu Dergisi*, Topçu'nun *Hareket Dergisi* ve Karakoç'un *Diriliş Dergisi* bu dönemdeki İslami duyarlılığa sahip bireylerin yetişmesinde birer mektep görevi görmüştür.⁷⁵ Aynı şekilde Samiha Ayverdi, Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Akif İnan da içerisinden geldikleri tasavvuf ortamını eserlerine yansıtarak okurlarına dini anlamda yön göstermişlerdir.

---

⁷⁴ İbrahim Baz, "Mehmet Akif İnan'ın (1940-2000) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf", *Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016) Tebliğler*, 2016, c. 2, s. 94.

⁷⁵ Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s. 207.

BİRİNCİ BÖLÜM

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

1. Cahit Zarifoğlu'nun Hayatı

1.1. Doğumu ve Ailesi

Abdurrahman Cahit Zarifoğlu 1 Temmuz 1940 yılında Ankara'nın Altındağ ilçesinde Hacı Bayram Camii'ne⁷⁶ yüz metre yakınlıktaki bir evde dünyaya gelmiştir.⁷⁷ Babasının adı Niyazi Bey, annesinin adı Şerife Hanım'dır.⁷⁸

Ataları Orta Asya'dan Kafkaslara oradan da Anadolu'ya göç ederek Maraş'a yerleşmişlerdir. Zarifoğlu, Maraş'ın kendisi için ne kadar değerli olduğunu şöyle anlatmaktadır:

Ben de Maraşlıyım. Ankara'da doğmuşum ama bu bir şey ifade etmiyor. Maraşlılığımın yanında bir şey ifade etmiyor. Hem anne tarafından hem de baba tarafından asırların Maraşlısıyım hem de.⁷⁹

Büyük dedelerinden olan Zarif Efendi'nin yaklaşık üç asır evvel Kafkasya'dan Maraş'a göç etmeleri ile soyunun Anadolu serüveni başlamıştır. *Yedi Güzel Adam* şiirinde kendisinin, babasının ve dedesinin de ismini zikrederek soyunu şiirleştirmiştir:

Adım Mustafa⁸⁰ ve Niyazi ve Abdurrahman
Kafkas yaylalarında çadırlarımın
Sürülerimin ocak taşlarının izleri vardır⁸¹

Maraş'ın Zarifzâdeler sülalesinden olan Niyazi Bey 1913 yılında dünyaya gelmiştir. 18 yaşında öğretmenlikle başladığı memuriyet hayatı, Ankara Defterdarlığı'ndaki memurluk daha sonra hâkimlik ve avukatlık ile devam etmiştir. Dört evlilik gerçekleştiren Niyazi Bey, ilk iki evliliğini fazla sürdürememiş ve üçüncü

⁷⁶ Hacı Bayram Veli Hazretleri'nin huzuruna daha bebek yaştayken babası tarafından götürülerek maneviyat iklimi ile tanışan Zarifoğlu, *Yaşamak* 'ta bu olayı şu şekilde anlatmıştır: “Biraz büyüyorum. Babam bugün caminin sakallı ihtiyarına götürüyor beni. (...) Hacı Bayram Hazretleri'nin virdini sürdüren tür hâdiminin elindeyim. Sakalların arasındaki ağza bakıyorum(...) Dua ederken kelimelerin harfler olmadan içinden geçtiği yüreğin göğüs kafesine gelen başım çalkantıya dayanamıyor...” (Bkz. Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 148.)

⁷⁷ A. Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019, s. 147; Özdenören, Rasim, “Kuşbakışı”, *Hece Dergisi*, S. 126/127/128, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, s. 9.

⁷⁸ Ferman Karaçam, “Abdurrahman Cahit Zarifoğlu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. 44, s. 135.

⁷⁹ A. Cahit Zarifoğlu, *Konuşmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016, s. 84.

⁸⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak* adlı kitabında dedesinin Nacar Mustafa olduğunu ifade etmektedir. Nacar kelimesi marangoz anlamında kullanılmaktadır.(Bkz. *Yaşamak*, s. 98)

⁸¹ Cahit Zarifoğlu, *Şiirler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2018, s.125.

evliliğini Evliyazâdelerden Şerife Hanım'la yapmıştır. Bu evlilikten Sait (14.01.1939), Abdurrahman Cahit (01.07.1940), Fevziye ve Abid (1948) dünyaya gelmiştir.⁸²

Rasim Özdenören Niyazi Bey hakkında şunları nakletmiştir:

O daima sakin, çelebi bir insandır. Geniş bir kültürü vardır; edebiyattan tasavvufa, fıkha kadar pek çok şeyi özümsemiştir. Hocaların, âlimlerin, âbidlerin, zahitlerin yer aldığı bir sülalenin halkadaki son örneklerinden biridir.⁸³

Nakşî bir derviş olan Niyazi Bey,⁸⁴ Maraş'ta Şeyh Abid Efendi'nin vekâletini üstlenecek kadar tasavvuf yolunda mesafe kat etmiştir.⁸⁵ Cuma ve kandil gecelerine ayrı bir önem veren Niyazi Bey, çocuklarıyla bir araya gelerek, bu geceleri ilahiler, mevlitler, Kur'an-ı Kerim tilavetleriyle süslemiştir.⁸⁶ Cahit Zarifoğlu küçüklüğünde babasından öğrendiği bu uygulamayı ileriki zamanlarda kendi evinde de uygulamıştır. Niyazi Bey hayatını tasavvufun temelleri üzerine bina etmiş, oturuşu ve kalkışı ile etrafındakilere konuşmadan dersler vermiştir.⁸⁷

Çocuklarının eğitime düşkün bir baba olan Niyazi Bey, onlara sevgisini belli etmemekte ısrarcı davranmıştır. Bu yüzden çocukları babaları tarafından başlarının okşandığını hatırlayamamıştır.⁸⁸

Cahit Zarifoğlu Sarıkamış'ta askerliğini yaparken Niyazi Bey'den mektup alır, 1920'li yıllarda kendisinin de Sarıkamış'ta bulunduğunu ve hâlâ hayatta olan tanıdıklarına selam söylemesini rica eder. Zarifoğlu, babasının bu ricasını yerine getirirken onun hakkında yeni bilgiler de öğrenir ve mutlu olur. *Yaşamak* adlı eserinde bu olayı şu şekilde anlatır:

Bir efsane kahramanı gibi anlatılıyorsun burada. Devrimci bir kaymakamla yaptığın mücadeleden dolayı, büyük küçük bir dolu insana Kur'an-ı Kerim'i öğrettiğinden dolayı, ezan okununca derse ara verip çocukları, çiçekli kırlara götürür gibi topluca camiye götürdüğünden dolayı nesilden nesile anlatılarak hatırlanıyorsun. Ve senden dolayı beni aradılar buldular iltifat ettiler. Bu insanlara Kur'an yerine içki içmeyi, Allah'ı anmak yerine kumar oynamayı

⁸² Özdenören, *Kuşbakışı*, s.9.

⁸³ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.12.

⁸⁴ Zarifoğlu babasının tasavvufu irtibatını "Rahmetli babam da nakşiydi." sözüyle anlatmıştır. (Bkz. Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 144.)

⁸⁵ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.13.

⁸⁶ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.13.

⁸⁷ Zarifoğlu, babasının seher vakitlerini Allah'ı zikretmekle geçirdiğini bir şiirinde şöyle anlatır: "Yaklaşan seherle sözlüsün" (Bkz. *Şiirler*, s. 361.)

⁸⁸ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.13.

öğretseydin, yabancılaşmanın uşak liderlerini sevdireseydin başım önümde dolaşacaktım.⁸⁹

Niyazi Bey oğluna askerdeyken mektuplarında sık sık namazı ihmal etmemesini hatırlatır.⁹⁰ Bununla ilgili bir mektup şu şekildedir:

Cahitçiğim, (...) namazlarını kıl ihmal etme, her iş Allahü Azümüşşandan biter, hepimiz onun huzuruna çıkacağız, ne mutlu yüzü ak çıkanlara, Allah'a emanet eylerim. Babanız, Niyazi Zarifoğlu.⁹¹

Cahit Zarifoğlu'nun evliliğine kadar baba oğul arasında var olan soğuk hava evlilikten sonra yumuşamaya başlamıştır. Niyazi Bey 1 Şubat 1978'de Ankara'da vefat etmiştir.⁹²

Zarifoğlu'nun annesi Şerife Hanım da Maraş'ta ikamet eden Evliyazâdelerdendir. Bu aile ilme karşı olan hürmetleriyle tanınmış, tevekkül ve kanaatkârlığı ile isminden söz ettirmiş bir ailedir.⁹³ Şerife Hanım küçük yaşta babasını kaybetmiş, ağabeyinin yanında yaşamını sürdürmüş, daha sonra küçük ve büyük kardeşinin ölümüne şahit olmuştur. Tüm bu olayların neticesinde acının, kederin ve hüznün kendisine artık tesir edemeyeceği biri olarak yaşamını devam ettirmiştir.⁹⁴ Zarifoğlu *İşaret Çocukları* kitabında annesini şu şekilde anlatmıştır:

Anam yeşil hırkalar götürdü düşünde
Daha ilk güzelliğinde
Alnını iki dağın arasına germiş
Bir devin göğsüne benzer
Göğsünden dualar geçermiş⁹⁵

Şerife Hanım'ın “daha ilk güzelliği” olan gençlik yıllarında, rüyasında “yeşil renkli hırkalar” görmesine tasavvufî bir anlam yüklenebilir. Şerife Hanım'ın küçük yaştan itibaren yaşadığı tüm olumsuzluklara “göğsünden dualar” geçirerek karşılık vermesi ise onun duayı yaşadığı sıkıntılara karşı bir sığınak olarak gördüğü şekilde anlaşılabilir.

Şerife Hanım yoksulluğun had safhada olduğu dönemlerde çocuklarına bu durumu belli etmemeye çalışmıştır. Kocasının elbiselerini ters çevirip yenileyerek

⁸⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.102.

⁹⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.102-103.

⁹¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.102.

⁹² Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.102.

⁹³ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.10.

⁹⁴ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.10.

⁹⁵ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 69.

oğullarına giydirmesi bu açıdan güzel bir örnektir. El işlerinde de maharetli olan Şerife Hanım, oya ve örgü işleriyle evine ve çocuklarına birçok eser bırakmıştır. Şerife Hanım çocuklarının zihin dünyalarını masallarla süsleyerek geleceklerine kültürel anlamda yatırım da yapmıştır.⁹⁶ Kocasını gibi ehli tarik olan Şerife Hanım'ı Rasim Özdenören şu şekilde anlatmıştır:

Anne Şerife Hanım Nakşî şeyhlerinden Âbid Efendi'den ders almıştır. Bu, daha çocukları dünyaya gelmeden önce olmuştur. Şerife Hanım virdlerini hiç ihmal etmez, günü gününe yapar. Sürekli Kur'an okur. Bir yandan da çocuklarının eğitimiyle meşgul olur. Onlara alfabeyi evde kendisi öğretir.⁹⁷

Şerife Hanım'ın her ne kadar çocukları arasında ayırım yapmamış olsa da Cahit'e ayrı bir önem verdiği bilinmektedir. Cahit'e gösterdiği bu tavır, onun kendini kollamasına, kendi başına kalmasına, bağımsız karar vermesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle kendine güveni artan Zarifoğlu, ileride tek başına gazete ve dergi çıkarmış, pilotluk kursuna katılmış daha ileriki zamanlarda ise Avrupa'yı boydan boya gezmiştir.⁹⁸ Şerife Hanım çocuklarının ahlaklı bireyler olmaları için onlara her zaman telkinlerde bulunmuştur. Onlardan biri şu şekildedir: *"Oğullarım, başkalarının karısına kızına bakmayın; sizin de ananız bacınız var, bunu düşünün."*⁹⁹

Görüldüğü üzere Zarifoğlu'nun hem annesi hem de babası tasavvuf terbiyesi ile yetişmiş ve büyümüş kimselerdir. Bu durum Zarifoğlu'nun kişiliğinin oluşmasında ve ilerleyen yaşlarında tasavvufi hayata yönelmesinde büyük katkı sağlamıştır.

1.2. Çocukluk ve Gençlik Yılları

Çocuğun, evinin dünyaya açılan penceresinden ona haber getirebilecek bir kimse araması kadar doğal bir şey yoktur. İşte bu kişi genellikle baba rolünü üstlenen kimse olmuştur. Niyazi Bey kendine göre tutarlı, dışarıdan bakıldığında ise kafalarda soru bırakacak davranışlara sahip biridir. Belki bu davranışlardan en göze batanı Şerife Hanım'la evliken başka bir hanımla yaptığı evliliğidir. Bunun neticesinde evine ayırdığı zaman azalmış, bir nevi evde misafir gibi davranmaya başlamıştır. Bu durum Cahit Zarifoğlu'nu büyük bir yalnızlığa sürüklemiştir. Bu olumsuz atmosferi yansıtmamak için eserlerinde çocukluğundan yararlanmadığını dile getirmiştir:

⁹⁶ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.11.

⁹⁷ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.11.

⁹⁸ Elmas, Nazım, *Cahit Zarifoğlu (Eserlerinin Tematik İncelemesi)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1992, s.11.

⁹⁹ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.10.

Çocukluğum, buğulu, karanlık, çapraşık, hülyalı, sonradan, büyüdükçe korkulara sebep olacak yaşantılarla dolu geçti. Bu yüzden olacak, çocukluğumun tasavvufi tarlalarla dolu bir bölümünü bir şiirimde anlatırken, son mısralarda ‘Ne korkunç birikimdi çocukluğum’ diye bir mısra vardır. Bu mısra doğrudur. Bir itiraf, bir tespiti. Şiirlerimde ve yazılarımda çocukluğumdan oldukça sık bahsettim. Ama hepsi büyüdükçe edindiğim sıkıntıların kaynağına işaret ediyor gibi, psikolojik nedenlerini arıyor ve buluyormuş gibi acıdır.¹⁰⁰

Cahit Zarifoğlu annesinin gayretleriyle her ne kadar okuma yazma, resim yapma gibi birçok şeyi öğrense de ağabeyi Sait ile birlikte Siverek’te ilkokula kaydolmuştur. Okula kaydolduklarında kendisi altı buçuk, ağabeyi ise sekiz yaşındadır.¹⁰¹ Siverek’te başladığı ilköğrenime babasının mesleği gereği farklı yerlerde devam etmiştir. İkinci sınıfı Maraş’ta, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfı Ankara’da, ortaokulu Kızılcahamam’da liseyi ise Maraş’ta tamamlamıştır.¹⁰²

Lise eğitimini Maraş’ta tamamlayan Zarifoğlu bu dönemde içe kapanık, dalgın, sessiz bir genç profili çizmiştir.¹⁰³ Onun bu sessizliği arkadaşları tarafından filozofça kabul edilerek kendisine “Aristo” denmesine sebep olmuştur:

Hababam sınıfının katıldığı hiçbir yaramazlığın içinde yoktu o. Derslerinde de dikkat çekecek bir başarının sahibi değildi. Evet, tembel diye bilinenlerin arasında sayılmıyordu. Ama her tarafıyla göz dolduran, göze çarpan bir öğrenci de değildi. Kendi halinde sınıfta olan biten şeylere karışmaya herkesin güldüğüne gülmeyen, arkadaşlarının arasına karışmak, onlara katılmak hususunda çabası olmayan, sadece kendi nefsinin düşünürmüş gibi duran orta halli bir öğrenci.¹⁰⁴

Lise yıllarında arkadaşlarıyla beraber gazetelerde yazmaya başlayan Zarifoğlu’nun ilk durağı *Hizmet Gazetesi* olmuştur. Bu gazetede Alaeddin Özdenören’le birlikte ilk ürünlerini vermeye başlamıştır. Zarifoğlu, arkadaşları Rasim Özdenören, Alaeddin Özdenören, Ali Kutlay, Erdem Bayazıt gibi isimlerle bir araya gelerek dergi çıkarmaya karar vermişler ve 1958 yılında edebi bir dergi olan *Hamle*’yi aylık olarak yayın hayatına kazandırmışlardır. Zarifoğlu dergide şiirleriyle ön plana

¹⁰⁰ Mustafa Ruhi Şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 89.

¹⁰¹ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.11.

¹⁰² Özdenören, *Kuşbakışı*, s.15.

¹⁰³ Onun bu dalgınlık halini Rasim Özdenören şöyle anlatmaktadır: “...dar sokakta karşılaştık. Cahit aşağı, ben yukarı tarafa doğru yürüyorduk. Sokakta ikimizden başkası yoktu. Selam verdim. Cahit selamımı almadan yanımdan yürüyüp geçti. Dar bir sokaktan, yan yana geçen iki kişinin birbirini görmemesi mümkün değil, diye düşünüyordum. (...) Yıllar, yıllar sonra bir münasebetini düşürüp bu olayı Cahit’e anlattım. Hatırlamadı. Demek ki beni gerçekten görmediğini düşünmek gerekiyordu.” (Bkz. *Kuşbakışı*, s. 18.)

¹⁰⁴ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.15.

çıkarak arkadaşlarını etkilemiştir.¹⁰⁵ Onun içinde taşımış olduğu bu cevher, açıkçası herkesi şaşırtmıştır. Rasim Özdenören'e göre onu besleyen asıl kaynak babası Niyazi Bey'dir. O, zaman zaman hece vezniyle yazdığı şiirleriyle oğulları Sait ve Cahit'i etkilemiş, onların da şiire yönelmelerine zemin hazırlamıştır.¹⁰⁶

1.3. Üniversite Yılları

Cahit Zarifoğlu, lisede en başarılı dersleri edebiyat ve matematik olduğu halde bu derslerden bütünleme sınavlarına kalmıştır.¹⁰⁷ Herkesin kendisinden yardım aldığı bu derslerden bütünlemeye kalması arkadaşlarını şaşırtmıştır. Bu durum Zarifoğlu'na Maraş'ın Pazarcık ilçesinde 1958-59 yıllarında vekil öğretmen olma yolunu açmıştır.¹⁰⁸ Zarifoğlu, bir yıl vekil öğretmenliğin ardından 1959-1961 yılları arasında lise yıllarında Aleaddin Özdenören ile beraber çalıştıkları, Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen Maraş'taki *Hizmet Gazetesi*'nde¹⁰⁹ tekrar çalışmaya başlamıştır. 1961 yılında Maraş'taki bir başka yerel gazete olan *İnkılap Gazetesi*'nde de yazılar yazmıştır. Zarifoğlu, gazetecilikle uğraşırken dönemin Maraş Valisi Orhan Akbay¹¹⁰ ile tanışma imkânı bulmuştur.¹¹¹ Gazetede yazdığı yazılar ile valinin dikkatini çeken Zarifoğlu, valinin köye, kasabaya giderken yanında onu da götürmesine neden olmuştur.¹¹² Zarifoğlu bütünleme sınavlarına Vali Orhan Akbay ile girmesiyle birlikte lise hayatını noktalamış,¹¹³ üniversite hayatına giriş yapmıştır.¹¹⁴

Zarifoğlu, o dönemin eğitim koşulları gereği İstanbul'daki arkadaşı Rasim Özdenören ile Erdem Bayazıt'a haber yollayarak, kendisini münasip bir fakülteye kaydetmelerini rica etmiştir. Rasim Özdenören bu olayı şöyle anlatmıştır:

Cahit'ten bir haber geldi. Cahit kendisini bir fakülteye kaydettirmemizi istiyor, fakat hangi fakülteye gitmek istediğini açıklamıyordu. O tarihlerde

¹⁰⁵ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.22.

¹⁰⁶ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.26.

¹⁰⁷ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.28.

¹⁰⁸ Özdenören, *Kuşbakışı*, s.27.

¹⁰⁹ Cengiz Şavkılı ve Ali Akyıldız, "Demokrat Parti Dönemi Maraş Basını", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim 2019, c. 16, S. 2, s. 771.

¹¹⁰ 1960-1962 yılları arasında Maraş Valiliği yapmıştır.

¹¹¹ Zarifoğlu 12/06/1961 tarihinde *İnkılap Gazetesi*'nde yazdığı "Bitti" başlıklı yazısı ile gazetenin yayın hayatına son verdiğini duyurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.siirparki.com/zarifduz2.html> (13.10.2020)

¹¹² Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 151.

¹¹³ Zarifoğlu'nun Vali Orhan Akbay'la olan iletişimi bir süre sonra epeyce ilerlemiş, ona yazdığı Mayıs 1961 tarihli bir mektupta "değerli abicğim" diyecek kadar gelişmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.dunyabizim.com/images/haberler/news/22718.jpg>. (12.10.2020)

¹¹⁴ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 151.

fakülte sınavları ancak belirtilen kontenjanlardan fazla müracaat olduğu takdirde yapılıyordu. (...) Sonunda Cahit'in lisede Almanca okuduğunu hatırladık. Acaba Alman Filolojisinin yürütmeye Almancası yeter miydi? Dedik ki, Cahit yapar, Cahit'i Çinlilerin bile arasına koysan, o, onların diliyle de onlarla anlaşır.¹¹⁵

Zarifoglu, arkadaşları Rasim Özdenören ile Erdem Bayazit'in girişimleriyle 1961 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydını yapmıştır. Zarifoglu, 1971 yılında, on yıllık üniversite tahsilinin ardından Alman şairi Rilke'nin hayatı üzerine yazdığı bitirme tezi ile mezun olmuştur.¹¹⁶

Zarifoglu, İstanbul'da üniversite tahsiline başlamasıyla birlikte bazı sıkıntılarla karşılaşmıştır. O, babası Niyazi Bey'den maddi anlamda yeterli desteği görememiştir. Bu durum, onun, bazen aç kalmasına bazen de otobüs bileti alacak parası olmadığından uzun yürüyüşler yapmasına sebep olmuştur. Zarifoglu, üniversite yıllarında yaşamış olduğu maddi sıkıntıyı *Yaşamak*'ta şöyle anlatmıştır:

Şimdi açım. Açlığa ve yürümeye dayanıyorum. Günahdır belki söylemesi ama açlıktan tat almaya veya ona aldırılamaya başladım. (...) Otobüs yirmi beş kuruş. Benim bu gece on kuruşum var. Şimdi kim olduğumu anlıyorum, elimde net delillerim var, zihinsel bütün imkânlarımla, duyularımın bütün imkânlarıyla şimdi bu on beş kuruşun peşindeyim.¹¹⁷

Zarifoglu üniversite yıllarında fikir dünyasına yön verecek isimlerle tanışmıştır. Necip Fazıl Kısakürek,¹¹⁸ Sezai Karakoç,¹¹⁹ Fethi Gemuhluoğlu¹²⁰ (ö. 1977) bu isimlerden bazılarıdır.

¹¹⁵Özdenören, *Kuşbakışı*, s.29.

¹¹⁶ Karaçam, "Abdurrahman Cahit Zarifoglu", s. 136.

¹¹⁷ Zarifoglu, *Yaşamak*, s.70-71.

¹¹⁸ Rasim Özdenören, Necip Fazıl ile Zarifoglu'nun ilk karşılaşmasından şunları aktarmıştır:

"Üstad(...) sohbetine başladı. Üstad üç beş cümle konuşmamıştı ki Cahit, onun sözünü keserek: 'Efendim kitaplarınıza bakabilir miyim?' diye sordu. Üstad da: 'Bak ama fazla bir şey bulamazsın orada' dedi.(...) bir süre sonra : 'Efendim plaklarınıza da bakabilir miyim?' diye sordu. Üstad oralı olmadan: 'Bak' dedi. Üstadın sohbeti devam ediyordu. Cahit üstadın sözünü bir kere daha kesti: 'Efendim hangi müzisyenleri seviyorsunuz?' diye sordu. Üstad sözünü kesti, Cahite başını çevirdi ve tek kelimeyle: 'Betoven' dedikten sonra biraz şaşkın, biraz öfkeli, bir hoşgörülü bir tonla: 'Yahu, burada muhteşem bir konser icra ediliyor, sen orada notalarla meşgulsün.' dedi. Ve hemen Cahit'e hitaben ekledi: 'Artist'." (Ayrıntılı bilgi için bkz. *Kuşbakışı*, s. 36.)

¹¹⁹ Zarifoglu Sezai Karakoç'un, kendi üzerinde büyük bir payı olduğunu şöyle anlatmıştır: "Ağabeyin sohbetlerinden ve yazdıklarından çok şeyler öğrendik. Her anlamda bizim hocamızdı. Yetişmemizde çok büyük faydası oldu." (Bkz. *Yaşamak*, s. 95.)

¹²⁰ Zarifoglu, Gemuhluoğlu'ndan bahsederken: "tek başına bir okul olduğunu bilmiyordum onun." demıştır. (Bkz. *Yaşamak*, s. 77.)

Zarifoğlu, Necip Fazıl'ı tasavvuf ortamında pişen ve içindeki ateşle etrafındaki kişileri de pişiren biri olarak görmüştür. O, Necip Fazıl için şöyle demiştir: “ *Necip Fazıl on beş-yirmi dakika dinleyen biri kendi dünyasının ne kadar küçük, değersiz olduğunu anlar.* ”¹²¹

Zarifoğlu'nu etkileyen bir diğer kimse de Sezai Karakoç'tur. Üniversite yıllarında tanıdığı Karakoç gerek hali gerekse de eserleri ile Zarifoğlu'na yeni ufuklar açmıştır. Zarifoğlu, Beyazıt'ta bulunun Marmara Kıraathanesi'ne sık sık giderek Sezai Karakoç'un sohbetlerinden istifade etmeye çalışmıştır.¹²² Ona göre Sezai Karakoç Hz. Peygamber'e (s.a.v) aşkla bağlanan, inandığı şeyler uğruna fikir çilesi çeken büyük bir mütefekkindir. Onun Karakoç'a hitaben yazdığı şiiri şu şekildedir:

Çiledin mi
Dünya tutar inilemen
Ne saltanatı dünya pahada
Ne kalbi altın mezarı şöhret
Yer şahit
Şahit bizler kardeşlerin
Aevli hüzünlerdin mevla için
Ne altın yıllar verdin hep
Dirilsin diyordun ve yöneliyordu binlerle
Kapkara parlak ışıklı ve ışıtan göz
Kıvırcık utangaç ve uçurumlardan güvenlere götüren
Ve yalın
Henüz gelmiş gibi kınından
Ne altın yıllar verdiğin hep
O dalgın ve ağır yüzünü devrin
Yuya yuya o güzel Elçiye¹²³

Zarifoğlu'nun üniversite yıllarında tanıyarak istifade ettiği bir diğer isim ise Fethi Gemuhluoğlu'dur. Zarifoğlu, Fethi Gemuhluoğlu'nu bir ağabey olarak görmüş, onun, Müslümanların birliği için yaptığı faaliyetlerinden etkilenmiştir.¹²⁴ Fethi Gemuhluoğlu'nun Zarifoğlu'nu etkilediği bir diğer taraf ise onun tasavvufi yönüdür. O, insanın sadece bu dünya için yaratılmadığını, ahirete hazırlık yapması gerektiğini, gözyaşlarıyla Allah'a yönelmenin önemini çevresindekilere anlatmıştır.¹²⁵ Cahit Zarifoğlu, Rasim Özdenören, Erdem Bayazıt, Aleaddin Özdenören ve birçok gençle

¹²¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 42.

¹²² Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 71.

¹²³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 296.

¹²⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 77.

¹²⁵ Zarifoğlu, Gemuhluoğlu'nun vefatı üzerine şöyle demiştir: “*Fethi Ağabey gitti. Hepimize bir kalbimizin bulunduğu, gözü yaşlı olmak gerektiğini anlatarak gitti.*” (Bkz. *Yaşamak*, s. 79.)

ilgilenen Gemuhluoğlu, yaptığı sohbetlerle¹²⁶ dinleyenlere hayat dersleri vermiştir. Bundan dolayı Zarifoğlu onu başlı başına bir mektep olarak görmüştür.¹²⁷

Zarifoğlu on yıllık Alman Filolojisi tahsilinden sonra 1971 yılında üniversiteden mezun olmuştur. Bu dönemde tanıdığı Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç ve Fethi Gemuhluoğlu onun fikir dünyasının sağlam bir zemine oturmasına büyük katkı sağladığı söylenebilir. Zarifoğlu'nun sahip olduğu ümmet bilinci, toplumun gelenekle olan bağlarını tekrar kavuşturmaya yönelik gayretleri, özellikle üniversite yıllarında tanıdığı bu üç isim sayesinde canlılık kazanmış ve güçlenmiştir.

Denilebilir ki Cahit Zarifoğlu'nu güzel adam haline getiren şey üniversite eğitiminden ziyade ümmet derdi ile dertlenen önemli şahsiyetleri tanınması ve istifade etmiş olmasıdır.

1.4. Hakikat ve Anlam Arayışı

İnsanlardan bazıları dünya hayatını bir başlangıç ve bitiş olarak görmüş bundan dolayı da tüm enerjisini dünyaya harcayarak bu hayattan zevk almaya çalışmışlardır. Bazıları ise bu dünyanın sonunda ahiret olarak bilinen yeni bir hayatın başladığına inanarak hem bu dünya hem de ahiret için gayret sarf etmenin gerekli olduğunu düşünmüş ve bu doğrultuda hayatlarına yön vermişlerdir.

Cahit Zarifoğlu da hayata dünya ve ahiret penceresinden bakarak yön veren, varlık amacını sorgulayarak ebedi olan şeylerin peşinden gitmeyi gerekli gören bir insandır. Onun dünya hayatını yeterli görmeyerek ahirete ve ebedi olanlara yönelmesinde çocukluğundan itibaren içinde büyüdüğü ve yetiştiği tasavvuf kültürü ile üniversite yıllarında tanıdığı kişilerin büyük bir payı vardır.

Cahit Zarifoğlu, dedesi Nacar Mustafa'dan itibaren tasavvuf kültürüyle yakından ilgilenen bir ailenin evladıdır. Babası Niyazi Bey ile annesi Şerife Hanım'ın da birer Nakşî mürit oldukları göz önüne alındığında, onun tasavvuf kültürüne çocukluğundan beri aşina olduğu düşünülebilir.

¹²⁶ Zarifoğlu üniversiteyi bitirdikten sonra da Fethi Gemuhluoğlu'yla irtibatını devam ettirmiş, Ankara'da yaşadığı yıllarda zaman zaman bir araya gelerek sohbetinden istifade etmeyi sürdürmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz. *Yaşamak*, s. 76-80.)

¹²⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 77.

Zarifoglu, dedesi Nacar Mustafa'nın dervişliğini bir şiirinde şöyle anlatmıştır:

Birkaç beyit şiir.. dedem bırakmış
 Bir derviş nacarmış
 Çelik bileli uçlar yontu kalemleri
 Gibi dizlerinin üstünde elleri
 Edepli
 Hudutsuz bir noktanın içinde kalp sesleri¹²⁸

Cahit Zarifoglu'nun aldığı notlardan hareketle dedesi Nacar Mustafa ile babası Niyazi Bey'in yaşamış olduğu bir olay şöyle anlatılmıştır:

Dedesi Nacar Mustafa çok hasta olduğu bir gün oğlu Niyazi Bey'i çağırır ve eline bir şişe vererek, 'Babamın çok selamı var, hasta, ilaç verecek misiniz?' diyerek Darendeli Hacı Muhammet Efendi'ye (ö.1916) yollar. Çocuğun gelmesi ile Efendi ihvanları ile beraber murakabeye daldıktan sonra 'babanın ilacı verildi' der, şeyhinin himmeti ile Nacar Mustafa sağlığına kavuşur.¹²⁹

Cahit Zarifoglu, babası Niyazi Bey'i *Yaşamak* adlı eserinde ehl-i tarîk biri olarak tanıtmayı, Rasim Özdenören'in, annesi Şerife Hanım'ı virdlerini ihmal etmeyen biri olarak anlatması¹³⁰ ve yukarıda geçen hikâyede dedesi Nacar Mustafa'nın, şeyhinden himmet dilemesi Zarifoglu'nun çocukluktan itibaren tasavvuf kültürü içinde yetiştiğini göstermektedir. Ayrıca teyzesi Duran Hanım'ın¹³¹ peygamber kıssalarını gözü yaşlı olarak Cahit Zarifoglu'na çocukluk yıllarında anlatması, Zarifoglu'nun kalbinde peygamber sevgisinin filizlenmesine vesile olmuştur.

Cahit Zarifoglu çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Maraş'ın da tasavvuf kültürüne uzak olmayan bir yapıda olduğunu şöyle anlatmıştır:

Ve hatırlıyorum
 Bir evliya geçmiş gibi
 Uzun cübbe eteklerinin ısısı
 Ve kokusu kokan sokakları¹³²

Maraş'ın sokaklarında dolaşan evlialardan biri, babası Niyazi Bey'in misafiri olarak bir gün evlerine gelmiş, Cahit Zarifoglu'na bakarak "*Bu çocukta iş*

¹²⁸ Âlim Kahraman, *Cahit Zarifoglu ile Yedi Yıl*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2017, s. 156.

¹²⁹ Kahraman, *Cahit Zarifoglu'yla Yedi Yıl*, s. 158.

¹³⁰ Özdenören, *Kuşbakışı*, s. 10.

¹³¹ Zarifoglu, teyzesi Duran Hanım'ı "*onda iman, güzel havaların hareketli ve cıvıltılı serçesi gibidir.*" sözleriyle anlatmıştır. (Bkz. *Yaşamak*, s. 119.)

¹³² Zarifoglu, *Yaşamak*, s. 13.

var!”¹³³ demiştir. Bu söz babası Niyazi Bey’in dikkatini çekmiş, bundan dolayı da çocuklarının dini eğitimi üzerinde titizlikle durmuştur.

Cahit Zarifoğlu’nun çocukluk yıllarında içerisinde yetiştiği tasavvuf kültürü, onun, ileriki yaşlarda anlam arayışına zemin hazırlayan nedenlerden biridir. Bir diğer neden ise üniversite yıllarında yaşadığı hayat tecrübesi ile bu yıllarda tanıştığı insanların fikir dünyasıdır.

Cahit Zarifoğlu üniversite yıllarında geniş bir çevresinin bulunmasına rağmen kendini yalnız hissetmektedir. Bu durumu *Yaşamak* adlı eserinde şöyle anlatır: “*daha önce hiç bu kadar büyüğünü görmediğimi düşündüm: yalnızlığın.*”¹³⁴ Bize göre bu yalnızlık insanlarla bir araya gelince son bulacak bir anlamdan ziyade, gönlün sevgiliden uzak kaldığı her anı anlatan bir mana taşımaktadır. İşte bu yalnızlık Zarifoğlu’nu anlam arayışına sevk eden bir başka sebep konumundadır.

Zarifoğlu üniversite yıllarında Avrupa’yı boydan boya gezmiş, parasının yetmediği zamanlarda ise otostop çekerek seyahatine devam etmiştir.¹³⁵ Rasim Özdenören, onun yaptığı seyahatlerin sadece dış dünya ile anlaşılması gerektiğini şöyle yorumlamıştır:

Bu yolculuklar sadece dış dünyada gelişiyordu, iç dünyasında da sürekli yolculuklar oluşuyordu. Ama içerlerde, derinlerde, ruhun derinliklerinde değişmeyen bir ‘öz’ hep orada, değişmeden, fakat belki gelişerek, olgunlaşarak duruyordu.¹³⁶

Özdenören’in dediği gibi Zarifoğlu her ne kadar dış dünyada seyahat ediyor gözüke de aslında içindeki özü aramanın derdine düşmüştür. Onun yaptığı tüm seyahatler iç âlemine olan yolculuğunun dışa yansıyan bir tezahürü konumundadır.¹³⁷

Zarifoğlu’nun iç yolculuğuna yönelmesini sağlayanlar arasında, üniversite yıllarında tanıştığı Fethi Gemuhluoğlu ile Necip Fazıl Kısakürek etkili olmuştur. Gemuhluoğlu’nun, insan kalbini güzel bir şekilde yorumlaması, sürekli olarak kişinin

¹³³ M. Fatih Andı ve Hüseyin Yorulmaz, *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle Söyle Cahit Zarifoğlu*, Hat Yayınevi, İstanbul 2017, s. 13.

¹³⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 11.

¹³⁵ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 155; Karaçam, “Abdurrahman Cahit Zarifoğlu”, s. 136.

¹³⁶ Rasim Özdenören, Alim Kahraman, Nazif Gürdoğan vd., *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 37.

¹³⁷ Zarifoğlu *Yaşamak*’ta içe dönmekle ilgili şöyle demiştir: “*Hep şunu öğütleriz: içinize dönün.*” (Bkz. *Yaşamak*, s. 144.)

gözlerinin yaşlı olması gerektiğini telkin etmesi¹³⁸ Zarifoğlu'nun iç dünyasına ve kendine doğru yaptığı yolculuğun temelini atmıştır. Necip Fazıl Kısakürek de Zarifoğlu'nun özüne doğru yaptığı yolculukta istifade ettiği kişilerdendir. Cahit Zarifoğlu bir şiirinde onu şöyle anlatmıştır:

İçiçe dönen binlerce daireyle
İnsanı alıp gönül hücrelerine salar
kanının yapısını bozar
yepyeni bir terkiple atar meydanlara¹³⁹

Onun gözünde Kısakürek 'insanı gönül hücrelerine' yani öz varlığına yönelten bir kişiliğe sahiptir. Zarifoğlu, Necip Fazıl Kısakürek'in sohbetini dinlediğinde kendisinde oluşan duyguları şöyle dile getirmiştir:

Necip Fazıl'ı on beş yirmi dakika dinleyen biri kendi dünyasının ne kadar küçük, değersiz olduğunu derinden anlar. Sohbetlerin, büyüklerin dizinin dibine oturmanın neler ifade ettiğini anlıyorum. Tasavvuftaki sohbet medeniyetini anlıyorum.¹⁴⁰

Cahit Zarifoğlu yaklaşık on yıllık üniversite macerasında, sandalda kürekçilik yapmaktan Avrupa'da otostop çekmeye kadar birçok farklı şeyle meşgul olmuştur. O, yaşadığı bunca deneyimin kendisini güzel bir hayata kavuşturmadığını anlamış, bundan dolayı da aradığı muhabbetin kaynağını yanlış tayin ettiğini itirafetmiştir:

ve sesimi duyuyorum
kaburgalarımın gelip artık kavuşamadıkları iniltiden
-Kulun korktuk şerrinden
Ağzımız yerlerde kaldı gerçek dilimizden akmadı
Kuldan korkarken gel zaman git zaman
Bir hayat ki haşa korkmadan yaradandan
Ama elbet ruhumun vazgeçilmez akışı baş çarptığım kayalıklar
Irmaklarımın altından akan ırmak
Sandal safalarım Marmara toprakları
Ama söyle olmuşsa yüzüme karşı söyle neyi inkar ettim
Dilediğim en güzel hayat
Çöplerin içinde rüya aradım
Düştümse eğer sana bakarken düştüm¹⁴¹

Zarifoğlu, çöplerin içinde aradığı muhteşem rüyanın başka bir yerde olduğunu idrak etmiş, kendisini manevi huzura ulaştıracak olan şeylerin peşine

¹³⁸ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 79.

¹³⁹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 311.

¹⁴⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 42.

¹⁴¹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 387.

düşmüştür. Bu durumu *Yaşamak* adlı eserinde şöyle anlatmıştır: “*Kişinin ihtiyaç duyunca aramasının binlerce çeşidi olmalı. Aradığımızın ne olduğunu biliyorsak, arayacağımız yer bellidir.*”¹⁴² Zarifoğlu aradığı şeylerin aslında kendinde olduğunu anlayarak çehresini öze, manaya, içe yöneltmiştir.

Zarifoğlu, her şeyden önce hakikat ve anlam arayışını bir nasip işi olarak görmektedir. Ona göre kişinin nasibinde varsa, hakikate ulaştıracak araçlarla kalbini huzura kavuşturma konusunda gayret gösterecektir. Bunun neticesinde ise özüne doğru yaptığı yolculukla kemâle biraz daha yaklaşacaktır. Zarifoğlu bu hali şu şekilde anlatmaktadır:

Diyebilirim ki, o ilk hareket, o ivme (ki onu biz daha küçükken, ana, baba ve nenelerimizin ev yaşayışları belirliyor) bir nasip sonucu olarak ulaşmak istediğine ulaşır. Onun araçlarını ve yolunu bulur. Kalp huzura erer. Dış şartlar değişmemekle beraber iç yaşayış değişir, kavileşir ve kendi İslamî zeminine oturur. İşte bu anda artık uzaklaşmak diye bir niyet veya irade söz konusu değil. Varmışlık söz konusu. Şimdi mekân ve zaman netleşmiştir. Arayış kişiselleşmiş ve özelleşmiştir.¹⁴³

Cahit Zarifoğlu arayışını kişiselleştirdikten sonra yeni bir hayatın kapılarını açmaya çalışmıştır. Bu hayat onun daha fazla huzursuzluk yaşamasını önleyecek özelliktedir:

Büyük yeni bir hayat bildim
Yeni yeni bildim yoksa ölüyordu bir şey
Bir insan binası yıkılıyordu durmadan¹⁴⁴

Cahit Zarifoğlu kendisini özüne yönelten bu büyük hayatın neticesinde farklılaşmaya başlamıştır. Bu farklılık müspet anlamdadır. Artık içine kapanık, gururlu ve kibirli kişiliği¹⁴⁵ yerini toplumsal dertlerle dertlenen bir hale bırakacaktır:

Eski şairliklerim gitti gözümden
Gayridir başka bir hal kuşanıyorum¹⁴⁶

Cahit Zarifoğlu'nun değişimini yakınında bulunan arkadaşları fark etmiştir.

D. Mehmet Doğan'ın tespitine göre Zarifoğlu 1970'lerden sonra bütün İslamcılarının

¹⁴² Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 154.

¹⁴³ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 44.

¹⁴⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 330.

¹⁴⁵ Zarifoğlu *Yaşamak*'ta, İstanbul 1967 başlığı altında kendini şöyle anlatır: “*Gururlu, kibirli ve kapalıyım, durmadan çay ve sigara içiyor sıkılıyor çalışmayı sevmiyorum. Serbest bir böcek olmak, kırlarda diğer böceklerle gezinirken doymak, barınmak ve giyinmek istiyorum.*” (Bkz. *Yaşamak*, s. 77.)

¹⁴⁶ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 316.

yaşadığı bir değişmeyi, bir dönüşümü çok keskin bir biçimde yaşamıştır.¹⁴⁷ Zarifoğlu ile 1973'te tanışan Beşir Atalay'ın ilk izlenimleri ile sonraki zamanlardaki izlenimleri D. Mehmet Doğan'ın tespitini destekler niteliktedir. Atalay'ın ilk izlenimlerine göre Zarifoğlu, biraz tepeden bakan, kolay küçümseyen, diyalogu rahat olmayan bir yapıdadır. Ancak *Mavera Dergisi*'nin yayın hayatına başlamasıyla birlikte farklı bir kişiliğe bürünmüştür. Bu durum onu zamanla sosyal, rahat görüşülen, kaygılarını paylaşan biri haline getirmiştir. Bunun neticesinde Zarifoğlu, Müslümanların dertleri ile derinleşen kaygı sahibi bir mütefekkir olmuştur.¹⁴⁸

Cahit Zarifoğlu bireysel boyutta olan arayışını ilerleyen zamanlarda sosyal boyuta taşımıştır. O, gazete ve dergilerde toplumsal içerikli birçok yazı kaleme almıştır. Yazılarının bazısını *Bir Değirmendir Bu Dünya* adlı eserinde toplayan Zarifoğlu, Batı Medeniyetinin iç yüzünden İslam âleminin yaşadığı sıkıntılara, ideal Müslümanlıktan tasavvuf kültürünün güzelliğine kadar birçok toplumsal konu üzerinde kafa yormuştur. Özellikle Afgan cihadı ve Hama olaylarına karşı Müslüman bir şair olarak kendini sorumlu hissetmesi, onun bu konularda şiirler yazmasına sebep olmuştur.¹⁴⁹ Erdem Bayazıt, Zarifoğlu'nun İslam âlemine olan düşkünlüğünü şöyle anlatmıştır:

Afgan cihadının Türkiye'de daha çok tanınması Cahit'in gayretleriyle olmuştur. Bir Hama, Humus olaylarının tanınması Cahit'in gayretiyle olmuştur. Ve Müslümanların dünyasına yankı yapmıştır.¹⁵⁰

Zarifoğlu'nun özellikle Afgan cihadına karşı gösterdiği ilgi onun zihinlerde 'Afgan yazarı' olarak yer edinmesini sağlamıştır.¹⁵¹

Cahit Zarifoğlu toplumun derdi ile dertlenirken içine girdiği tasavvuf kültürüyle huzura ve mutluluğa biraz daha yaklaşmıştır. O, bu durumu şöyle dile getirmiştir:

De Zarif inle. Ta ki huzra vardın
Nice yıl isyan durdun gurbet kaldın¹⁵²

¹⁴⁷ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 172.

¹⁴⁸ Zarifoğlu, *Konuşmalar* s. 173-174.

¹⁴⁹ Zarifoğlu, ümmet coğrafyasında yaşanan her gelişmeye karşı kendini sorumlu hissetmiştir. Bu duruşu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Afganistan şiirleri yazdım, Hama diye bir şiir yazdım. Bunları ben yazmayacaktım da kim yazacaktı?" (Bkz. *Konuşmalar*, s. 50.)

¹⁵⁰ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 176.

¹⁵¹ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 129.

¹⁵² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 316.

Cahit Zarifoğlu'nun yaşadığı hayat tecrübesi, onu, anlam arayışına sevk etmiştir. O, çocukluk yıllarında içinde yetiştiği tasavvuf kültürü ve üniversite yıllarında tanışmış olduğu önemli şahsiyetler sayesinde kendinde eksiklikler görerek iç dünyasına doğru yolculuk yapmaya başlamıştır. İç dünyasına doğru yaptığı bu yolculukla ilk olarak bireysel bir arayışın peşine düşmüştür. Zarifoğlu daha sonraları içinde yaşadığı toplumun ve İslam âleminin durumunu gözlemlemiş ve arayışına sosyal bir boyut kazandırmıştır. Cahit Zarifoğlu peşine düştüğü anlam ve hakikat arayışının neticesinde büyük kapı olarak tarif edilen tasavvuf bahçesine adım atmış, tüm meşgalesini insanlığın geleceği düşüncesine yöneltmiştir.

1.1. Şeyh Abdurrahim Reyhan Erzincanî'ye İntisabı

Cahit Zarifoğlu arayışına sosyal bir boyut kazandırdıktan sonra çocukluk yıllarında içinde yetiştiği tasavvuf kültürüne karşı ilgi duymaya başlamıştır. Bu ilgi üniversite yıllarında Fethi Gemuhluoğlu'nu ve Necip Fazıl Kısakürek'i tanınmasıyla birlikte daha da belirginlik kazanmıştır. Zarifoğlu, Fethi Gemuhluoğlu'nun tasavvufi yönüne dikkat çekerek şöyle demiştir:

Fethi ağabeyle birlikte, zamanımızda ve yaşadığımız düzen içerisinde, zaten havuzuna giremediğimiz dervişliğin, sohbet, birilerinin önünde diz çökmeye bağlı medeniyetin büyük fırsatlarından biri daha gitti.¹⁵³

Görüldüğü üzere Zarifoğlu, tasavvufu, sohbet medeniyeti olarak görmüş, Gemuhluoğlu'nu ise bu medeniyete girebilmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

Zarifoğlu, Necip Fazıl Kısakürek'i dinledikten sonra ise dünyanın değersiz olduğunu, tasavvufi anlamda sohbet kavramının önemini anlamış, gönül ehli insanların yanında bulunma gerekliliği hissetmiştir.¹⁵⁴ Anladığımız kadarıyla Zarifoğlu'nun tasavvuf hayatına yönelmesinde hem Fethi Gemuhluoğlu'nun hem de Necip Fazıl Kısakürek'in halleri ve sözleri etkili olmuştur.

1975 yılında Makine Kimya Endüstrisi'nde çalışmaya başlayan Zarifoğlu işyerinde tanıştığı Mustafa Tuğlu vasıtasıyla, sohbet medeniyeti olarak tarif ettiği tasavvufa Nakşi bir mürit olarak adımını atmıştır. Mustafa Tuğlu'nun birkaç sene süren arkadaşlığının ardından Zarifoğlu'na yaptığı telkinler, onun, şeyhi Abdurrahim

¹⁵³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 80.

¹⁵⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 42.

Reyhan'a intisap etmesini sağlamıştır. Olay Rasim Özdenören'in anlatımıyla şu şekilde gerçekleşmiştir:

78 veya 79 kış mevsimi. Biz o tarihte günlük Yeni Devir'de yazı yazıyoruz. O günlerden birinde Cahit bana telefon açtı: 'Rasim bu akşam erken gel. Bir yere gideceğiz.' dedi. Ben de yazımı bitirip Akabe Kitabevi'ne gittim. Orada bekliyoruz. Cahit'e de bir şey sormadım. Akşam ezanı okundu. Yatsı da yaklaştı. 'Cahit beni erken çağırdım gideceğiz diye, bir kıpırtı yok.' dedim. 'Bir arkadaşı bekliyoruz. O arkadaş gelecek, Mustafa Tuğlu, gelince çıkabiliriz.' dedi. Ben, Erdem, Mustafa Tuğlu, Cahit, kitabevinin önünde taksiye bindik. Serin yağmurlu bir gün. Taksinin arka tarafında sağda Cahit, ortada Mustafa Tuğlu, solda ben, önde şoför mahallinde Erdem oturuyor. Ben gayri ihtiyarî Mustafa'ya, 'Gideceğimiz şahıs Nakşî mi?' dedim. O da 'Evet.' dedi. Fakat bu sorudan herhangi bir maksadım yoktu. Böylece Cebeci'de bir eve geldik. Kapıyı çaldık. Açıldığında bir sofradan kalkılmış, ortada, gençten veya orta yaştan bir zat, siyah sakallı, sofrada da oturan kâmil insanlar var. Beyaz sakallı insanlar var. Fakat ne hikmetse 'Herhalde biz bu şahsı ziyarete gelmiş olmalıyız.' dedim. Ben o şahsa yöneldim. Onunla musafaha ettik. O arada sofraya falan kaldırıldı. O zatın sohbetini dinledik. Daha sonra öğreniyorum ki o zat, Abdurrahim Reyhan Efendi imiş. O gece Erdem Bayazıt ders aldı. Ben daha sonra Cahit'e, 'Bizi oraya sen götürdün, Erdem ders aldı. Sen neden almadın?' dedim. O da 'Benim, kayınpedere sormam lazım. Onlar da ders veriyor. Acaba benim ondan izinsiz buraya intisap etmem doğru olur mu, olmaz mı onu kestiremediğim için danışmam lazım.' dedi.¹⁵⁵

Kayınpederi Mehmet Kasım Arvas¹⁵⁶ karşısında çok edepli bir tavır takınan Cahit Zarifoğlu bu soruyu sormaya cesaret gösterememiş ve arkadaşı Yüksel Yalçınkaya'dan yardım istemiştir. Kasım Arvas'ın "*Hepsi bir, sen de arkadaşlarının yanında ol.*" diyerek Zarifoğlu'na müsaade etmesiyle, Abdurrahim Reyhan Efendi'ye intisabı gerçekleşmiştir.¹⁵⁷ Zarifoğlu tasavvuf yoluna girmesini şu şekilde şiirleştirmiştir:

Güneşte asla karanlık yoktur dediler
Ve onlar yoluna cihet ettim vatan tuttum¹⁵⁸

Zarifoğlu, intisabından sonra kendisinin manevi olarak geliştiğini fark eder. Bu yolun güzelliklerinin başkaları tarafından da tadılmasını arzulayan Zarifoğlu, yakın

¹⁵⁵ Rasim Özdenören ile 20.12.2019 tarihli görüşmemizden.

¹⁵⁶ Mehmet Kasım Arvas, 1926 yılında Van Bahçesaray Arvas (Doğanyayla) Köyünde doğdu. Medrese tahsilini Bitlis Tatvan'da tamamladı. Van Gevaş ilçesi Edremit Mahallesi'nde imam-hatiplik ve müderrislik, 1952 yılından 1956 yılına kadar Gevaş İlçesi'nin muhtelif köylerinde imam-hatiplik ve müderrislik, 14.04.1956-11.06.1979 tarihleri arasında da Van İl Müftülüğü yaptı. (Bkz. [https://van.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=200&MenuCategory=Kurumsal\(16.10.2020\)\)](https://van.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=200&MenuCategory=Kurumsal(16.10.2020))))

¹⁵⁷ Yüksel Yalçınkaya ile 16.01.2020 tarihli görüşmemizden.

¹⁵⁸ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 330.

çevresine tasavvuf yoluna girerek intisap etmelerini telkin eder. Eşi Berat Hanım'ın da Abdurrahim Reyhan Efendi'ye intisap etmesini ister ancak Berat Hanım ev işlerinin yoğunluğundan dolayı bu teklifi kabul etmez.¹⁵⁹

Cahit Zarifoğlu'nun hayatının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Abdurrahim Reyhan Efendi'nin hayatı hakkında bilgi vermenin çalışmamızın muhtevası açısından isabetli olacağını düşündük.

1.2. Şeyh Abdurrahim Reyhan'ın Hayatı, Eserleri ve Tarikat Silsilesi

Abdurrahim Reyhan Efendi 1930 yılında Erzincan'ın Karakaya beldesinde dünyaya gelmiştir.¹⁶⁰ Babası 'Seyyid' nesepli ve 'Emiroğulları' sülalesinden Hoca Hüseyin Efendi, annesi ise keşif ve keramet sahibi Tûbî Hanım'dır. Dedesi Muhammed Beşir Erzincanî (ö.1932) ise mürşidi Dede Paşa'nın¹⁶¹ (ö.1973) şeyhidir.¹⁶²

Daha önceki adı Keleriç olan Karakaya'nın tasavvuf tarihinde Halvetîyye tarikatının merkezlerinden biri olması nedeniyle ayrı bir önemi vardır. Seyyid Yahya Şirvanî'nin (ö.870/1466) halifelerinden olan Pîr Muhammed Bahaeddin Erzincanî (ö.879/1474[?]) Keleriç'te yaşayan, irşat faaliyetlerinde bulunan ve bu bölgede vefat eden bir mutasavvıftır.¹⁶³

Reyhan Efendi'nin tasavvuf terbiyesi almış bir ailenin içinde yetişmesinin kendisi için manevi anlamda büyük katkı sağlamıştır. Reyhan Efendi'nin, annesi Tubi Hanım'dan naklettiği bir rüya ile bu durum anlaşılmaktadır:

Annem çok kuvvetli rabıta sahibi idi. Her gözünü yumuşta dedemle (Piri Sâni Muhammed Beşir Efendi Hazretleri) görüşürmüş. Bize hamile iken çok hikmetli rüyalar görmüş. Meselâ bir rüyasında melekler tarafından yerden göğe kadar kurulan bir merdivenden çıkarılarak bütün semavat âlemi ve cennetler gezdirilmiş ve kendisine 'Bu iltifatlar size, karnınızda taşıdığınız çocuk dolayısıyla melâikeyi kirâmın ikramlarıdır' denilmiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Yazıcılar, Süleyman Ragıp, *Cahit Zarifoğlu'nun Eserlerinde Dini ve Manevi Unsurlar*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013, s. 94.

¹⁶⁰ Demirel, Abdulrahman, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s. 1.

¹⁶¹ Asıl adı Musa Öztürk'tür. Büyük dedesinin adına izafeten Dede Paşa adıyla şöhret bulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, "Dede Paşa", *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 83.)

¹⁶² Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 1-2.

¹⁶³ Zaur Şükürov "Muhammed Bahâeddin Erzincânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 30, s. 504-505.

¹⁶⁴ Ünal Tuygun, *Gönüller Sultanı Abdurrahim Reyhan Hazretleri*, Odak Ofset, Ankara 2000, s. 16.

Hüseyin Efendi'nin beş erkek ve iki kızı olmak üzere yedi çocuğu dünyaya gelmiştir. Hüseyin Efendi, evlatlarının içinden Reyhan Efendi'ye ayrı bir ilgi göstermiş, oğlunun zahiri ilimleri öğrenmesini çok arzulamış ancak ömrü buna müsaade etmemiştir.¹⁶⁵ İleriki yaşlarda Fatma Hanım'la evlenen Reyhan Efendi'nin Vehbi, Hüseyin Avni ve Rabia isimli çocukları dünyaya gelmiştir.¹⁶⁶ Reyhan Efendi geçimini sağlamak için bir taraftan bağcılık bir taraftan da marangozluk ve inşaat ustalığı yapmıştır.¹⁶⁷

Reyhan Efendi'nin çocukluğundan itibaren arkadaşlarından farklı davranarak yaşının üstünde olgunluk gösterdiği dile getirilmiştir. O, küçük yaşına rağmen arkadaşlarıyla oynamayan, yaramazlık yapmayan biri olarak insanların hafızasında yer edinmiştir.¹⁶⁸ Kendisi de bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: *“Kendimi bilmeğe başladığım yıllarda içimde öyle bir his vardı ki, sanki daha önce büyümüş, her şeyi görüp öğrenmiş, sonra tekrar küçülmüşüm.”*¹⁶⁹

Okula gitmeyip sadece medrese tahsili gören Reyhan Efendi kitap okumayı seven biridir. Askerliğini Erzurum'da Reyhan Efendi ile beraber yapan Muhittin Efendi, onu askerde çavuş yapıp depoların denetimi gibi büyük bir görevi kendisine verdiklerini söylemiştir.¹⁷⁰

Reyhan Efendi'nin tasavvufa intisabı babasının vefatından sonra, on dört yaşındayken olmuştur. İlk olarak bölgede tanınan meşhur âlim ve arif bir zat olan Hacı Abdurrahman Efendi'den (ö. ?) ders almıştır. Hal böyleyken ona karşı tam bir bağlılığı

¹⁶⁵<http://www.gonullersultani.net/abdurrahimreyhanhazretlerininkendidilindenhayati.html>(12.12.2019)

¹⁶⁶ Tuygun, *Gönüller Sultanı*, s. 21.

¹⁶⁷ Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 7.

¹⁶⁸ Tuygun, *Gönüller Sultanı*, s. 21.

¹⁶⁹<http://www.gonullersultani.net/abdurrahimreyhanhazretlerininkendidilindenhayati.html>(12.12.2019)

¹⁷⁰ Tuygun, *Gönüller Sultanı*, s. 25.

ve teslimiyeti olmamış, içindeki boşluğu dolduramamıştır.¹⁷¹ Bu durum Dede Paşa Hazretleri'ni¹⁷² (ö.1973) tanıyana kadar sürmüştür.¹⁷³

1957 yılında Dede Paşa'nın köylerine geldiğini duyan Reyhan Efendi'yi tarif edilemez bir hal kaplamıştır. O, eve gidip abdest aldıktan sonra Dede Paşa'nın bulunduğu eve yönelmiştir. Odadan içeriye girmeden önce üç İhlas bir Fatiha suresi okumuş ve huzura çıkmıştır. Reyhan Efendi, Dede Paşa'yı odada görür görmez heyecandan yere kapaklanmış, Dede Paşa ise bu olay karşısında öz evladı gibi Reyhan Efendi'yi kucaklayarak bir odaya götürmüş, ona elleriyle çay içirmiştir.¹⁷⁴ Reyhan Efendi gelişen bu olaylar sonucunda Dede Paşa'dan ilk dersini almıştır.¹⁷⁵ Reyhan Efendi, on beş yıllık talebeliğini başarıyla tamamlayarak hilafet hırkasını giymeye münasip görülmüştür. Dede Paşa'nın 1973 yılında vefat etmesi üzerine Reyhan Efendi, Nakşibendîye tarikatının Hâlidî kolunun şeyhi olarak irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.¹⁷⁶

Reyhan Efendi ilerleyen yaşlarında, şeker hastalığı, gut hastalığı, böbrek yetmezliği ve kalp rahatsızlığı gibi birçok sağlık sorunuyla karşılaşmıştır. 25 Ocak 1998 tarihinde böbreklerdeki rahatsızlığın ilerlemesi sonucu ahirete irtihal etmiştir. Kabri Erzincan'daki Terzi Baba Mezarlığı'ndadır.¹⁷⁷

¹⁷¹ Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 8.

¹⁷² Reyhan Efendi mana âleminde Dede Paşa ile görüşmesini şu şekilde anlatmıştır: “Paşa Hazretleri ile hiç görüşmeden önce bir rüya görmüştük: Hacı Abdurrahman Efendi'nin bağına ihvanlardan safderün, tevekkel birisi bekliyormuş. O bağına gidiyorum. Bekçi bize üzüm yememizi teklif ediyor. Bağına giriyorum ki üzüm çubukları yapraklarını tamamen dökmüş, üzüm çoksa da çamurlu ve çürümüş hâlde, yenebilecek durumda olanını bulmak imkânsız.

- Artık bağlar bozulmuş, yenecek üzüm kalmamış diyorum. Bu esnada birden yanımda görünen babam elimden tutup beni Abdurrahman Efendi'nin bağından çıkarıp dedemin bağına götürerek buyuruyor:

- Oğlum, sana yalan söylüyorlar, (kim demiş bu bağ bozulmuş diye? Bir de bakıyorum ki, her taraf yemyeşil, terü taze duruyor. Zümrüt gibi, çiğdem gibi seyrek yeşil yapraklar arasında taptaze, olgun ve sıhhatli üzümler görüyor.” (Bkz.

<http://www.gonullersultani.net/abdurrahimreyhanhazretlerininkendidilindenhayati.html>(12.12.2019))

¹⁷³<http://www.gonullersultani.net/abdurrahimreyhanhazretlerininkendidilindenhayati.html>(12.12.2019)

¹⁷⁴<http://www.gonullersultani.net/abdurrahimreyhanhazretlerininkendidilindenhayati.html>(12.12.2019)

¹⁷⁵ Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 9.

¹⁷⁶Nurettin Albayrak, “Dede Paşa”, *DİA*, İstanbul 1994, c. 9, s. 83; <http://www.gonullersultani.net/altinsilsile/520-hz-abdurrahim-reyhan-el-erzincani-k-s.html>(12.12.2019)

¹⁷⁷ Tuygun, *Gönüller Sultanı*, s. 154.

Reyhan Efendi'nin halife bırakmadığı bilinmektedir. Ancak oğlu Avni Reyhan, vakıf¹⁷⁸ ve dernek faaliyetleri ile topluma maddi ve manevi alanda hizmetlerde bulunmaktadır.¹⁷⁹

Abdurrahim Reyhan Efendi'nin sohbetlerinin kitap haline getirilmesiyle meydana gelen yedi eseri vardır. Bunlar “*Gülden Bülbüllere 1,2,3,4,5, Teveccüh Sohbetleri ve Aşk ve Mahviyet*” tir.¹⁸⁰

Nakşî Halidî bir şeyh olan Abdurrahim Reyhan Efendi'nin tarikat silsilesini zikretmeden önce Erzincan'ın tasavvuf hayatında önemli bir yeri kaplayan Nakşî Halidî geleneğe kısaca temas edeceğiz.

Erzincan tasavvufî anlamda önemli şehirlerimizden biridir. Daha önce de bahsedildiği üzere 15. yy. da Halvetîyye tarikatı şeyhlerinden Seyyid Yahya Şirvanî'nin, irşat hizmeti için halifesi Pîr Muhammed Bahaeddin Erzincanî'yi bu bölgeye yollaması, bölge halkının tasavvufla irtibatını güçlendirmiştir. Zamanla Erzincan'da Mevlevî, Halvetî, Kâdirî ve Bektaşî gibi tarikatlar tasavvuf faaliyetlerinde bulunsa da hiçbiri Nakşîbendiyye tarikatı kadar etkili olamamıştır. Nakşî Halidî tasavvuf geleneği Erzincan'da iki koldan faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁸¹

Birinci kol, Mevlana Halid'in halifelerinden olan Abdullah Mekki'nin (ö. ?) Erzincan'da Terzi Baba olarak bilinen Mehmed Hayyât Vehbî'ye (ö. 1264/1848) hilafet vermesiyle meydana gelmiştir. Bu koldan sırasıyla Mustafa Fehmi Efendi (ö.1298/1880), Abdussamed Efendi (ö. ?), Leblebici Baba (ö.1294/1877), Hacı Hâfız Efendi (ö. ?) ve Ahmed Fevzi Efendi (ö.1343/1924) irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.

İkinci kol ise Muhammed Sâmi Erzincânî (ö.869/1464) ile başlamaktadır. Abdurrahmani Tağî'den icazet alan Muhammed Sâmi Erzincânî talebesi Muhammed Beşir Erzincânî'ye (ö.1350/1932) hilafet vermiştir.¹⁸² Daha sonraları posta sırasıyla Dede Paşa ve Abdurrahim Reyhan oturmuş, Reyhan Efendi'nin halife bırakmaması üzerine bu kol kapanmıştır.

¹⁷⁸ 1990 yılında Mazhar Gürgen Bayatlı ve arkadaşları tarafından kurulan Reyhan Vakfı, eğitim, kültür ve sosyal yardımlaşma gibi konularda günümüzde hizmetlerini sürdürmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.reyhanvakfi.org.tr/> (17.10.2020))

¹⁷⁹ Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 11.

¹⁸⁰ <https://gonullersultani.net/>(17.10.2020)

¹⁸¹ Halil Baltacı ve Ömer Aslan, “Erzincan'da Nakşî Hâlidî Geleneği”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2007, c. 1, S. 2, s. 80.

¹⁸² Baltacı ve Aslan, “Erzincan'da Nakşî Hâlidî Geleneği”, s. 94.

Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî'den sonraki tarikat silsilesi şu şekildedir:

Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî (k.s) (ö.1241/1826)

Seyyid Abdullah Şemdînî (k.s) (ö.1228/1813)

Seyyid Taha-i Hakkarî (k.s) (ö.1269/1852)

Seyyid Sıbgatullah Arvasî (k.s) (ö.1287/1870)

Abdurrahmani Taği (k.s) (ö.1303/1886)

Muhammed Sami-i Erzincanî (k.s) (ö.1330/1912)

Muhammed Beşir-i Erzincanî (k.s) (ö.1350/1932)

Musa Dede Paşa Bayburdî (k.s) (ö.1392/1973)

Abdurrahim Reyhan Erzincanî (k.s) (ö.1418/1998)¹⁸³

1.3. Yaptığı Görevler, Evliliği, Çocukları ve Vefatı

Cahit Zarifoğlu, 1960 yılında Maraş'ın Pazarcık ilçesinde vekil öğretmenlik yaparak iş hayatına başlamıştır. 1967 yılında gazete sekreterliği, 1968 yılında Migros teşkilatında tercümanlık,¹⁸⁴ 1970 yılında Touring Otomobil Kurumu'nda muhasebecilik, 1972 yılında İstanbul'da bir özel lisede Almanca Öğretmenliği, 1975 yılında Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'nda memurluk, 1976 yılında TRT Genel Müdürlüğü'nde çevirmenlik gibi birçok işte çalışmıştır.¹⁸⁵

Cahit Zarifoğlu otuz altı yaşındayken dünya evine girmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'in şeyhi Abdülhâkim Arvasî ile akrabalıği olan Arvasîlerden Van Müftüsü Kasım Arvas'ın kızı Berat Hanım ile evlenmiştir. Bu evliliğin gerçekleşmesinde arkadaşlarının desteği de büyüktür. Olayların gerçekleşmesini eşi Berat Hanım şu şekilde anlatmaktadır:

Babamlarla Rasim Özdenören, Akif İnan sık sık görüşürmüş. Babam Ankara'ya gittiğinde onlarda kalırmış. Cahit Bey de askerden döndükten sonra babamın bu sohbet halkasına dâhil olmuş. Rasim Beyler Van'a gelirlerdi ve o zamandan Rasim Bey ve eşiyle tanışırdık. Babama Cahit Bey'le beni

¹⁸³ Tuygun, *Gönüller Sultanı*, s. 73; Demirel, *Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, s. 3-4; <http://www.gonullersultani.net/altin-silsile.html>(12.12.2019)

¹⁸⁴ Elmas, "*Cahit Zarifoğlu (Eserlerinin Tematik İncelemesi)*", s. 29.

¹⁸⁵ Alim Kahraman, Rasim Özdenören, Selim İleri, vd., *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s.10-11.

evlendirmek istediklerini Rasim Özdenören söylemiş. Babam da o zaman yine Van'a ziyarete gelen Necip Fazıl Kısakürek'e Cahit Bey'i sormuş, 'Nasıl bir adamdır?' diye. Necip Fazıl, 'Eğer kızımızı verirseniz ben de düğün şahidi olurum.' deyip Cahit Bey'e kefil olduğunu söylemiş. Gerçekten de Necip Fazıl Van'a geldi, nikâh şahidimiz oldu.¹⁸⁶

Bu evlilikten Fatma Betül, Ayşe Hicret, Ahmet Fehim ve Arife dünyaya gelmiştir.¹⁸⁷

Cahit Zarifoğlu hayatının son yıllarında pankreas kanserine yakalanmıştır. Uzun zamandır çektiği ağrılar son zamanlarında sıklaşmış ve şiddetlenmiştir. Bundan ötürü Zarifoğlu'nu çocukluk yıllarında her türlü musibet ve hastalığa karşı koruyan dua ve aspirinden¹⁸⁸ geriye sadece dua kalmıştır. O, dua ile yaratıcısına halini arz edip ondan yardım dilemiştir:

Allah'ım kendini bana hissettir. Yanımda ol. Kötü hatimelerden sana sığınırım. Şirkten, riyadan, münafıklıktan sana sığınırım. Rasûlullah efendimiz hangi iyilikleri diledi ise senden onları dilerim, hangi şerlerden sığındıysa aynılardan sana sığınırım. Ya Rabbi, dinin hakkında bildiklerimle amel etmemi bana nasip et. Başka kime sığınabilirim.¹⁸⁹

Zarifoğlu evinde rahatsızlandığı zaman çağırdıkları doktor karaciğerinin kötü durumda olduğunu ve iyi bir hastaneye gitmelerini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Zarifoğlu Hüsrev Hatemi'ye giderek muayene olmuştur. Ancak Hüsrev Hatemi hastalığının çok ilerlediğini anlamış ve onun acılarını hafifletmekten başka bir şey yapamamıştır. Cahit Zarifoğlu tüm uğraşlara rağmen 7 Haziran 1987 tarihinde gece 22.15'te Hakk'a yürümüştür. Kabri Üsküdar'daki Küplüce Mezarlığı'ndadır.

1.4. Tasavvufi Kişiliği

Cahit Zarifoğlu İslami hassasiyetlere sahip bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası Niyazi Bey'in, annesi Şerife Hanım'ın, teyzesi Duran Hanım'ın çocukluk yıllarında kendisine vermiş olduğu dini terbiye, onun İslami duyarlılığa sahip bir kişilikte olmasının temellerini atmıştır.

Üniversite yıllarında tanıştığı Sezai Karakoç'un ve Necip Fazıl Kısakürek'in eserleri, hayatları ve tavırları Zarifoğlu'nun dini kişiliğinin oluşmasında bir başka

¹⁸⁶<https://www.haksozhaber.net/esi-berat-hanim-cahit-zarifogluyla-anilarini-anlatiyor-77662h.htm>(09.12.2019)

¹⁸⁷ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 110.

¹⁸⁸ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 118.

¹⁸⁹ Şirin, *Güneşe Yol Yapan Çocuk*, s.24.

önemli etken olmuştur. Onun, Sezai Karakoç için söylemiş olduğu: “*Ağabeyin sohbetlerinden ve yazdıklarından çok şeyler öğrendik. Her anlamda bizim hocamızdı. Yetişmemizde çok büyük faydası oldu.*”¹⁹⁰ sözünden bu durum anlaşılmaktadır. Zarifoğlu, Necip Fazıl Kısakürek için de benzer ifadeler kullanmıştır.¹⁹¹

Zarifoğlu'nun dini ve tasavvufi kişiliğinin oluşmasındaki bir diğer etken ise dine bağlılıklarıyla bilinen Arvasi sülalesine damat olmasıdır. O, kayınpederi emekli Van Müftüsü Kasım Arvas'ın ilmi sohbetlerinden her fırsatta istifade etmeye çalışmıştır. Arvasi ailesinin Nakşî geleneğe bağlı olarak sürdürdükleri tasavvuf ortamı da Zarifoğlu'nun manevi kişiliğine katkı sağlamıştır.¹⁹²

Zarifoğlu'nun, şeyhi Abdurrahim Reyhan Efendi'ye olan intisabı ise onun dini ve tasavvufi kişiliğinin gelişmesini sağlayan en önemli faktörlerdendir. Tasavvuf ortamının kişiyi manevi olarak müspet bir hale getirmesi Zarifoğlu'nun hayatında belirgin bir surette görülmektedir.¹⁹³ Bu durumu kayınbiraderi olan Vahdettin Kâzım Arvas şu şekilde açıklamaktadır:

Ahlâkı gittikçe mükemmelliğe doğru gidiyordu. Çok mütevazıydı. Büyüklerle ve arkadaşlarıyla meseleleri danışırdı. İslami konularda kesin tavırlıydı. Bitmez tükenmez bir cehd ve azmi vardı. Bilmediğini çekinmeden sorardı. Ailemizle içli dışlı olması, Erzincan'a mensubiyetleri, İslam'a hassasiyetleri, kendisini olgunlaştırmış, yenilemişti.¹⁹⁴

Cahit Zarifoğlu'nun hayatının son dönemlerine bakıldığında dini ve tasavvufi kişiliğinin eserlerine daha sık yansıdığı görülmektedir. *Menziller* ile *Korku ve Yakarış*

¹⁹⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 95.

¹⁹¹ Zarifoğlu, Necip Fazıl için şöyle demiştir: “*Necip Fazıl'ı on beş –yirmi dakika dinleyen biri kendi dünyasının ne kadar küçük, değersiz olduğunu derin derin anlar. Sohbetlerin, büyüklerin dizlerinin dibine oturmanın neler ifade ettiğini anlıyorum. Tasavvuftaki sohbet medeniyetini anlıyorum.*” (Bkz. *Yaşamak*, s. 42.)

¹⁹² Zarifoğlu, Arvasî ailesini şöyle anlatmıştır: “*Yedi yüzyıl önce Hülagu Hanın zulmünden göç ettiler. Hakkari dağlarına yerleştiler. Geniş bir ailedirler. Birbirleriyle konuşurken 'köleniz olan ben' anlamında bir kelimeyle başlıyorlar. Kayınpeder medrese tahsili yapmış. Görüyorum ki medrese ile üniversite arasındaki fark korkunç. Üniversitede kaba bir diploma hedefi var. Kopya vesaire gibi ele geçmediği sürece meşru zillet üniversite tahsilini peşinen mahkum ediyor. Fakat bu nasıl da görmezlikten geliniyor. –Üniversitelide özümleme belkide bu nedenle yapılamıyor. Oysa medreseli, medresenin verdiklerini kendi eşyası haline getiriyor. Zira en önemli faktör bu, öğrendiği şeylere inanıyor. Onlar inancının dışında kalmıyor.*” (Bkz. *Yaşamak*, s. 170)

¹⁹³ Zarifoğlu'nun, Reyhan Efendi'nin Ankara'ya geldiği bir zamanda ifade etmiş olduğu şu sözler, onun dini ve tasavvufi kişiliğinde, tasavvufun etkin bir rol oynadığını açıklamaktadır: “*O bir hafta içinde bütün azalarım günahlardan sakınmak hususunda olağanüstü bir kabiliyet kazanmıştım.*” (Bkz. Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazılan 06/09/1980 tarihli mektup.)

¹⁹⁴ Ersin Nazif Gürdoğan, Şakir Diclehan, Nurettin Durman vd., *A. Cahit Zarifoğlu Acz Kitabı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2017, s. 96.

kitaplarında onun manevi coşkusuna rastlamak mümkündür. Zarifoğlu'nun yakın çevresinden olan Ali Haydar Haksal bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Kendisi son dönem eserlerini daha çok önemsiyordu. (...) Yaşamak günlüğü, Katır Aslan romanı,¹⁹⁵ Korku ve Yakarış şiir kitabı. Bunlara Menziller şiir kitabını ve sonraki eserlerini de dâhil etmek gerekiyor. Nedeni, bu eserleri Zarifoğlu'nun yeni dönemi olarak da görülmeli. Şöyle izah edersek, Erzincanlı Abdurrahim Reyhan Efendi'ye bağlanarak tasavvufi halkaya dâhil oluşu, İstanbul'daki son zamanlarında kayınpederi emekli müftü Kasım Arvasî'nin sohbet halkası içinde olması eserlerinin ruhunu oluşturuyor. Manevi ruh halini bu dönemde yaşıyordu.¹⁹⁶

Zarifoğlu manevi ruh halini zaman zaman şiirlerinde göstermekten geri durmamıştır.¹⁹⁷ Örneğin Reyhan Efendi'ye karşı yazdığı şu şiir onun manevi ruh halini yansıtan en güzel örneklerdendir:

Aha Şeyhefendim Aha yüreğim
Göz kapanır akıl susar susar akıl
İstersen haydi haydi haydi
Yeryüzünün bütün gümbürtülerini çağır¹⁹⁸

Cahit Zarifoğlu, tasavvuf ortamının ve ilmi sohbetlerin etkisiyle bir gelişim göstermiştir. O, bu gelişimin kendisine kattığı maneviyatla yeni bir hale büründüğünü itiraf etmiştir.¹⁹⁹

Cahit Zarifoğlu'nun *Menziller* ile *Korku ve Yakarış*'taki şiirlerine bakıldığında dini ve tasavvufi kişiliğine dair ipuçları bulmak mümkündür. “Şekiller”,²⁰⁰ “Yedi Güzel Adam”,²⁰¹ “Özetler”,²⁰² “Özgürlüğe Doğru”,²⁰³ “Kabul”,²⁰⁴

¹⁹⁵ Haksal'ın bu eseri zikrederken sehven hata yaptığı kanaatindeyiz. Zira Haksal'ın *Gelişi/Güzel* eserinde Zarifoğlu'nun *Katır Aslan* yerine *Ağaçkakanlar* eseri geçmektedir. (Bkz. Haksal, *Gelişi/Güzel*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987, s. 95.)

¹⁹⁶ Haksal, *Acz Kitabı*, s. 101.

¹⁹⁷ Ali Haydar Haksal, tasavvuf hayatının Zarifoğlu'nun şiirlerine yansımaları şu şekilde dile getirmiştir: “*Tasavvufa bağlandıktan sonraki şiirlerinde yeni bir yol tutuyor.*” (Bkz. Haksal, *Acz Kitabı*, s. 115)

¹⁹⁸ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 388.

¹⁹⁹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 318.

²⁰⁰ “*Nerede bulabilsem seni*

Yetişip dizüstü düşebilsem eteklerine” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 244.)

²⁰¹ “*Senin adınla başlarım ekmeğe*

Senin izinle varsak yarenliğe

Dostluk olup yardan dostluk görerek

Geçer sözümüz dört başlı ejdere” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 275.)

²⁰² “*Çarpa çarpa yüreği ismini Allahın*

Hızla bir dua kapısı araladı kılıçlar” (Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 306.)

²⁰³ “*I believe in you believe in we believe in*

In la ilahe illallah la ilahe illallah” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 313.)

²⁰⁴ “*De Zarif inle. Ta ki huzra vardın*

“Kayıt”,²⁰⁵ “İkinci Ayna”,²⁰⁶ “Ayna”,²⁰⁷ “Menziller”,²⁰⁸ “Muntazam”,²⁰⁹ “Kanat Kaparken”²¹⁰ şiirlerinde yoğun dini ve tasavvufi temalara rastlamak mümkündür.

Cahit Zarifoğlu'nun sahip olduğu dini ve tasavvufi kişilik onun İslam âlemine olan bakışına da yansımıştır. O, İslam kardeşliğine gönülden inanan bir yazar olarak İslam dünyasında yaşanan trajik olaylara karşı hisli şiirler yazmıştır. Yazdığı “Hama”²¹¹ şiiri bunlardan bir tanesidir. Zarifoğlu'nun yakın çevresinden olan Seyfettin Ünlü “Hama” şiirinin yazılışını şöyle anlatmıştır:

Hama katliamı için dergide özel dosya yapıldığında ‘o sabah ezan sesi gelmedi camimizden/korktum bütün insanlar bütün insanlık adına’ mısralarını diz üstünde yazıp sonra kalkıp; kâğıdı yazı masasının üzerine bırakmış, pencerenin önünden dışarılara, uzaklara, çok uzaklara bakmıştı. Gözleri buğular içinde kalmıştı. Tanıktım bu hale.²¹²

Kayınpederi Kasım Arvas'ın, Cahit Zarifoğlu için söylemiş olduğu şu sözlerden, onun “öğrendiğine inanan, inandığını öğrenen”²¹³ bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır:

Siz onun yakın arkadaşları idiniz, ama onu tam tanımadınız. O kimsenin gıybetinde bulunmaz, boş laf etmezdi. Çok zekiydi. Benden Arapça dersleri alırdı, çok güzel bir yazı yazardı. Söylediklerimi anında alırdı. Hiçbir gece teheccüd namazlarını kaçırmazdı. Geceleri kalkar beni de kaldırırdı. Son anında bütün ev halkı onun için okudu. O kendisi ellerini ayaklarını düzeltti. Kibleye yöneltmemizi istedi. Ağabeyi Sait Bey'in sorduklarını cevaplamadı.

Nice yıl isyan durdun gurbet kaldın” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 316.)

²⁰⁵ *“Yamalı ve tertemiz elbiselerim olunca*

Her gece mutlak uyanıp adını anınca” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 317.)

²⁰⁶ *“Korkup kaçarken çıktı benden*

Bir çeşit hayvan nereye dönsem o” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 326.)

²⁰⁷ *“Ve gözüm eşyamda değil*

Yorulduğum maddemden

Ta ki dünya bitti

Köşk kurdum sakın oldum” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 330.)

²⁰⁸ *“Baktığın dağların düşüncesi bile ağlatır beni*

Hür olurum buyruklarını bir bir donansam sultanım.” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 331.)

²⁰⁹ *“Seni kamçılardan çıkardım*

Tevbelerle başladı rahmet vuruşları” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 332.)

²¹⁰ *“Kalbimiz iki parmağının arasında olana*

Yönelidik kapısına

Safkan

Mahcub ve müştak” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 334.)

²¹¹ *“O sabah ezan sesi gelmedi camimizden*

Korktum bütün insanlar, bütün insanlık adına” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 428.)

²¹² Ünlü, *Acz Kitabı*, s. 262.

²¹³ Ersin Nazif Gürdoğan, Cahit Zarifoğlu'nu anlatırken şöyle demiştir: *“O öğrendiğine inanır, inandığını yapardı. İnandığı hiçbir şey hayatının dışında kalmazdı.”* (Bkz. *Acz Kitabı*, s. 63.)

Parmağıyla susturdu. Kelime-i tevhit getirdi durmadan, ruhunu çok güzel teslim etti.²¹⁴

Zarifoğlu, İslamî duyarlılığa sahip bir yazar olması sebebiyle kendisiyle iftihar eder. Kendisi için başka bir seçeneği düşünmekten ürperir. O, yazılan şeylerin İslamî duyarlılığa sahip olmasını önemli görür. Kendi yazdıklarının da bu duyarlılığın bir ürünü olduğunu söyler:

Ben İslamî duyarlılığa sahip bir şairim. Bununla iftihar ediyorum. Ya başka türlü olsaydı? Aman Allah'ım! İslamî duyarlılığa sahip olmak, her şiirde mutlaka İslam'ı işlemek demek değil elbet. Ama sizin bu duyarlılığa sahip bir şair olduğunuzun bilinmesi, teması itibariyle ortadaki bir şiirinizin bile İslamî bir atmosfer içinde algılanmasına yeter. Benim şiirlerimde hadis-i şerifler, belki ayetler, tasavvuf, menkıbeler, İslamî davranış biçimleri, tavırlar, tepkiler, kabuller, suda erimiş madenler gibi vardır.²¹⁵

Zarifoğlu, İslamî bir şuura sahip olmak için işe aileden başlanması gerektiğine inanır. Ona göre Müslüman bir aile hakiki anlamda İslamî şuura sahip olursa çevredeki insanların da bu aileden etkileneceği ve bunun zincirleme olarak tüm ülkeye yayılacağı kanaatindedir. Bu bağlamda İslam'ı iyice öğrenebilmek için ilmihal kitaplarını okumanın öneminden bahseder:

Efendiler kendimize gelelim! İşe evimizden başlayarak kendimize gelelim. İşte küçük formülümüz. Geniş bir İlmihal kitabı temin et, sindire sindire oku! Karını, bacını, çocuklarını karşına diz, her gece muntazaman oku ve anlat! Ailecek İslâm'ı öğren! (...) Kendinizi ve evinizi tepeden tırnağa İslâm'a göre yeniden tertip etmediğiniz sürece, İslâm tek millettir, diye düşünmenin anlamı kalmaz.²¹⁶

Cahit Zarifoğlu İslam'ı hayatının her anına ve alanına tatbik etmeye çalışırken aynı zamanda yakın edebiyat çevresinde görüldüğü üzere tasavvufa özel bir yer vermektedir. Onun bu kişiliğe sahip olmasında öncelikle aile ortamının etkili olduğu görülmektedir. O, annesinin, babasının, teyzesinin dini hassasiyetlerine çocukluğunda bizzat şahit olmuştur. Üniversite yıllarında tanıştığı ilim ve fikir adamı olarak kabul edilen Necip Fazıl Kısakürek'in ve Sezai Karakoç'un gerek eserleri gerekse yaşayışları Zarifoğlu'nu manevi anlamda etkileyen bir diğer etken olmuştur. Özellikle Nakşi tasavvuf geleneğini sürdüren Arvasilere damat olması ve tasavvuf ortamını tecrübe

²¹⁴ Ali Haydar Haksal, *Gelişi/Güzel*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987, s. 111.

²¹⁵ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 120.

²¹⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 36.

etmesi onun fikir ve eylem dünyasındaki dini duyarlılığın belirgin bir hale gelmesini sağlamıştır.

1.5. Eserleri ve Eserlerindeki Tasavvufi Temalar

Cahit Zarifoğlu'nun eserlerine bakıldığında iki dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönemde sanatsal kaygılar ve bireysel temalar varken, ikinci dönemde sanatsal kaygıların yanında toplumsal temalar da bulunmaktadır.²¹⁷ Zarifoğlu'nun ikinci dönem eserleri 1977 yılında basılan *Menziller* ile başlar. Bu eserle birlikte onun temalarında toplumsal ve tasavvufi konular öne çıkmaktadır.²¹⁸

Türlerine göre Zarifoğlu'nun eserleri şu şekildedir:

- a) Şiirleri: İşaret Çocukları (1967), Yedi Güzel Adam (1973), Menziller (1977), Korku ve Yakarış (1986), Şiirler (1989).²¹⁹
- b) Hikâyeler: İns (1974), Hikâyeler (1996).²²⁰
- c) Romanlar: Savaş Ritimleri (1985), Romanlar (1991).²²¹
- d) Deneme: Bir Değirmendir Bu Dünya (1986), Zengin Hayaller Peşinde (1999).
- e) Çocuk Edebiyatı: Serçekuş (1983), Ağaçkakanlar (1983) Katıraslan (1983), Yürek Dede ile Padişah (1987), Motorlukuş (1987), Küçük Şehzade (1987), Gülücük (1989), Kuşların Dili (1989), Ağaç Okul (1990), Radyo Oyunları (2013), Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk (2006).
- f) Mektup: Okuyucularla (2009), Mektuplar (2010).
- g) Günlük: Yaşamak (1980).
- h) Röportaj: Konuşmalar (2000).
- i) Tiyatro: Sütçü İmam (1987).

²¹⁷ Mehmet Özger, *Acz Kitabı*, s. 346; Metin, Ali K., "İşaret Çocukları: İz Süren Şiirler", *Hece Dergisi*, Ankara 2007, S. 126/127/128, s. 194; Sürgit, "Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri", s. 1291.

²¹⁸ Ali Haydar Haksal, Zarifoğlu'nun ikinci dönem eserlerini şu şekilde açıklamaktadır: "*Kendisi son dönem eserlerini daha çok önemsiyordu. Yaşamak günlüğü, Katır Aslan romanı, Korku ve Yakarış şiir kitabı. Bunlara Menziller şiir kitabını ve sonraki eserlerini de dâhil etmek gerekiyor. Nedeni, bu eserleri Zarifoğlu'nun yeni dönemi olarak da görülmeli. Şöyle izah edersek, Erzincanlı Abdurrahim Reyhan Efendi'ye bağlanarak tasavvufi halkaya dâhil oluşu, İstanbul'daki son zamanlarında kayınpederi emekli müftü Kasım Arvası'nın sohbet halkası içinde olması eserlerinin ruhunu oluşturuyor. Manevi ruh halini bu dönemde yaşıyordu.*" (Bkz. Haksal, *Acz Kitabı*, s. 101.)

²¹⁹ Bu eserde şiir kitaplarının tümü ve yayımlanmamış şiirleri yer almaktadır.

²²⁰ Bu eserde Zarifoğlu'nun yazdığı fakat kitap olarak yayımlanmadığı hikâyeleri yer almaktadır.

²²¹ Zarifoğlu'nun vefat etmesiyle yarım kalan *Anne* romanı bu eserde yer almaktadır.

j) Tez: Rilke'nin Romanında Motifler (1971).²²²

1.5.1. Şiirleri

1.5.1.1. İşaret Çocukları

Cahit Zarifoğlu'nun ilk şiir kitabı olan *İşaret Çocukları* 1967 yılında İstanbul'da İnsan Yayınları tarafından basılmıştır.²²³ İmgelerin çok olduğu bu kitapta onun detaycı yanına işaret eden birçok şiir bulunmaktadır.²²⁴ Benlik, varoluş, çocukluk, kadın ve aşk gibi bireysel temalara bu kitapta rastlanmaktadır.²²⁵

Zarifoğlu kitabın isminin neden "İşaret Çocukları" olduğunu bizzat kendisi açıklamıştır. Ona göre; "*işaret edilen, gösterilen, seçilen, birtakım manevi yetenekli çocukları*"²²⁶ anlattığından dolayı kitabın adı "İşaret Çocukları" olmuştur. Bu kitapta 31 şiir bulunmaktadır. Kitabındaki "İşaret Çocukları"²²⁷ şiiri annesinin tasavvufla irtibatını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. "Şan"²²⁸ şiirinde ise tasavvufî izlerin var olduğu dikkat çekmektedir.

²²² Karaçam, "Abdurrahman Cahit Zarifoğlu, *DİA*, s. 136.

²²³ Cahit Zarifoğlu, *İşaret Çocukları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1967.

²²⁴ Metin, "İşaret Çocukları: İz Süren Şiirler", s. 194.

²²⁵ Sürgit, "Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri", s. 1291.

²²⁶ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 100.

²²⁷ "Anam yeşil hırkalar görürdü düşünde

Daha ilk güzelliğinde

Alnını iki dağın arasına germiş

Bir devin göğsüne benzer

Göğsünden dualar geçermiş" (Bkz. Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 69.)

²²⁸ "Erkek ve dalgınca büyüdüm

Dervişin su okuduğu taslarda

Yumulup eğilmiştım bedenim vardı

Suyu arıyordum vardı yanılmıyordum

(...)

Bir haneye çağrıldılar

Halılar hasırlar ve kaynayan canlar

Acı kahve derin fincanla sunuldu

Oraya ateş birikmesi gibi oturdular

Gözlerini kapayarak ve sormayarak

Hasırları birbirine vuran

Hasırları duvara damlara

Ve dağın mağrasındaki hikmete savuran

Oraya bir ateş kümesi gibi kaydolan

Kendi içlerine ummana sançılıp boğulmaya koyulan

Dervişler

Basık ve duvarları secdeye giden odada

Hasırlar acı kahve derin halli uşak

Halvet ve küçük ağzımla

Uçar dalgınca uyurdum sakallarında" (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 106-107)

Zarifoğlu'nun *İşaret Çocukları* kitabında tasavvufi temalar yok denecek kadar azdır. Bunun nedeni Cahit Zarifoğlu'nun eseri gençlik ve arayış döneminde yayınlamış olmasıdır diyebiliriz.

1.5.1.2. Yedi Güzel Adam

Yedi Güzel Adam, Zarifoğlu'nun ikinci şiir kitabıdır.²²⁹ Eserin ilk baskısı 1973 yılında yapılmıştır. Altı şiirin yer aldığı bu kitapta, ilk şiir kitabı olan *İşaret Çocukları*'nda dile getirilen sıkıntılı atmosferden toplumsal olaylara geçiş yapıldığı görülmektedir.²³⁰ Kitapta yer alan "Yedi Güzel Adam" şiirinde bu toplumsal boyut ümmet bilincine taşınmaktadır. Bir başka ifade ile daha yoğun olarak İslamî konulara değinilmektedir.²³¹ Bir diğer şiir olan "Ben Dirimle Doğrulurken"²³² şiirinde yine toplumsal olaylara büyük bir titizlikle eğilmektedir. "Zeynep ve Uzaktan Fırat Üzerine İkili Anlatım"²³³ şiirinde ise peygamber sevgisine işaretler bulunmaktadır.

Zarifoğlu bu eserinin muhtevasını şöyle tasvir etmektedir: Bu eser, manevi yeteneklere sahip olan "İşaret Çocukları"nın büyüüp güzel adam olduklarını anlatır. Zarifoğlu'na göre bu güzel adamlar, bu dünyada soylu bir davanın madde boyutundaki kavgasını vermektedir. Onlar, manevi yanlarını cesur yapılarıyla daha belirgin hale getirmiştir. Öfkeli olmalarına rağmen yumuşacık bir yüreğe sahip bu adamlar, âşık olurlar. Âşık oldukları şey, bazen bir kadın bazen de manevi bir muhtevadır. Aslında sevgili İslamî bir özdür. Çünkü onlara göre uğrunda mücadele edilecek tek şey budur. Ama henüz tam yola koyulmamıştır bu adamlar. Kabuklarında olgunlaşmaktadırlar.²³⁴

²²⁹ Cahit Zarifoğlu, *Yedi Güzel Adam*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1973.

²³⁰ Sürgit, "Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri", s. 1294.

²³¹ Zarifoğlu, *Şiirleri*, s. 111-134.

²³² Zarifoğlu, *Şiirleri*, s. 137-152.

²³³ "Sırtımızı köleniz sıvazladı

Siyah ve beyaz bilgileri sonsuz olan

Bir dağı bir dağdan ayıran

Yani bilen granit yataklarını

Ruhun içinden dünyaya doğru keşfe yönelen

Namaz vakitlerini aya ve boşluklara göre derleyen

Kölenize buyurdunuz bizi

Eğildik eteğini öptük

Tırnağını ve avuç içlerini öptük

Efendim büyük efendim

Yüzünüzden var olan hurma dallarının önündeyiz

Yüzünüzden var olan güneşin önündeyiz zikrindeyiz

Ayn bir muhabbet armağanı olduğu vaktin önündeyiz" (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 185.)

²³⁴ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s.100-101.

1.5.1.3. Menziller

Üçüncü şiir kitabı olan *Menziller* 1977 yılında Ankara’da Akabe Yayınları tarafından basılmıştır.²³⁵ *Yedi Güzel Adam* kitabının devamı olan bu eserde bu güzel adamların girdikleri menzil anlatılır. Yoluna koyuldukları bu menzilde Allah ve peygamber sevgisi dünya ihmal edilmeden ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak ise tasavvufi algılama daha netlik kazanmaktadır.²³⁶

Bu eserinde, önceki şiir kitaplarında görülen anlamda belirsizlik oldukça azalmıştır.²³⁷ 37 şiirin yer aldığı bu kitapta şairin hikmete yöneldiği ve bundan dolayı da kapalı olan şiirin açıldığı ve belirginlik kazandığı anlaşılmaktadır.²³⁸ Zarifoğlu’nun bu eserindeki “Şekiller”,²³⁹ “Yedi Güzel Adam”,²⁴⁰ “Özetler”,²⁴¹ “Özgürlüğe Doğru”,²⁴² “Kabul”,²⁴³ “Kayıt”,²⁴⁴ “İkinci Ayna”,²⁴⁵ “Ayna”,²⁴⁶

²³⁵ Cahit Zarifoğlu, *Menziller*, Akabe Yayınları, Ankara 1977.

²³⁶ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 101.

²³⁷ Sürgit, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri”, s. 1294.

²³⁸ Günaydın, Yusuf Turan, “Dervişlik Havuzu İçre Cahit Zarifoğlu’nun Tasavvufi Tutum ve Düşüncesi”, *Hece Dergisi*, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, S. 126/127/128, s. 80.

²³⁹ “Dağla terbiyeli bir insan eli olan elinle şekillenmeye hazırsan
NEREDE BULABİLSEM SENİ

Yetişip dizüstü düşebilsem eteklerine” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 244)

²⁴⁰ “Senin adınla başlarım ekmeğe

Senin izninle varsak yarenliğe

Dostluk olup yardan dostluk görerek

Geçer sözümüz dört başlı ejdere” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 275.)

²⁴¹ “Bahar geçti de açmadı çiçek badem dalları

Bu kara toprak lafzı

Şek mi var sende ey mahcup kalbim

Ki kollanamazsın bir türlü korkularından ölümün” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 307.)

²⁴² “Sen gönlünü yukarıya bil

Bir dağ nasıl söylerse öyle söyle

Bir dağ nasıl inilerse başla öyle

Ey zarif sen de ata yoluna meylettin

Korkarım binbir belaya dayanmaz sıkletin” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 315)

²⁴³ “Göğsümde bir küçücük derya buldum

Kabına sığmaz bir ceylan yoldaşım” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 316.)

²⁴⁴ “Sura vurdukça gövdelendim soyundum aşk duasına

Atılıyorrum sırlarına açılıyor hücrelerim” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 317.)

²⁴⁵ “Aşabilsem boğulmalarını ömrümün

Bir çocuk havliyle geçsem sevgisiz ıssızları

Yüzün cepesine koştur beni

İsyen eşiğim toprak kayıyor içim” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 327.)

²⁴⁶ “Büyük yeni bir hayat bildim

Yeni yeni bildim yoksa ölüyordu bir şey

Bir insan binası yıkılıyordu durmadan” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 330.)

“Menziller”,²⁴⁷ “Muntazam”,²⁴⁸ “Kanat Kaparken”²⁴⁹ şiirlerinde dini ve tasavvufi anlamları yansıttığı görülmektedir.

1.5.1.4. Korku ve Yakarış

Zarifoğlu'nun son şiir kitabı olan *Korku ve Yakarış*²⁵⁰ 1985 yılında Akabe Yayınevi tarafından Ankara'da basılmıştır. “Yedi Güzel Adam” ın imtihanlarla dolu “Menziller” i geçtikten sonra vardıkları yerin adı “Korku ve Yakarış” makamıdır. İslamî literatürde “havf” ve “reca” makamı olarak zikredilen bu yer, Allah'tan korkmanın ve aynı zamanda Allah'tan af, merhamet, lütuf ve kerem beklemenin adresidir.²⁵¹ 55 şiirinin yer aldığı bu eserde Zarifoğlu yönünü tamamen tasavvufa çevirmiştir. Allah ve peygamber aşkı, içinde her geçen gün daha da alevlenen Zarifoğlu'nun yakarışları bu eserdeki şiirlerinde açıkça görülmektedir.

Cahit Zarifoğlu bu eserinde babasının ve dedesinin dini ve tasavvufi kişilikleri hakkında bilgi vermektedir. O, “Baba”²⁵² şiirinde babası Niyazi Bey'in seher vakitlerindeki durumunu anlatırken; “Nacar”²⁵³ şiirinde dedesi Mustafa Efendi'nin derviş kimliğine vurgu yapmıştır.

²⁴⁷ “Sözün ve yolun baş çeşmesi ruhumun
Canım içre sevinç verir sözlerin” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 331.)

²⁴⁸ “Seni kamçılardan çıkardım
Tevbelerle başladı rahmet vuruşları
İnsan ağlar oldun yürekli göğüsler kurdun
Sesimi işkencelerden alırdın” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 332.)

²⁴⁹ “Kalbimiz iki parmağının arasında olana
Yönelidik kapısına

Safkan
Mahcub ve müştak
Kan Ve Toprak içinde yatırma bizi” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 334.)

²⁵⁰ Cahit Zarifoğlu, *Korku ve Yakarış*, Akabe Yayınevi, Ankara 1985.

²⁵¹ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 101.

²⁵² “Yaklaşan seherle sözlüsün. Bir zamanlar
Dağ Taş ve toz toprak ve karlı yollar
Ve buzullar arasında çağlayan sularında
Aracıydın ekmeğine sevgili eşlerin ve çocuklarının” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 361.)

²⁵³ “Birkaç beyit şiir..dedem bırakmış
Bir derviş naçarmış
Çelik bileli uçlar yontu kalemleri
Gibi dizlerinin üstünde elleri
Edepli
Hudutsuz bir noktanın içinde kalp sesler.” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 364.)

Zarifoğlu bu eserdeki “Korku ve Yakarış”,²⁵⁴ “Zahmet Vakti”,²⁵⁵ “Başım Eğik Dilim Kapalı Gözler Kançanağı Anlamında”,²⁵⁶ “Kırk Yaşlarında Bir Adamın Konusu”,²⁵⁷ “Kaybolan Şiir/ Hayretlerimiz”,²⁵⁸ “Kimbilir Sen”²⁵⁹ şiirlerinde yoğun bir şekilde dini ve tasavvufi temalara yer ermiştir.

O, Ali Haydar Haksal ile yaptığı bir konuşma esnasında: “*Şimdiye kadarki şiirlerimi tutmuyorum. “Korku ve Yakarış”, “Yaşamak” ve “Ağaçkakanlar” tuttuğum kitaplarım. Onları daha çok seviyorum.*”²⁶⁰ diyerek bu eserine verdiği önemi açıklamıştır.

²⁵⁴ “Bana giysi verdin

Öyle biliyorum giyinmeyi

Beni doyurdun

Böyle biliyorum doymayı

Ve sayıyorum kimse yok

Öyle böyle bir doğa

Yalnız beni götürüyor kıyamete

Görüyorum ki farkediyor

Gülümserken korkuyorum” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 372.)

²⁵⁵ Zarifoğlu bu şiirinde hatmeyi anlatmıştır:

“estağfirullaaaaah ve işte böyle uzatarak

kalbim aç

etim yanık

dünya dizçöktüğüm yer kadardır dizimin yanında bir diz

dizimin yanında bir diz sağdan bir iki üç

dört beş altı yedi soldan bir iki üç

dört beş altı yedi

bir sana bir sana bir sana... avucunu aç avucunu kapa

dilini tut aklını kravatın gibi çözat

şimdi bir damla gözyaşı bir iri yakut” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 383.)

²⁵⁶ Zarifoğlu bu şiirinde şeyhi Abdurrahim Efendi’nin yaptığı bir duayı anlattır:

“Eğer dualanmasaydı sesimiz

Eğer yaradandan o güzel ağız

Açık ve seçik

Dilemeseydi demeseydi

‘Allah

Sesinizi

Mağrıbtan Maşrıka Kadar Duyursun’

Düşünmezdim üzerinde

Binmezdim deli deli koşan küheylan” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 386.)

²⁵⁷ “Mantığı öldürecekisin

Bir sabah

Bir ferman kaleme alarak:

Tarihi yıkmalydık

Irkları ve suçları yakmalydık

Kalbi alışverişten almalydık

Kırk yaşlarındaki bir adamın konusuna bakmalydık.” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 421)

²⁵⁸ “İster misin makam rütbe ölümünden sonra

Allahı hakim bil diğerlerin mahkumun aleyh” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 430.)

²⁵⁹ “Bileğim

Kimbilir sen

Bir ceset gibi iradesizdin dostun elinde” (Bkz. Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 432)

²⁶⁰ Haksal, *Gelişi/Güzel*, s. 95.

Zarifoğlu'nun şiir kitaplarına bakıldığında onun gelişim süreci açıkça görülmektedir. Anlam arayışının peşindeyken yazdığı *İşaret Çocukları* konu ve içerik bakımından bireyselliği öne çıkarırken; *Yedi Güzel Adam* ile bu bireysellik ümmet ve toplum bilincine çevrilmiştir. O, *Menziller* ile *Korku ve Yakarış* kitaplarında iç dünyasına yaptığı yolculuklardan toplumsal konulara kadar birçok alandaki duygularını aktarmıştır.

1.5.2. Hikâyeleri ve Romanları

Zarifoğlu'nun 1974 yılında Edebiyat Dergisi Yayınları'ndan çıkan "İns" isimli hikâyesinde insanın anlatılmaya çalıştığı görülmüştür.²⁶¹ O, insanın dünya ile imtihanındaki ilk devirlerini resmettiği bu hikâyede²⁶² hayatın gerçek manasını aramaya dönük bir yolculuğu yorumlamaya çalışmıştır.

1.5.2.1. Savaş Ritimleri

1985 yılında basılan bu eser Zarifoğlu'nun roman türünde vermiş olduğu ilk çalışmadır.²⁶³ O, şiirlerinde olduğu gibi bu eserinde de ümmet coğrafyasını ele almakta kendini sorumlu hissetmiş ve Afgan cihadını romandaki Seyyid Amad karakteri ile ele almıştır.²⁶⁴ Romandaki bir diğer kahraman olan İshak Dede Afganistan'daki yaşanan olaylara derviş kimliği ile yaklaşan bir kişiliktir. Yüzüne bakıldığında Allah'ın hatırlandığı Allah dostlarından olan İshak Dede çevresindekilerce rol model alınan bir kimsedir.

1.5.2.2. Anne

1991 yılında *Savaş Ritimleri* ile basılan bu eser yarım kalmış bir romandır.²⁶⁵ Eserde, Nil kenarının yakınlarında yaşayan Pilot Selman'ın başından geçen uçak kazası anlatılmaktadır. Çocukluğunda babası tarafından İslamî hassasiyetlere göre eğitilen Selman babasının ölümünden sonra başka bir kimliğe bürünmüştür. Geçirdiği uçak kazası sonucu travma yaşayan Selman'a annesi, tevbe edip Allah'a dönmesi konusunda telkinlerde bulunur.

²⁶¹ Cahit Zarifoğlu, *İns*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1974.

²⁶² Hasanali Yıldırım, "İns: Bir Ruh Seyahatnamesi", *Zarifoğlu'nu Okumak*, Ed.: Neslihan Demirci, Küre Yayınları, İstanbul 2018, s. 106.

²⁶³ Cahit Zarifoğlu, *Savaş Ritimleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1985.

²⁶⁴ Canbaz, Firdevs, "Cahit Zarifoğlu'nun Romana Yansıyan Yüzü", *Hece Dergisi*, Ankara 2007, S. 126/127/128, s. 244.

²⁶⁵ Cahit Zarifoğlu, *Romanlar: Savaş Ritimleri – Anne*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991.

1.5.3. Denemeler

1.5.3.1. Bir Değirmendir Bu Dünya

Cahit Zarifoğlu'nun deneme türünde yazdığı bu eserin ilk baskısı 1986 yılında Nehir Yayınları tarafından yapılmıştır.²⁶⁶ Onun, *Yeni Devir*, *Milli Gazete*, *Mavera* gibi gazete ve dergilerde çıkan güncel ve siyasi konulardaki yazılarından ibarettir.²⁶⁷

Bu eser “Cihad ve Arınma”, “Modern Zamanlar”, “Bir Arpa Boyu Yol”, “Kanayan Yaralarımız” ve “Çeşitlemeler” olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Zarifoğlu özellikle tasavvuf konularının geniş yer aldığı “Cihad ve Arınma” bölümünde ibadet ve keyfiyetine dair birçok tespitte bulunulmuştur.

Zarifoğlu'nun, tasavvufun temel kavramlarından biri olan “tevbe” ve “zühd” gibi kavramlara bu eserinde çokça yer vermesi, onun duygu ve düşünce dünyasında tasavvufun yer etmeye başladığını göstermektedir.

Onun, bu eserdeki “Allah Dostları” başlıklı yazısında, Allah'ın veli kullarının mahlûka olan sevgisinden bahsedilmektedir. Onların sahip oldukları bu sevgi zamana ve mekâna bağlı olarak değişmeyen bir özelliktedir. Veli kulların bu yaklaşımı, insanların gafletle geçirdikleri hayatı sorgulamalarına ve kendilerine çekidüzen vermelerine vesile olmaktadır. Zarifoğlu bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Allah dostlarının sevgileri güvenilir ve değişmezdir. Kişiliklerinin özü, menfaat çırpınılarıyla çalkalanıp durmadığı için değişmez ve karardır. Ne zaman kapıları çalınsa, onlara gidilse veya onlarla karşılaşılsa, aradan aylar geçmiş de olsa, sanki hiç yerlerinden kımıldamamış, üzerlerinden hiç zaman geçmemiştir. Fakat kişi onların bu değişmezliği karşısında, geçen zaman içinde kendisinin dalgalanıp durduğunu, günahlara batıp çıktığını ve onca vakti boş yere geçirdiğini hayretle fark eder.²⁶⁸

Zarifoğlu bu eserdeki “Arınma” başlıklı yazısında ise nefsi durmadan hesaba çekmeyi, pişmanlık duyarak samimi bir şekilde tevbe etmeyi ve böylelikle manevi kirlilerden arınabilmeyi tavsiye etmektedir:

Nefsimizi acımadan sığaya çekelim. Sığaya çekilmeden bir sığaya çekilelim.
Kendi hatalarımızı bulmakta sebat gösterelim, inatçı olalım, meydanları nefse

²⁶⁶ Cahit Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, Nehir Yayınları, İstanbul 1986.

²⁶⁷ İlk baskıda sayfa sayısı 160'tır. Daha sonraki baskılarda dergi ve gazetelerdeki yazıları da eklenerek sayfa sayısı 268'e çıkmıştır. Bu yazıların çoğunu Ahmet Sağlam, Vedat Can, Abdurrahman Cem gibi müstear isimlerle yayımlamıştır.

²⁶⁸ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 17.

bırakmayalım, pişmanlıkta geç kalmayalım, hatalardan hazer eylemenin rahmetinden yararlanalım ve tevbe edelim ve arıalım.²⁶⁹

Zarifoğlu'nun "İbadet" başlıklı yazısında tasavvufa ve Nakşibendiyye tarikatının tasavvuf eğitiminde kullandığı temel ilkelerine değinmiştir:

Tasavvuf ise demirin tavında dövülmesi... Kötü hasletlerden iyi hasletlere geçmek (Sefer ender vatan), zahirde halkla batında Hak'la beraber olmak (Halvet der encümen), her nefeste uyanık ve gafletsiz olmak (Hoşî derdem) ve fikrin dağılmaması için daima ayağının önüne bakmak (nazar ender kadem) müride, kalbinde daima Allah duygusunu hazır tutmayı öğreten terbiye metodları...²⁷⁰

Bu kitap Cahit Zarifoğlu'nun dini ve tasavvufi kimliğini öne çıkaran yazılarının en fazla olduğu eseridir. Bu eserinde onun, ibadetten tasavvufa kadar sahip olduğu birçok bilgi ve birikimi sade bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Bu da onun tasavvuftan beslenen bir yazar olduğunun açık bir ifadesidir.

1.5.3.2. Zengin Hayaller Peşinde

Zarifoğlu'nun ikinci deneme kitabı olan bu eserin ilk baskısı vefatından sonra 1999 yılında Beyan Yayınları tarafından yapılmıştır.²⁷¹ *Bir Değirmendir Bu Dünya* adlı eserinde olduğu gibi bu eser de gazete ve dergilerindeki yazılarından ibarettir. Zarifoğlu'nun dış dünyaya, İslam âlemine dair yazıları *Bir Değirmendir Bu Dünya*'da yer alırken geri kalan diğer konulardaki yazılar *Zengin Hayaller Peşinde* adlı bu eserinde toplanmıştır. Kitabın isminin bu şekilde olması Zarifoğlu'nun yazılarından mülhemdir.²⁷² Eser "İnsan ve Sanat", "Eleştiri ve Kitap Yazıları", "Maske Hayat", "Çeşitlemeler" olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Kitaptaki "Eleştiri ve Kitap Yazıları" bölümünde tasavvufî birçok eserin Zarifoğlu tarafından tanıtılması onun düşünce dünyasında tasavvufun belirleyici ve besleyici bir rolünün olduğuna işaret etmektedir. Zarifoğlu bu bölümde "Gariplerin Kitabı",²⁷³ "Yirminci Yüzyılda Bir Veli",²⁷⁴ "Kuddûsi Divanı",²⁷⁵ "Evliya'nın

²⁶⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 23.

²⁷⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

²⁷¹ Cahit Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.

²⁷² Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 9-10.

²⁷³ Zarifoğlu bu kitabın yazarı olan Jon Dallas'ı şöyle tanıtmıştır: "*Tarihin en anlamlı romanlarından birini yazmış birinden söz ediyorum.*" (Bkz. Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 101)

²⁷⁴ Martin Lings'in yazdığı bu eseri Zarifoğlu "*Kitap bana dehşet güzel geliyordu.*" sözüyle anlatmıştır. (Bkz. Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 135.)

²⁷⁵ Zarifoğlu bu eseri şöyle tanıtmıştır: "*Maraş'tan Bor'a göç eden Nakşibendi Şeyhi ve ilim sahibi, Seyyid İbrahim Efendi hazretlerinin oğlu bulunan Kadirî mürşidi, Bor'lu, Hak âşık ve şairi Ahmet Kuddusi hazretlerinin büyük Divanı ile Pendname, Vasiyetname, İcazetname isimli eşsiz yazılarını ve*

Dilinden”,²⁷⁶ “Salih Baba Divanı”²⁷⁷ gibi tasavvufî muhtevalı eserleri tanıtarak okuyucuya tasavvufi bir tat sunmaktadır.

Bu eserdeki “Belaya Sabır” başlıklı yazısında, sabrı tasavvufî açıdan ele aldığı görülmektedir. Zira o, varlıkta gösterilen sabrı yoklukta gösterilen sabırla eşit olarak ele almıştır:

Bela, sabırla ancak, eğitici ve yüceltici. (...) Fakat belaya olduğu gibi, mutluluğa, selamete, gönül hoşluğuna da sabır ve tahammül gerekli. Ona da tıpkı belaya sabredildiği gibi bir dayanma gücüyle sahip olunmalı ki bolluk ve gönül rahatlığı, kişiyi kulluk bilincinin sınırları dışına çıkarıp helâka götürmesin.²⁷⁸

Sonuç olarak Zarifoğlu'nun deneme türünde yazdığı *Bir Değirmendir Bu Dünya ve Zengin Hayaller Peşinde* eserlerinde dini ve tasavvufi temaları sıkça işlediği görülmektedir. Onun bu tercihi, okuyucunun sahip olduğu İslam medeniyetinin farkına varıp özüne dönmesine yardımcı olma amacı güttüğü söylenebilir.

1.5.4. Çocuk Edebiyatı

Zarifoğlu hayatının son senelerinde çocuk kitaplarına yönelmiştir. Aşk şiirleri yazarken yaşanan heyecanı çocuk kitapları yazarken de yaşamak gerektiğine inanan Zarifoğlu²⁷⁹ güzel bir dünyada yaşamaya hakları olan ilerin büyüklerine anlamlı bir hayat oluşturmak amacıyla çocuk hikâyelerini kaleme almıştır.²⁸⁰ 9 tane çocuk hikâyesi yazan Zarifoğlu'nun bu eserleri *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk* ismiyle tek kitap haline getirilmiştir.

Zarifoğlu'nun çocuklara yönelik yazdığı bu eserlerde onun bir nesil kaygısı taşıdığı görülmektedir. Bunun için Zarifoğlu Müslüman bir nesilde olması gereken milli ve manevi değerleri çocuklara anlayacakları bir dilde onlara aktarmıştır. Denilebilir ki onun çocuklar için yazdığı bu eserler, yetişkin insanlar tarafından da okunmuş ve beğeni kazanmıştır.

---

birkaç mektubunu ihtiva etmektedir. Ayrıca 855 kadar şiir ilave edilmiştir. İslâm'ın bünye ve vücudu gibi olan şeriatla birlikte, yine o yüce dinin kanı ve canı mesâbesinde olan tasavvufu her hal ve meşrebe de uygun düşecek bir ahenk içinde nazmeden bu eser, divan ve tasavvuf tacının parıldayan benzersiz bir pırlantadır.” (Bkz. Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 137.)

²⁷⁶ Eserin yazarı Fehmi Kuyumcu'dur. Eserde 159 tasavvuf büyüğünün 550 civarında şiiri yer almaktadır. (Bkz. Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 144.)

²⁷⁷ Bu eser, Pîri Sami Hazretleri'nin müridi olan Salih Baba'nın, şeyhinin himmetiyle söylediği şiirlerinden meydana gelmiştir.

²⁷⁸ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 75.

²⁷⁹ Cahit Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, Beyan Yayınları, İstanbul 2017, s. 10.

²⁸⁰ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 9.

1.5.4.1. Serçekuş

İsmi hikâyenin kahramanından alan *Serçekuş* çocuklar için yazılmış 63 sayfalık bir eserdir. 1983 yılında Akabe Yayınları tarafından ilk baskısı yapılmıştır. Salt bir edebi kaygıdan ziyade yaratıcıyı ve kâinata olan müdahalesini çocuk seviyesine indirerek aktaran Zarifoğlu bu eserinde dini motifleri kullanmıştır. Örneğin Müslümanların güneş doğmadan önce kalkıp rızıklarının peşinden koşmaları, ekmeğe ellerini uzatmadan önce Allah'ı anmaları, dünyada istifade ettiğimiz her nimeti hazırlayıp önümüze koyan Allah'ın ne kadar cömert olduğu çocukların seviyesine indirilerek hikâye edilmiştir.

1.5.4.2. Ağaçkakanlar

Zarifoğlu'nun "tuttuğum kitaplar" dediği üç kitaptan biri olan *Ağaçkakanlar* 1983 yılında Akabe Yayınları tarafından basımı yapılmıştır.²⁸¹ 76 sayfa olan bu eserde bir ağaçkakan ailesinin durumu hikâye edilmiştir. Uzun zaman çocukları olmayan anne ve baba ağaçkakanın gördükleri bir rüyanın peşinden çocuklarının olması onları büyük bir korkuya sevk etmiştir. Zira gördükleri rüya ile çocuklarının dünyaya gelmesinden sonraki durum arasında benzerlikler söz konusudur.

Konumuz bakımından bizi ilgilendiren kısım ise hikâyede geçen bazı cümlelerdir. Örneğin ağaçkakanın çevresine verdiği zarara karşın içinden gelen bir sesin yaptığını yanlış olarak söylemesi²⁸² tasavvufi bir iz taşımaktadır.

Zarifoğlu'nun, anne ve babanın çocuklarına vereceği eğitimin kalp ve kafa²⁸³ olarak iki kategoride incelemesi de tasavvufi açıdan değerlendirilebilir.

Hikâyede geçen yavru ağaçkakanın yapılan tavsiye niteliğindeki konuşma ise tüm anne babaların çocuklarına karşı yapabileceği İslamî bir öz taşımaktadır:

Nimetler sonsuzdur. Fakat onlarda herkesin hakkı vardır. Bütün diğer kuşların ve hayvanların ve insanların da hakkı var. Ye, ama ihtiyacın kadar. Bir lokma badem için bin badem kırma. Ağaçları üzme, hırpalama. Cevizleri fıstıkları ve bademleri hişimle kapıp kaçır gibi, hırsızlık yapar gibi değil, sevgiyle kopar, öp başına koy, merhametle del, şükürle ye, açgözlü olma. Bahçeleri talan etme. Yoksa babalık hakkım ve ananın analık hakkı sana haram olur.²⁸⁴

²⁸¹ Cahit Zarifoğlu, *Ağaçkakanlar*, Akabe Yayınları, Ankara 1983.

²⁸² Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 149-150.

²⁸³ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 165.

²⁸⁴ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 166.

Hikâyenin sonunda Şakir Ağa'nın ceviz bahçesini talan eden ağaçkakanı yakalayıp "hırslarım ve günahlarım" diyerek ağaçkakanın başını gövdesinden koparması²⁸⁵ da okuyucular için güzel bir mesaj içermiştir. Zarifoğlu bu sözüyle kişinin sahip olduğu hırslar dolayısıyla günaha girebileceğini ve bunun bedelini er ya da geç ağır bir şekilde ödeyeceğini ifade etmiştir.

1.5.4.3. Katıraslan

Zarifoğlu'nun bu eseri 1983 yılında Akabe Yayınları tarafından çıkmıştır.²⁸⁶ 62 sayfa olan bu eserde tilki ile aslanın yolculukları anlatılmıştır. Tilki kişisel eşyalarını taşıması için yanına bir eşek; aslan da yolculukta üzerine binmesi için bir katır almıştır. Aslanın katırı binek hayvanı olarak kullanması insanlarca tuhaf ve korku ile karşılanmış "katıraslan" olarak adlandırdıkları bir tür yaratığın peşine düşmüşlerdir. Hikâyede asıl anlatılmak istenen şey insanlara özenen tilkinin aslan tarafından kendi gibi davranmasını sağlanması, kendini komik duruma düşürecek davranışlardan kaçınmasıdır. Hikâyede aslanın, tilkiye bazı insanların yaptığı gibi sol elle yemek yemesini yasaklaması²⁸⁷ ile Zarifoğlu'nun küçük okuyucularına İslamî bir mesaj verdiği söylenebilir.

1.5.4.4. Yürek Dede ile Padişah

Zarifoğlu'nun bu eseri Yürekdede lakabı ile tanınan Hasan'ın örnek hayatını konu edinen bir hikâyedir. Hasan, hanımı Ayşe ile birlikte hayatının her anını Allah'a kulluk bilinciyle geçiren örnek bir Müslümandır. Yaylaya çıkmak için yola çıktıklarında sahip oldukları tek şey olan deveyi muhtaç oldukları halde tanımadıkları misafirlere ikram etmesi İsara güzel bir örnektir. Padişah olduğunu sonradan öğreneceği bu misafirin ısrarı üzerine başkente giden Yürekdede, Cuma namazını padişahla beraber kıldıktan sonra camide dua ederler. Yürekdede padişahın dua ettiğini görünce onun da muhtaç bir halde olduğunu anlar ve hızlıca dışarıya çıkıp dileğini sadece Allah'tan ister. Büyük bir hazine bulup fakir fukaraya dağıtarak Allah'a hamdı dilinden eksiltmez. Yürekdede ile eşinin besmeleyi dillerinden düşürmeyip²⁸⁸ namazları cemaatle kılmaları,²⁸⁹ sabah namazından sonra işrak namazı için

²⁸⁵ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 221.

²⁸⁶ Cahit Zarifoğlu, *Katıraslan*, Akabe Yayınları, İstanbul 1983.

²⁸⁷ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 96.

²⁸⁸ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 343.

²⁸⁹ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 344.

beklemeleri,²⁹⁰ yemek yerken tabaklarını sünnetlemeleri,²⁹¹ başlarına gelen musibetleri rıza ile karşılamaları,²⁹² sürekli Allah'a yalvarmaları, af dilemeleri,²⁹³ dünya malına zerre kadar tamah etmemeleri²⁹⁴ gibi birçok konuda dervişçe bir hayat yaşadıkları görülmektedir.

Eserde yer alan ikinci hikâye *Hazreti Süleyman'la Kirpi*'de ise ana tema merhamettir. “*Merhamet olmasaydı, hayat da olmazdı.*”²⁹⁵ cümlesiyle hikâyeye başlayan Zarifoğlu, Allah'ın merhametinin sonsuzluğuna, canlılardaki merhametin Allah'ın lütfu ile olduğuna örnekler vererek anlatmıştır. Hz. Süleyman'ın (a.s) abdest aldıktan sonra bir kirpiden kurulanmak için bir şey istemesi üzerine kirpinin yavrusunu uzatıp kendisi için en yumuşak şeyin yavrusu olduğunu söylemesi annedeki merhamet hissini enginliği olarak görülmüştür.²⁹⁶

Eserde yer alan son hikâye ise *Köyümüze Yağdı Karlar*'dir. Burada kış için hiçbir hazırlık yapmayıp vaktini kumarla geçiren köylünün imam ile olan ibret verici konuşması anlatılmaktadır. Ayrıca bu hikâye yanlış tevekkül anlayışına karşı bir eleştiri de taşımaktadır. İmam, camiye gelmeyen insanları odun vermek için camiye çağırıp Allah'a dua etmelerini telkin eder. İmanın dediği şeyleri yapan cemaat camiden çıktıklarında yük yük odunları karşılarında bulurlar. İmam haklı çıkmıştır, “*oduna ve ekmeğe layık olmayan bu insanlara Kerem sahibi Allah*”²⁹⁷ cömertliğini göstermiştir.

1.5.4.5. Motorlukuş

1987 yılında Akabe Yayınları'ndan çıkan bu eser çocuklar için yazılan beş hikâyeden meydana gelmektedir.²⁹⁸ Bunlar; *Motorlu Kuş, Dünyanın En Vahşi Hayvanı, Tilki ile Aslan, Kırmızı Gözlü Kara Yılan ve Çın Çın Yılandıklar*'dir.

Motorlu Kuş'ta yabancılaşmaya karşı sert bir eleştiri yapılarak çocukların seviyesine indirgenerek anlatılmıştır. *Dünyanın En Vahşi Hayvanı* hikâyesi ise tasavvufi izler içermesi bakımından önemlidir. Hayvanat bahçesini ziyarete giden bir

²⁹⁰ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 345.

²⁹¹ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 345.

²⁹² Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 345.

²⁹³ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 349.

²⁹⁴ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 358.

²⁹⁵ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 377.

²⁹⁶ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 379.

²⁹⁷ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 384.

²⁹⁸ Cahit Zarifoğlu, *Motorlu Kuş*, İstanbul 1987.

ailenin tüm vahşi hayvanları gördükten sonra “İŞTE ŞİMDİ DÜNYANIN EN YIRTICI HAYVANINI İZLİYORSUNUZ.” yazılı bir kafesin önünde merakla durmaları konu edilmiştir. Kafesin içinde aynadan başka bir şey yoktur. Zarifoğlu kafesteki ayna metaforuyla insandan daha zalim, daha öldürücü, daha vahşi bir mahlûkun olmadığını anlatmak istenmiştir²⁹⁹.

Tilki ve Aslan hikâyesinde ise tasavvufta önem verilen “yemenin ve uyumanın azlığı” konusuna temas edilmiştir. Durmadan yiyen ve uyuyan bir aslan kralın kendini ve ülkesini perişan ettiği anlatılmaktadır. Böylelikle çok yemek ve uyumanın yanlış bir davranış olduğu çocukların seviyesine uygun bir dilde aktarılmıştır.³⁰⁰ Ayrıca hikâyede sürekli olarak kendini muhasebeye çekmenin, en ufak bir kibre düşmemek için gayret göstermenin tavsiyesi yapılmıştır.³⁰¹

Kırmızı Gözlü Kara Yılan adlı hikâyede nefis yılanı benzetilerek ne tür felaketselere yol açabileceği anlatılmıştır. Doymak bilmeyen, istedikçe isteyen bir kişiliğe sahip olan yılan, en sonunda büyüklüğünün farkına varamayıp kuyruğunu av sanarak ısırması ile kendi sonunu getirecektir. Zarifoğlu bu hikâyede çocuklara, nefsinin peşinde koşan kimsenin kendine zarar vereceğini anlatmak istemiştir.

1.5.4.6. Küçük Şehzade

Zarifoğlu'nun bir diğer eseri olan *Küçük Şehzade* 1987 yılında Akabe Yayınları tarafından basılmıştır.³⁰² Eser *Küçük Şehzade ve Padişah ile Bir Veli* isimli iki hikâyeden müteşekkildir. Süleyman adındaki bir şehzadenin başından geçen olaylarının anlatıldığı hikâyede tasavvufî izlerin var olduğu görülmektedir. Örneğin; hikâyede padişahın yaptığı imar faaliyetlerinden bahsederken mescit ve camilerin yanında tekke ve zaviyelerden de bahsetmesi dikkat çekicidir: “*Hele yaptırdığı mescitler, camiler, tekkeler, zaviyeler.*”³⁰³ Zarifoğlu bu hikâyede çocuklara tekke ve zaviyeleri güzel mekânlar olarak tanıtmıştır.

Saraya giren vergilerden müteşekkil altınların şehzadece haram olma endişesi ile sorgulanması³⁰⁴ ise helal lokmanın önemine vurgu yapıldığını göstermektedir.

²⁹⁹ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.290.

³⁰⁰ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s.301.

³⁰¹ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 309.

³⁰² Cahit Zarifoğlu, *Küçük Şehzade*, Akabe Yayınları, İstanbul 1987.

³⁰³ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 225.

³⁰⁴ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 243.

Tasavvufta da bilindiği üzere helal lokma her zaman üzerinde titizlikle durulan konuların başında gelmiştir.

Padişah ile Bir Veli hikâyesinde ise adil bir hükümdar ile Allah dostu bir velinin başından geçenler anlatılmaktadır. Şeytanın bir türlü alt edemediği bu hükümdar bir gün gurura kapılarak ona mağlup olur fakat farkına varamaz. Ülkesine gelen Horasanlı bir veli olan Abdülkadir ise tasavvufi izler taşıyan bir karakterdir. Vakarlı tavırlarıyla padişahın beğenisini kazanan bu veli, dünyalık mala meyletmeyen, evinde birkaç hasır, bir leğen, bir ibrikten başka eşyası olmayan biridir. Padişahın hediyeleri ile vakıf kurup tekke, cami, aş ocağı, imarethane, hastane, medrese gibi hayırlı hizmetler kuran bu veli, padişahın beğenisini kazanır. Ancak bu durum düşmanların hiç hoşuna gitmez ve fitne ile ülkenin düzenini bozmayı amaçlarlar. Yahudi bir âlimin bu işi yapacağını umarak onu kiralarlar. Veli ile padişahın Allah'ın yardımıyla bu fitneyi def etmesi düşmanların hevesini kursaklarında bırakır. Bu hikâyede mürşit karakterinde olan şeyh Abdülkadir'in mükemmel bir ahlaka sahip olması, çocukların 'veli' kavramına güzel bir anlam yüklemelerini sağlamıştır.

1.5.4.7. Gülücük

32 şiirden oluşan bu eserde çocukların seviyesine uygun farklı konular işlenmiştir. Tasavvufi açıdan bakıldığında ise eserdeki son şiiri olan "İbrahim Ethem" büyük bir öneme sahiptir. Horasan'ın Belh şehrinde doğup orada hükümdarlık yapan İbrahim b. Edhem, (ö.161/778 [?]) kendisine ait olan tüm malı bir kenara bırakarak zühd yolunu tercih eder.³⁰⁵ Zühd yolunu tercih etmesine sebep olan olay ile kerametini konu edinen bu şiir çocukların seviyesine uygun bir dille kaleme alınmıştır:

Suya bir iğne attı
Deniz kıyısında
Yamalı giysiler içinde
Bir adam
Yüzlerce balık
Ağızlarında birer iğne
Başlarını çıkardılar sudan
Bir padişahı
Dünya padişahıydı
Denizlere gelmeden önce
Bir gün sarayında
Uyuyordu

³⁰⁵ Reşat Öngören, "İbrahim b. Edhem", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 293.

Atlas döşeginde
 Tam gece yarısı
 Damda bir gürültü
 Bağırды padişah
 -Kim var orada
 Damda işin ne
 Dedi ki damdaki
 -Devemi arıyorum
 -Be adam dedi padişah
 Damda mı aranır
 Kaybolan deve
 -Be hey gafil
 Dedi adam padişaha
 Ya hiç aranır mı Allah
 Sarayda
 Atlas döşeklerde
 Bir ah
 Çekti padişah
 Hemen kalktı
 Sarayı bıraktı
 Çıkardı sırma kaftanını
 Armağan etti bir çobana
 Fakir bir çoban
 Gibi giyindi
 Gitti denizlere
 Şimdi yoksul
 Kendi yamar giysilerini
 Ama balıklar bulup getirir
 İğnesi düşse denize³⁰⁶

1.5.4.8. Kuşların Dili

Zarifoğlu'nun bu eseri Feridüddin Attar'ın (ö.618/1221) *Mantıku't-Tayr* eserinin çocukların seviyesine indirgenerek yazılmış halidir.³⁰⁷ Bu eserde tasavvuf kavramlarının yoğun bir şekilde kullanılması,³⁰⁸ Zarifoğlu'nun tasavvufa verdiği önemin bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

Hikâyede kuşların bir araya gelerek kendilerini idare edecek bir padişah aramaları, Hz. Süleyman'ın (a.s) kuşu olan Hüdhüd'ün bu kuşlara rehberlik ederek onları kuşların padişahı olan Simurg'a ulaştırması anlatılır. Meşakkatli bir yolculuktan

³⁰⁶ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 490-491.

³⁰⁷ Cahit Zarifoğlu, *Kuşların Dili*, Beyan Yayınları, İstanbul 1989.

³⁰⁸ Sağman, Hüseyin Nebi, *İslâmî Duyarlılık Çerçevesinde Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Hikâyeleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 212.

sonra maksuda ulaşılacağını haber veren Hüdhd, yolculuk sırasında birçok kuşun dayanamayıp vazgeçtiğini görür. Hedefe ise sadece 30 kuş ulaşabilmiştir.

1.5.4.9. Ağaç Okul

Bu eserde çocuklar için yazılmış Afganistan şiirleri yer almaktadır. 37 şiirden oluşan bu eserde Afgan cihadı, Rusların zulmü, şehitlik mertebesinin yüceliği gibi konular işlenmiştir.³⁰⁹

Zarifoğlu bu eserde şair kimliğiyle çocuklara ümmet bilincini kazandırmayı amaçlamıştır. O, geleceğin yetişkinlerine İslam coğrafyasının içinde bulunduğu sıkıntılı atmosferden kareler sunarak yaşanınlara karşı nasıl bir tavır takınmaları gerektiği konusunda yol göstermiştir.

1.5.4.10. Radyo Oyunları

Zarifoğlu'nun bu eseri vefatından sonra 2013 yılında Beyan Yayınları tarafından basılmıştır.³¹⁰ Zarifoğlu'nun çocuklar için kaleme aldığı bu eserde “Deve İle Uçuç Böceği”, “Cırcır Böceği İle Kaplumbağa”, “Vişne Reçelli Ekmek”, “Yüzen Fil”, “Aslan ile Eşek”, “Katıraslan” isimli radyo oyunları yer alır. Bu oyunlardan “Vişne Reçelli Ekmek” cömertlik, paylaşma, sevgi, merhamet gibi temel değerleri içermesi bakımından önemli görölmektedir. Zarifoğlu bu oyunda paylaşmanın getirdiği mutluluğa vurgu yaparak çocukları sahip oldukları şeyleri paylaşma konusunda teşvik etmiştir.

“Yüzen Fil” oyununda ise kıskançlığın, kibrin, kendini beğenmenin ne kadar kötü bir duygu olduğu fil ailesinin başından geçen bir olayla dile getirilmiştir. Bununla birlikte bu oyunda, affetmenin, sabırlı olmanın, merhamet göstermenin değerli davranış örnekleri olduğu anlatılmıştır.

1.5.5. Diğer Eserleri

1.5.5.1. Okuyucularla

Zarifoğlu'nun bu eseri *Mavera Dergisi*'nde okuyucularına vermiş olduğu cevaplardan müteşekkildir. Vefatından sonra basılan bu eserin ilk baskısı Beyan Yayınları tarafından 2009 yılında yapılmıştır.³¹¹

³⁰⁹ Zarifoğlu, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, s. 389.

³¹⁰ Cahit Zarifoğlu, *Radyo Oyunları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2018.

³¹¹ Cahit Zarifoğlu, *Okuyucularla*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.

Bu eserinde okuyucularına karşı “ağabeylik” rolünü üstlenen bir Zarifoğlu’nu görmek mümkündür. Kardeşlerine karşı bazen yol gösterici tavrı bazen de sitemkâr oluşu bunun en güzel göstergesidir. Onun söz ve tepkilerini belirleyen etken, okuyucularının ümmet şuurunu hissederek hareket etmesini sağlamaktan başka bir şey değildir. O her bir okuyucusuna sanatın, Allah rızasını kazanmak için bir araç olduğunu anlatmaya çalışmıştır. “Mektup yığını altında zor nefes alır hale gelse de”³¹² hiçbir okuyucusuna cevap yazmaktan geri kalmamıştır. Bu durum onun işindeki samimiyetine işarettir.

Bu eserinde tasavvufî izlerin varlığını görmek mümkündür. Sanat için tasavvufî zevkin gerekliliğine inanmakta³¹³ ve bunun için kalbin yumuşatılmasını tavsiye etmektedir.³¹⁴ Bütün büyük fetihlerin dervişler sayesinde gerçekleştiğini dile getiren Zarifoğlu, hayalini kurdukları peygamber medeniyeti için sayının değil keyfiyetin önemli olduğunu, bunun için ise ilkin “derviş”³¹⁵ olmak gerektiğini dile getirmiştir.

Mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi’ye olan muhabbetini Erzincan’daki bir okuyucusuna yazdığı mektuptaki şu sözlerle anlatmıştır: “*Mektubumuz çok kısa da olsa bize Erzincan’ın sevdiğimiz kokusunu getirdi.*”³¹⁶

Ankara’da Akabe Yayınevi için yer ararken Erdem Bayazıt’ın iki katlı ahşap bir bina kiralamasını “pîrlerin himmetine”³¹⁷ bağlayan Zarifoğlu tasavvuf ile olan irtibatını kavramlar kullanarak açığa çıkarmaktadır. Zaman zaman okuyucularına tasavvufla ilgilenmelerini salık veren Zarifoğlu’nun *Müzekkin Nüfus*³¹⁸ ve *Gariplerin Kitabı*³¹⁹ gibi tasavvufî muhteva taşıyan eserleri önerdiği de görülmektedir.³²⁰

1.5.5.2. Mektuplar

Zarifoğlu’nun arkadaşlarına ve okuyucularına yazdığı mektuplardan oluşan bu eser, vefatından sonra 2010 yılında Beyan Yayınları tarafından basılmıştır.³²¹ 27

³¹² Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 327.

³¹³ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 106.

³¹⁴ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 105.

³¹⁵ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 116.

³¹⁶ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 172.

³¹⁷ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 307.

³¹⁸ Eşrefoğlu Rûmî’nin (ö.874/1469-70 [?]) dinî, tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki eseridir.

³¹⁹ Jon Dallas’ın Müslüman ve derviş olma yolunda kendi hayatını anlattığı otobiyografik bir romandır.

³²⁰ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 213.

³²¹ Cahit Zarifoğlu, *Mektuplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.

kişiyeye yazdığı 66 mektuptan oluşan bu eserde edebiyata, sanata, ekonomiye, dine, tasavvufa, estetiğe, Afgan cihadına dair birçok bilgi yer almaktadır. Özellikle yakınındaki birçok kişiyeye “ağabeylik” rolüyle yaklaşarak onlara içten tavsiyelerde bulunması Zarifoğlu’nun samimiyeti hakkında bizlere ipuçları sunmaktadır. Afgan cihadına karşı duyduğu hissiyatı Abdülhak Maruf’a yazdığı mektupta görmekteyiz.³²²

5 Nisan 1980 tarihinde Ali Haydar Haksal’a yazdığı mektup, tasavvufi ipuçları vermesi bakımından önem arz etmektedir. Zarifoğlu Ali Haydar Haksal’a, mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi’nin sohbetlerinde okuduğu *Salih Baba Divanı*’nı okumasını tavsiye etmiş ve bu sayede tasavvuf yoluna girme arzusu duyacağını belirtmiştir.³²³ Başka bir mektubunda ise İstanbul’da bulunan büyük zatların elini öpüp dua almasını ve onların sohbetlerine katılmasını salık vermiştir.³²⁴ Ali İbrahim Savaş’a yazdığı mektupta ise “Müsteşrik Gafları”³²⁵ üzerinde çalışma yaparak tarikatlar hakkında yapılan spekülasyonların önüne geçebilmeyi amaçlamıştır. Kadir Tanır’a yazdığı mektupta ise tasavvufi şahsiyetlerden olan İmam Şa’rânî, Mevlânâ, Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî’yi okumasını tavsiye etmesi³²⁶ bu eserlerden istifade ettiğini göstermektedir. Ayrıca ‘Müslüman sanatçı’ olmak için yaptığı şu açıklama yine tasavvufi izler taşımaktadır:

İlkin Allah korkusu bu açıdan, yazılan her cümleinin sorumluluğunun idraki... Zinhar bir tek vakit olsun, namazı bile bile, göz göre göre kazaya bırakmamak, sabah namazlarını camide kılmak, her an pırıl pırıl temiz olmak, her bakımdan ve hep Allah ve Peygamberi konuşan kişileri arayıp bulmak ve kendine kötülüklerden nasıl el etek çektiğini maddi delillerle ispat etmek, eylem halinde.³²⁷

Mektuplarından da anlaşılacağı üzere Zarifoğlu çok yönlü bir mektep görevini üstlenmiştir. Onun en belirgin özelliği ise yaptığı tüm işlerde samimiyeti ilke edinmesi ve her adımı bu doğrultuda atması olmuştur. Bu durum onun, tanıyanları tarafından büyük bir sevgi ve hürmetle ile anılmasını sağlamıştır.

³²² Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 27-28.

³²³ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 44.

³²⁴ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 48.

³²⁵ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 56.

³²⁶ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 108.

³²⁷ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 108.

1.5.5.3. Yaşamak

Cahit Zarifoğlu'nun "tuttuğum kitaplar" diyerek belirttiği eserlerden biri olan *Yaşamak*, 1980 yılında Akabe Yayınevi tarafından basılmıştır.³²⁸ Tür olarak günlük, anı, deneme ve şiir gibi birçok çeşidi kapsayan bu eser, Zarifoğlu'nun kendine has üslubuyla okuyucuları tarafından beğenilen eserleri arasında yer almıştır. Zarifoğlu'nun aile hayatından edebi düşüncesine kadar birçok konuda bilgi verilen bu eserde tasavvufi izler görmek de mümkündür.

Bu eser, Zarifoğlu'nun düşünce dünyasının şekillenmesinde Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Fethi Gemuhluoğlu gibi isimlerin önemli rol oynadığını göstermektedir. Onun, özellikle tasavvufla tanışmasında veya tasavvufa aşina olmasında bu isimlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Necip fazıl Kısakürek'i dinledikten sonra "sohbeti, büyüklerin dizinin dibine oturmanın neler ifade ettiğini, tasavvuftaki sohbet medeniyetini anlayan"³²⁹ bir Zarifoğlu'ndan söz etmek mümkündür. Bir diğer kimse olan Fethi Gemuhluoğlu ise Zarifoğlu'nca "dervişliğin, sohbetin, birilerinin önünde diz çökmeye bağlı büyük medeniyetin büyük bir fırsatı"³³⁰ olarak görülmüştür.³³¹ Zarifoğlu bu eserde diğer eserlerinde olduğu gibi birçok tasavvufi kavrama değinmiştir. Zikir kavramı bu kavramlardan biridir.³³²

1.5.5.4. Konuşmalar

Zarifoğlu'nun vefatından sonra çıkan bu eserin ilk baskısı Beyan Yayınları tarafından 2000 yılında yapılmıştır.³³³ "Kendisi ile Yapılan Konuşmalar" ve "Kendisi Hakkında Yapılan Konuşmalar" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu eserde dikkat çeken ilk şey yaptığı konuşmaların üslubundaki farklılıktır. 1974 yılında yaptığı konuşma ile 1980 yılında yaptığı konuşmanın üslûbu arasında büyük bir fark olduğu

³²⁸ Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, Akabe Yayınevi, Ankara 1980.

³²⁹ Cahit Zarifoğlu, *Yaşamak*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019, s. 42.

³³⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 80.

³³¹ Zarifoğlu, Fethi Gemuhluoğlu'nun deruni yapısından şöyle bahsetmiştir: "*Fethi ağabey gitti. Hepimize bir kalbimizin bulunduğunu, gözü yaşlı olmak gerektiğini anlatarak gitti.*" (Bkz. Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 79.)

³³² "*Basılmadık yer yok
Her yana basmış derviş ayağı.
Nefes var toprağın levhasında
Sağdan alınıp yukarıya sola ve engine:*
KALBE

*Yukarıya sola ve aşağı
Verildikçe kondukça alan kalbe.
(ya âşık eyle zikri şah
Yoldaşsız varılmaz gönle)*" (Bkz. Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 52.)

³³³ Cahit Zarifoğlu, *Konuşmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.

görülmektedir.³³⁴ Tasavvufla tanışmadan önceki üslubu sonrakine göre biraz daha serttir.

Bu eserinde de ümmet coğrafyasından tasavvufa kadar birçok konuda Zarifoğlu'nun düşüncesinin ne olduğunu anlamak mümkündür. Onun tasavvufi anlamda teslimiyetini gördüğümüz bu eser, şiirindeki üslubunun değişme sebebini ortaya koyar niteliktedir: *“Bir de daha anlamlı bir hayata başlayıp şiiri aşmış olmak var. Sevilen, bağlanılan, teslim olunan biri, sen yazma, konuş ya da sus diyebilir. İşte o emir güzeldir, uyulur.”*³³⁵ Görüldüğü üzere teslim olmuş bir Zarifoğlu vardır, teslim olduğu kişinin sözünden dışarı çıkmayacak bir potansiyededir, ona göre anlamlı bir hayat teslim olmakla mümkündür.

Rasim Özdenören ile yaptığı bir konuşmada tasavvufa dair düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir:

Diyebilirim ki, o ilk hareket, o ivme (ki onu biz daha küçükken, ana, baba ve nenelerimizin ev yaşayışları belirliyor) bir nasip sonucu olarak ulaşmak istediğine ulaşır. Onun araçlarını ve yolunu bulur. Kalp huzura erer. Dış şartlar değişmemekle beraber iç yaşayış değişir, kavileşir ve kendi İslamî zeminine oturur. İşte bu anda artık uzaklaşmak diye bir niyet veya irade söz konusu değil. Varmışlık söz konusu. Şimdi mekân ve zaman netleşmiştir. Arayış kişiselleşmiş ve özelleşmiştir.³³⁶

Rasim Özdenören ile yaptığı bu konuşmadan hareketle Zarifoğlu'nun tasavvufu bir nasip işi olarak gördüğü söylenebilir. Ona göre bu nasip sonucunda kalp huzura ermekte ve iç yaşayış güzel bir hal almaktadır.

1.5.5.5. Sütçü İmam

Zarifoğlu'nun bu eseri memleketi olan Maraş'ın tarihte yaşadığı Sütçü İmam olayını anlatmaktadır. Zarifoğlu'nun bu eserine bakılarak onun toplumsal konulara karşı hassas bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. O, hiçbir zaman yapılan zulme sessiz kalmamış imkânı ölçüsünde bunları hisli yüreklere duyurmayı kendine görev kabul etmiştir. Gerek Afgan cihadına gerekse Hama katliamına karşı gösterdiği tavır bunun en güzel göstergesidir.

³³⁴ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 172-173.

³³⁵ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 49.

³³⁶ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 44.

1.5.5.6. Rilke'nin Romanında Motifler

Zarifoglu bilindiği üzere Alman Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur. Üniversiteyi bitirmek için yazdığı tez olan *Rilke'nin Romanından Motifler* vefatından sonra basılmıştır. Almanca yazılmış olan bu tez Ümit Soylu tarafından tercüme edilerek Beyan Yayınları tarafından edebiyat dünyasına kazandırılmıştır.³³⁷ Zarifoglu'nun üzerinde çalıştığı Rilke'nin kendisini etkilediği *Yaşamak*'taki benzerliklerle açıklanabilir.³³⁸

³³⁷ Cahit Zarifoglu, *Rilke'nin Romanlarında Motifler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2018.

³³⁸ Zarifoglu, *Rilke'nin Romanlarında Motifler*, s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN ESERLERİNDE TASAVVUFİ KAVRAMLAR

2.1. Tasavvuf

Tasavvuf kelimesinin kökeni hakkında birçok görüş bulunmakla beraber, âbit ve zahitlerin giydikleri yünlü giysi olan “sûf” kelimesinden türediği tercih edilen görüştür. Hem mana hem de dil bilgisi açısından tasavvuf kavramıyla mutabık olan tek kelime budur.³³⁹ Tasavvufun terim anlamı ise kötü huyları terk edip iyi huyları kazanma sanatı olarak ifade edilmiştir.³⁴⁰

Cüneyd tasavvufu sulhü olmayan bir savaşa benzeterek onun nefisle olan mücadelesine dikkat çeker. Bu bağlamda tasavvuf nefisle yapılan amansız mücadelenin adıdır.³⁴¹ Tasavvufu kulun kendisini kayıtsız şartsız Allah'ın iradesine teslim etmesi şeklinde anlayanlar da olmuştur.³⁴² Allah'ın iradesine teslim olan kul, başına gelen sıkıntılar sebebiyle isyan edemez, sahip olduğu nimetlere karşı ise şımarıklık gösteremez. Bir başka açıdan tasavvuf vaktin gereğiyle amel etmek olarak tarif edilmiştir.³⁴³ Nefeslerin mahdut olduğunu idrak eden sufi zamanı olabildiğince iyi kullanmaya gayret edecektir. Böylelikle aklını ve kalbini Allah'a teksif ederek nefsanî duygulardan arınıp rahmani duygularını açığa çıkaracaktır. Tasavvufun bir diğer tanımı da kalbin Allah'tan başka her şeyle ilişkisini kesmektir.³⁴⁴

Cahit Zarifoğlu tasavvufa yüklediği anlamı kitap üzerinden anlatmıştır. Onun “biteceğinden korkarak okuduğumuz kitaplardan biri”³⁴⁵ olarak tanıttığı Jon Dallas'ın *Gariplerin Kitabı*’ndan yola çıkarak aslolan şeyin Müslüman olmak gerektiğini ama bunun yeterli olmayacağını, imanı mükemmelleştirmenin yollarını aramanın zaruri olduğunu bunun da tasavvufla mümkün hale geleceğini belirtmiştir:

Aslolan Müslüman olmaktır. Romadaki kişinin Müslüman olmasıyla tansiyonun düşüvereceği beklentisi içerisindeyse yanlıyoruz. Romanın

³³⁹ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011, c. 40, s. 119; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 26.

³⁴⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 339.

³⁴¹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 369.

³⁴² Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s.150; Serrâc, *Lüma'*, s. 24.

³⁴³ Serrâc, *Lüma'*, s. 24.

³⁴⁴ Hücvîrî, *Keşfü'l Mahcûb*, s. 228.

³⁴⁵ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 102.

hedefi salt Müslüman olmaya göre ayarlanmamıştır. Müslüman olmadan çok önce başlamış bir koyuluğun bir azim iz sürmenin, hak âşıklığına yönelişin içinde, Müslüman oluş, bir ilk şart bir kaynak adım gibidir. Romadaki kişinin Müslüman oluşuyla ilgili herhangi bir merasimden söz edilmez. Sadece şu kısacık cümleye yer verilir: ‘Müslüman oldum.’ O noktaya kadar onda bir humma gibi mevcut olan arayış sükûnet bulmaz. Menzile varmış değildir. Nitekim bir tek küçük cümleyle anlatılan bu Müslüman oluş’u ‘Sarık sardım, cüppe giydim ve yoluma devam ettim’ cümlesi izler. Müslüman olur. Müslüman kılığına bürünür. ‘Ve yoluna devam eder.’ O, Allah âşıklarının yoluna revan olmuştur. İmanı mükemmelleşir. Bu, doğrudan doğruya anlatılmaz. Ama zaviye hayatında geçirdiği sınavlar, dosdoğru yönelişi ve istikametten şaşmayışı bunu dillendirir. Karşılaştığı insanlar, işaretler, olaylar onun yönünü değiştirmez, sadece ‘aldığı mesafeyi doğrular’ ve o ‘YOLUNA DEVAM EDER’. Bu yol nihayet zaviyede şeyhinin nazarı ile gerçek derinliğin kapısına varır ve yolcusunu ummana kavuşturur. Bu umman Dervişin ‘kendi içinde Allah ile sağladığı yüce yakınlığın’ uçsuz bucaksızlığın ifadesidir. Gariplerin Kitabı insanoğlunun, başının üzerinde gerçek bir çatı, ayağının altında gerçek bir toprak arayışının öyküsüdür. Serbest bir yorumla; ana rahmine düşen bir ruhun öyküsüdür. O arayış ve ihtiyacın ifadesidir.³⁴⁶

Zarifoğlu, tasavvufu, ifadelerinden de anlaşılacağı üzere “Allah âşıklarının yolu” olarak nitelemiştir.³⁴⁷ Bu yolu anlatmak öyle sanıldığı gibi kolay gözükmemektedir. Tecrübeye dayalı olmasından dolayı bu yolu yürüyenler daha iyi anlayabilir ve anlatabilir.

Burada şeyhin müridine karşı yaptığı nazar üzerinde durmak yerinde olacaktır. Tasavvuf literatüründe teveccüh olarak geçen bu uygulama ile mürşidin müridi ile baş başa kalarak onu kemâle taşıması amaçlanır.³⁴⁸ Zarifoğlu’nun ifadelerinden anladığımız kadarıyla kişinin tasavvuf yolunda yürümesi bir arayış ve ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bulanların arayanlar olduğu gerçeği göz önüne alındığında, marifet basamağının ilkinin “aramak” olduğu söylenebilir. Tasavvuf bir ihtiyaç mıdır, sorusuna Zarifoğlu’nun yukarıdaki beyanında cevap bulmak mümkündür. Evet, tasavvuf kişinin daha güzel hale gelmesi ve özüne dönmesi için bir ihtiyaçtır.

Zarifoğlu’nun *Bir Değirmendir Bu Dünya* eserindeki “İbadet” başlıklı yazısına bakıldığında tasavvufî ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Zarifoğlu bu başlıkta ibadetin güzel bir şekilde ifa edilmesi için bazı şartlara bağlı

³⁴⁶ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 104.

³⁴⁷ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 104.

³⁴⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 326-327.

olduğunu belirtmiştir. Ona göre ibadetin amacı Allah'ın hatırlanmasıdır, yapılan her türlü ibadette aranan temel şart kalbin o ibadete iştirak edip etmemesidir, kalp iştirak ediyorsa namaz namazdır ve ibadet ibadettir. Kalbin iştiraki ise kulun ceht ve gayretine bağlıdır.³⁴⁹

Zarifoğlu, tasavvuf eğitimini “demirin tavda dövülmesi” ne benzetir.³⁵⁰ Kişi tasavvuf eğitimine girerek demirin tavda şekil değiştirmesi gibi güzel bir şekle girer.

Zarifoğlu, Nakşibendiyye tarikatının nefsi terbiye etmede kullandığı ilkelerden³⁵¹ bazısını şu şekilde açıklamıştır:

Kötü hasletlerden iyi hasletlere geçmek (Sefer ender vatan), zahirde halkla batında Hak'la beraber olmak (Halvet der encümen), her nefeste uyanık ve gafletsiz olmak (Hoşi derdem) ve fikrin dağılmaması için daima ayağının önüne bakmak (nazar ender kadem)³⁵²

O, kişinin enaniyetinin ancak tasavvufla kontrol altına alınabileceğini bir okuyucusuna şu şekilde anlatmaktadır:

Tasavvufi disiplin dışında bunu engelleyecek bir disiplin bilmiyorum. Ancak bir derviş şiiri saf şekilde ‘Allah rızası’ için yazar. Orda şairlik azgın ‘ene’ siyle birlikte şeyhin ayaklarının altına konur. Kalem buyrukla ele alınır ya da buyrukla ebediyen bırakılır. Artistik iddialar bitmiştir.³⁵³

Zarifoğlu, kişinin okuduğu kitapların, sahip olduğu mesleğin, edindiği mal mülkün, gözündeki gaflet perdelerinden en küçüğünü bile kaldıramayacağını ifade etmiştir. Ona göre her şeyin güzelleşmesi bakışta gizlidir, derviş bakışı varlığı güzelleştirecektir. Örneğin onun şu sözü derviş bakışının önemini anlatmaktadır:

Bakın okuduk meslek edindik çoluk çocuk edindik halı malı edindik nice dertler sevinçler edindik ama gözümüzün önünde kalınlarından değil en incelerinden tek bir perdecik kalkmış değil. Büyük fetihlerin önünde dervişler

³⁴⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

³⁵⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

³⁵¹ Her nefes alışverişte bilinçli olmak (hûş der-dem), yürürken öne bakmak (nazar ber-kadem), kötü huylardan iyi huylara doğru yolculuk (sefer der-vatan), toplum içinde yalnız, halk içinde Hak ile olmak (halvet der-encümen), Allah'ı zikretmek (yâdkerd), nefesi tutarak icra edilen kelime-i tevhid zikrinde nefesi salarken, “İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî” demek (bâzgeşt), kalbi dünyevî düşüncelerden korumak (nigâhdâşt), Allah'ı daima hatırlamak (yâddâşt), içinde bulunulan halin bilincinde olmak (vukûf-ı zamânî), zikri belli sayıya riayet ederek icra etmek (vukûf-ı adedî), zikir esnasında kalbe teveccüh edip zikrin mânasının bilincinde olmak (vukûf-ı kalbî). (Ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Nakşibendiyye”, *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 342.)

³⁵² Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

³⁵³ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 115-116.

vardır. Az olalım zararı yok, yetmiş karşı bir olalım, zaten hep öyledir ama ilkin derviş olalım.³⁵⁴

Zarifoğlu, Mustafa Ruhi Şirin’le yaptığı bir röportajda sahip olduğu gurur duygusunun tasavvufa attığı adımla kaybolduğunu ve bu şekilde huzura erdiğini ifade etmiştir:

Mustafa Ruhi Şirin – Peki özellikleriniz nedir?

Cahit Zarifoğlu – Şair olarak mı?

M.R.Ş.- Elbette.

C.Z – Her şairde olanlar. Şiire yeni yeni başlamış her yeni şairde olanlar.

Yapayalnızlıkla dolu bir gurur duygusu.

M.R.Ş.- Her yerde tıpatıp böyle mi?

C.Z.-Böyle olmalı.

M.R.Ş.- Hiç de öyle görünmüyor ama, şöyle bir etrafa baktığımızda...

C.Z.- Evet, doğru, o adımı atıncaya kadar veya attıktan sonra iş değişiyor.

M.R.Ş.- Hangi adımı?

C.Z.- Sanırım otuz beşinden sonra, belki de biraz daha, kırkıktan sonra atılan bir adım. O yapayalnızlıkla dolu gurur, bir olgunlukla, bedensel bir gelişmeyle bir adım atınca değişebilir. Bu gurur vahşileşebilir, azmanlaşabilir, ya da sürekli bir bakımla uysallaştırılıp, ehlileştirilebilir.

M.R.Ş.- Ne olur ehlileştirilince?

C.Z.- Şair ruhun ehlileşmesi, belki şiirde biraz kayıp, ama durmadan manevi bir açıklıkla kıvranmak olmalı.

M.R.Ş.- Bir huzursuzluk mu?

C.Z.- Hayır, huzur.³⁵⁵

Zarifoğlu, eserlerindeki bireyselliğin yanı sıra toplumsal, dini ve tasavvufi konulara yer verdiği dönemi “otuz beşinden sonra atılan adım” olarak değerlendirdiği düşünülebilir.³⁵⁶

Zarifoğlu, nefsi doğana benzetip onun korkusundan saksığan kuşu gibi Allah’a veya O’nun sevdiği kullarına kaçmayı kurtuluş olarak görmüştür. Ona göre nefsten kurtuluş, her şeyiyle Hz. Peygamber’e (s.a.v) benzemeye çalışıp, onun yaptıklarını yapmaya gayret gösterenlerin himayesine sığınmakla mümkündür.³⁵⁷ Kendisi de kurtuluşa ermek için Hz. Peygamber’in (s.a.v) izini takip eden Abdurrahim Reyhan Efendi’nin manevi himayesine sığınmıştır.

Zarifoğlu tasavvuf sayesinde kişinin ruh halinin yüceleceğini düşünmektedir. Ona göre, kırmamak ve kırılmamak üzere bina edilmiş bir mektep olan tasavvuf, kişiye

³⁵⁴ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 116.

³⁵⁵ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s.56-57.

³⁵⁶ Haksal, *Acz Kitabı*, s. 101.

³⁵⁷ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 25.

güzel bakabilmeyi öğretecektir. Örneğin onun bir arkadaşına “*Biraz aşk ve tasavvufi zevklere yönelen. Ilık ve iyimser bir ruh hali benimsesen. Ne dersin.*”³⁵⁸ diyerek tavsiyede bulunması bu durumu açıklamaktadır.

Sonuç olarak Zarifoğlu, tasavvufu daha güzel Müslüman olabilmek için gerekli görmektedir. O, benlik duygusunun ancak tasavvufla kontrol altına alınabileceğini düşünmektedir. Ona göre kişinin gözünü körelten gaflet perdelerinden kurtulması derviş olmasıyla mümkündür. Bir kimse eğer gaflet perdesini gözünden kaldırmayı başarabilirse ehl-i zevk sahibi bir kişiliğe erişecektir.

2.2. Şeriat-Hakikat İlişkisi

Yol, su yolu, su kanalı, ark gibi anlamlara gelen şeriatın ıstılah anlamı, peygamber aracılığıyla Allah tarafından konulan kanunlardır.³⁵⁹

Bazı sufilerin marifetullahı ulaşmak için şeriat-tarikat-hakikat şeklinde sıralama yaptıkları görülür.³⁶⁰ Bu bağlamda Yunus Emre'nin (ö.720/1320 [?]) de bu sıralamayı izlediği bilinir. O, şeriatı denize, tarikatı gemiye, hakikati ise denizdeki inciye benzetir. Ona göre her şey şeriatıdır. Ancak bu şeriat denizinde değerli şeylere sahip olmak için araçlardan yardım almak gerekir, bu araç da tarikattir. İnci değerinde olan hakikate tarikatla ulaşmak mümkündür.³⁶¹ Aynı benzetmenin Necmeddin Kübra (ö.618/1221) tarafından da yapıldığı söylenmiştir.³⁶²

Zarifoğlu, şeriatı bir bütün olarak görür. Ona göre şeriat parçalara ayrılarak istenildiği kadar yaşanılacak bir olgu değildir. Kişi, tepeden tırnağa tüm hayatını İslam'la donatmadıkça gerçek Müslümanlığa ulaşamaz: “*Kişi İslamîyetin işine geldiği kadarını yaşayamaz.*”³⁶³ Zarifoğlu şeriatın taviz verilemez bir yapıda olduğunu da dile getirir: “*Dönülmeyecek, terk edilmeyecek şeyler şer’î olanlardır.*”³⁶⁴

³⁵⁸ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 148.

³⁵⁹ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetü's-Şurûki'd-Düveliyye, Mısır 2004, s. 479; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998, s. 732; Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürçânî, *Tarîfat*, ter. Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul 1977, s. 134; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 328; Talip Türcan, “Şeriat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s.574.

³⁶⁰ Mehmet Saki Çakır, “Alvarlı Muhammed Lutfi Dîvânı'nda Şeriat-Tarîkat-Marifet- Hakikat Kavramları”, *Uluslararası Hacı Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu*, Erzurum 2013, s. 195.

³⁶¹ Kahraman, Abdullah, “Yunus Emre Dîvânı'nda Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Marifet (Dört Kapı)”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, c. 1, S. 1, 2017, s. 9.

³⁶² Çakır, “Alvarlı Muhammed Lutfi Dîvânı'nda Şeriat-Tarîkat-Marifet- Hakikat Kavramları”, s. 195.

³⁶³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 146.

³⁶⁴ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 118.

Zarifoğlu, şeriat hakikat ilişkisini ele alırken İmam Şafî'nin (ö.204/820) görüşlerinden istifade eder. İmam Şafî'nin *Dîvan*'ında dile getirdiği fakih-sofi birlikteliğinin önemine vurgu yapar:

Fakih ve sofi ol, sakın bunlardan birisi olma. Allah için ben sana doğru nasihat ediyorum, sadece fakih olanın kalbi kara, takvadan bir şey tutmadığı gibi, sadece sofi olanın ise kendisi cahil olduğu halde başkasını ıslah etmesi nasıl mümkün?³⁶⁵

Zarifoğlu İslam'ı anlatan ilmihallerin önemli olduğunu anlatmakla beraber güzel bir Müslümanlık için yeterli olmadığı kanaatindedir. Kişi ilmihalle birlikte tasavvufî kaynaklar da okuyarak ahlakını güzelleştirmenin yollarını aramalıdır:

Bizler için muhakkak ki en başta okunması gereken ve ölünceye kadar tekrar tekrar okunması gereken kitaplar ilmihallerdir. Ve insanımız İhya³⁶⁶ okur, Kimya-yı Saadet³⁶⁷ okur, Nimet-i İs-lâm,³⁶⁸ Ahmediyye,³⁶⁹ Reşâhat³⁷⁰ okur. Velhasıl güzel, pek güzel şeyler okur.³⁷¹

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu, şeriat ile tarikatı bir araya gelince tamamlanan bir bütün olarak görmektedir. Ona göre kemale ermiş bir Müslümanın hem şeriata uyması hem de tasavvufa gönül vermesi ve bu doğrultuda bir ömür sürmesi büyük önem arz etmektedir. Böylelikle kişi bir taraftan dinini öğrenmek için ilim yolunda gayret sarf ederken diğer taraftan da takvalı bir hayat yaşamaya özen gösterecektir. Ayrıca Zarifoğlu'nun okurlarına kitap tavsiye ederken, şeriat bilgilerinin olduğu ilmihallerin yanı sıra tasavvufî muhtevalı eserlerden de bahsetmesi bu anlamda dikkat çekicidir. Görüldüğü üzere o, sadece dini bilgileri öğrenerek ya da sadece tasavvufî bilgileri elde ederek huzura ulaşmanın mümkün olmadığını okuyucuya anlatmak istemektedir. Zira ona göre anlamlı bir hayat şeriat kurallarına uymakla ve tasavvufî zevkleri tatmakla mümkündür.

³⁶⁵ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 247.

³⁶⁶ Gazâlî'nin (ö.505/1111) başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseri.

³⁶⁷ Bu eser *İhya*'daki plana bağlı kalınarak aynı müellif tarafından yazılmıştır.

³⁶⁸ Son devir Osmanlı âlimlerinde olan Hacı Zihni Efendi'nin (ö.1331/1913) İslami ilimler üzerine yazdığı eser.

³⁶⁹ Seyyid Ahmed Mürşid Efendi (ö.1760-61/1174) tarafından yazılan bu eser din, tasavvuf, İslam tarihi, ahlâk, sosyal ve bireysel hayat gibi konularda nasihat veren şiirlerden oluşmaktadır.

³⁷⁰ Fahreddin Ali Safî'nin (ö. 939/1532) Nakşibendîyye şeyhlerinin özgeçmişlerini anlattığı Farsça yazılmış bir eserdir. Bu eser Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilerek Büyük Doğu Yayınları tarafından basılmıştır.

³⁷¹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 34.

2.3. Tahalluk Kavramları

Tahalluk hulk kavramından türüyen ve tasavvufun ahlaki cihetini ön plana çıkaran bir anlam taşımaktadır.³⁷² Bir bakımdan tasavvufun eğitim boyutunu ifade eden tahalluk, tarikat, manevi makamlar, seyr-ü süluk gibi konuları kapsamaktadır.³⁷³ Tasavvuf eğitiminin tahalluk boyutu gerçekleştirilirse ikinci boyut olan tahakkuk boyutuna ulaşılır.³⁷⁴

2.3.1. İbadete ve Ahlaka Dair Olanlar

Tasavvufun tahalluk boyutu ile güzel bir ahlaka erişileceğini söylemek mümkündür. Güzel bir ahlak için taat ve ibadete, zikre, kanaatkâr olmaya, vaktin hakkını vermeye, ihsan şuuruyla hareket etmeye, ihlasla amel etmeye, kalbi masivadan uzaklaştırmaya, ahireti öncelemeye, nefsi tezkiye etmeye önem vermek gerekmektedir.³⁷⁵

2.3.1.1. Dünya ve Ahiret Hayatı

Sözlükte, en yakın anlamına gelen dünya, tasavvuf ıstılahında insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şeyi ifade etmektedir.³⁷⁶

Kur'an-ı Kerim'de on beş yerde geçen dünya kavramı genellikle ahiretin karşısı olarak kullanılmaktadır.³⁷⁷ Kur'an-ı Kerim'de "dünya" kelimesinin geçtiği yerlerde mekândan ziyade insanın nefsanî, bedensel arzuları ve buna bağlı olan tüm araçlar kast edilmektedir.³⁷⁸ Genellikle Kur'an-ı Kerim'de ahiret kavramıyla beraber kullanılan dünya kavramının, ahiretle kıyaslanarak kötülendiği veya ona nazaran değersiz olduğu vurgulanmaktadır.³⁷⁹ "*Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır.*"³⁸⁰ Elmalılı Hamdi Yazır bu ayeti, dünya

³⁷² <http://hasankamilyilmaz.com/nicin-tasavvuf.html>.(12.12.2020); Kaymaz, Zeynep, *İmam Rabbânî'nin "Mektûbât"ında Tahalluka Dair Bazı Tasavvufî Kavramlar*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi BSE, Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir 2018, s. 97.

³⁷³ Altıparmak, Ömer Faruk, "İslam Düşüncesi Bağlamında Tasavvufun Yeri Üzerine Bir Derkenar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, Şanlıurfa 2015, s. 30.

³⁷⁴ Kaymaz, *İmam Rabbânî'nin "Mektûbât"ında Tahalluka Dair Bazı Tasavvufî Kavramlar*, s. 97.

³⁷⁵ <http://hasankamilyilmaz.com/nicin-tasavvuf.html>.(12.12.2020); Kaymaz, *İmam Rabbânî'nin "Mektûbât"ında Tahalluka Dair Bazı Tasavvufî Kavramlar*, s. 97.

³⁷⁶ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 299; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 111.

³⁷⁷ Önen, Hacı, *Kur'an'da Dünya Kavramı ve Dünyevileşme*, Harran Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 43.

³⁷⁸ Uludağ, *Hayata Sûfi Gözüyle Bakmak*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s.501.

³⁷⁹ Karakuş, Abdulkadir, "Kur'an Perspektifinden Dünya ve Ahiret Arasındaki Münasebet", *Siirt Üniversitesi SBE Dergisi*, 2008, S.12, s. 209.

³⁸⁰ Nisa, 4/77.

malının ne olursa olsun az ve geçici olduğu, ahiretin ise muttakiler için daha hayırlı olduğu şeklinde tefsir etmiştir.³⁸¹

Sufilerin dünyaya karşı tavır almak şeklinde anladıkları zühd, onların dünya ve ahirete karşı yaklaşımlarının belirleyici özelliği olmuştur. Bu bağlamda Abdullah b. Mübarek (ö.181/797) zühdü, dünyayı ve parayı terk etmek olarak ele almıştır.³⁸²

Mutasavvıfların dünyaya bakışları, buldukları makamın gereği olarak farklılık arz etmiştir. Kimi mutasavvıflar dünyayı afet olarak görürken kimileri de onu ayet olarak açıklamıştır. Bu farklılık birbirini reddeden değil birbirini bütünleyen tarzda açığa çıkmıştır.³⁸³ Tüm mutasavvıfların ortak hedefi tevhit olduğundan içinde buldukları dünyaya karşı tutumları da hemen hemen aynı olmuştur. Onlar için dünya, ahiret için bir araçtan başka bir şey değildir.

Zarifoğlu'nun dünya algısı sufilerden farklı değildir. O, dünyayı ahirete götüren bir araç olarak görür. Asıl vatana gidebilmek için bu araç şarttır. Dünyaya olan bağlılığın sebebini kalbin kirinden kaynaklandığını dile getiren Zarifoğlu, nafile ibadetlerle kalbin bu kirden temizleneceğini düşünmektedir: *“Düşünelim Kanaat cengine çikalım dünya verip ahret alalım diyelim: Ölü kalbimiz dirileydi Hakka dönüp sadakayla yıkanaydık dünyaya hiç meyletmeyedik.”*³⁸⁴

Hayatı bu dünyadan ibaret görüp ahirete inanmayan kişiler, hırslarına esir düşerek insanlığı sömürme yoluna gitmiş ve bundan da büyük kazanç elde ettiklerini sanmışlardır. Hâlbuki olay onların sandığının tam aksinedir. Bu durumu Zarifoğlu şu şekilde özetlemektedir:

Ruha ve öteki dünyaya inanmayan maddeperest sendikaların, işçileri para hırsından vurarak, gözlerine siperlikler takılan payton atlar gibi sadece daha fazla ücret hedefine götüren ihanetleri yüzünden bir kere daha ve fakat daha büyük kaybediyorlar.³⁸⁵

Zarifoğlu, ebedi olana hasret duymaktadır. O, asıl vatan olan ahiret yurdudur. Zarifoğlu, gönlün hasret duygularıyla büyüüp vuslatı arzulamasının, bu vuslatla

³⁸¹ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Huzur Yayınları, İstanbul 2008, c.3, s. 126.

³⁸² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 209.

³⁸³ Erginli, Zafer, “Temel Tasavvuf Klasiklerinde Dünyâ Algısına Toplu Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. 25, S. 2, s. 117.

³⁸⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s.186.

³⁸⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 56.

“var”lığı yaşamının peşindedir. Dünyayı arkasına alıp peşine düştüğü varlık yolundaki tasavvufi eserler onun yol göstericisi olmuştur:

Acaba diyorum ebedi olana, her şeyin mirasçısı olana, kalbi dolu dolu hasret çekmek nicedir? Kavuşur gibi oldukça kavuşulamayan ve kavuşulmadıkça hasret büyüyen ve bu yinelendikçe olanlar. Bunu anlatan kitaplar okudum. İnandım. (...) Anlıyorum ki hiçlik yoktur.³⁸⁶

Zarifoğlu asıl hayat olarak gördüğü ahiretin bir başlangıç olduğunu ifade eder. Bu başlangıcın mekânını kabir olarak görür. Yapılan dünya sınavının neticesini bilmediğinden dolayı, ahiret yurdunda kötü bir eve sahip olmanın korkusunu yaşayan Zarifoğlu hüznülüdür:

Bizimse
Hüznümüzün miktarı çok
Bilmezik
Doğduğumuz saat
Kabre dolduğumuz zamandır³⁸⁷

Zarifoğlu dünya hayatını bilinçsizce yaşanmasından şikâyetçidir. Ona göre ahiret mükâfatını kazanma yeri olan bu dünya basite indirgenmiş bir haldedir. Tüm vakit, temel ihtiyaçların karşılanmasına ayrılmıştır. Allah’a kulluk ise şekilcilikten, yüzeysellikten öteye gitmemektedir. Zarifoğlu, ahiret yurdunun asıl vatanımız olduğunun idrakine varılmasını, daldığımız dünya hayatının derinliklerinden çıkmaya vesile görmektedir:

Anlıyoruz ki, hayatı durmadan kendi anlayacağımız ve tatmak için basitleştirdiğimiz bir seviyeye çekip durmaktayız. Doymak, giyinmek, vakit geçirmek ve derinleşmeye gayret etmeden ibadet etmek için yapmakta olduğumuz birçok ufak tefek çalışmanın toplamından ibaret hale gelen hayat içerisinde, idrakimiz, bunun dışında ortaya çıkıveren bir durum karşısında kilitleniyor.³⁸⁸

Zarifoğlu dünyayı bir konak olarak görür. Orada insanlar misafir konumundadır. Asıl vatan ise ölümün son bulduğu ahirettir:

Dünya bir konak bir konuk ölümsüz hayat içre
Geçildikçe hor öpüldükçe soyunur şehvete³⁸⁹

Zarifoğlu dünyayı küçük bir hanecik olarak tasvir eder. İnsanların tüm gücüyle bu evciğe yatırım yapmalarını doğru bulmaz. Ona göre yatırım yapılacak asıl

³⁸⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 112-113.

³⁸⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 185.

³⁸⁸ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 135.

³⁸⁹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 314.

şey ahirettir. Dünya insanları cazibesıyla aldatarak onlara gözyaşından başka bir şey kazandırmayacaktır:

Gönlünüzü, enerjinizi, dikkatinizi, bu küçük kulübe ile bu evcik'le fazla eğleştirmeyin(...) Zira bu evcik, bu sevimli ve tatlı şey insanları dışlileri arasına alıyor ve bağırıp çağırılmalarına aldırmadan kanını kemiğine katarak öğütüp bir gün toprağa atıveriyor.³⁹⁰

O, dünyayı, kişinin istediği şekilde hareket edeceği bir yer olarak değil; ahirette rahata erebilmek için gönderilmiş imtihan diyarı olarak görür. Ona göre kişi şehvetinin peşine düşerek dünyasını ve ahiretini perişan etmemelidir:

Şehvet ahır değil yeryüzü
Domuz ahır değil toprak³⁹¹

Zarifoğlu, dünya hayatının koşuşturmacasından yorulmuştur. O, kazandığı ve kazanacağı şeylerin en önemlisini dünya hayatında değil ahiret hayatında görmektedir. Bu nedenle ahiret yurduna harcama yapmaya gayret sarf edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylelikle günlük hayatın karmaşasından kurtularak ruhun dinginliğe kavuşacağına inanmaktadır:

Ve gözüm eşyamda değil
Yoruldum maddemden
Ta ki dünya bitti
Köşk kurdum sakin oldum³⁹²

Zarifoğlu ölmeden önce ölme sırrına mazhar olarak ebedi pişmanlığın önüne geçmeyi tavsiye etmiştir. Kişi ancak bu sayede nefesine ağır gelen şeylerden kaçmayıp itaatkâr bir tavır takınacaktır. Aksi halde ahiret hayatı onun için pişmanlıklar durağı olacaktır:

Bir gün ister istemez
Karşısında olacaksın kaçıklarının
Dua et
O gün henüz mahşer olmasın³⁹³

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu, dünyayı ahiret için bir araç olarak kabul etmektedir. Bu araç güzel bir şekilde kullanılabilirse kişi ahiret yurdunda huzura ve mutluluğa kavuşacaktır. Şayet dünya hayatı günlük uğraşlarla geçiştirilip ahiret hayatı

³⁹⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 14.

³⁹¹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 314.

³⁹² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 330.

³⁹³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 413.

için değerlendirilmezse, kişi, mahşerde yapması gerekirken yapmadığı şeylerin karşısında olacaktır.

O, bir başka açıdan dünya hayatını kısa bir süre kalınan eve, konağa benzetir. Bu konakta fazla vakit harcamayı asıl mekân olan ahiret yurdunda rahat bir şekilde yaşamaya engel görür. Bundan dolayı kişinin, dünyayı, arzularını rahatça yerine getirebileceği bir yer olarak değil de ebedi saadete ermek için ele geçen bir fırsat olarak görmesi gerektiğine inanır.

2.3.1.2. Peygamber Sevgisi

Tasavvufun temelinde Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetinin olduğu bilinmektedir.³⁹⁴ Bundan dolayı sahabe ve mutasavvıflar bu iki temele sıkı sıkıya sarılmışlardır. Dolayısıyla hayatlarını şekillendirmede Kur'an-ı Kerim ve sünnetin etkisi görülmüştür.

Allah'a ve Resûl'üne itaat Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde emredilmiştir.³⁹⁵ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v) ahireti arzulayanlar için güzel bir örnek olduğu,³⁹⁶ konuştuğu sözlerin kaynağının vahiy olduğu,³⁹⁷ neyi emrettiyse onu yapmanın neyi yasakladıysa ondan sakınmanın gerektiği,³⁹⁸ ona itaatin Allah'a itaat olduğu³⁹⁹ bildirilerek, onun dindeki önemi vurgulanmıştır. İtaatin şuur boyutuna ulaşmasının peygambere tabi olmakla mümkün hale geleceği ifade edilmiştir.⁴⁰⁰

Peygambere itaati Allah'a itaat etmekle eşdeğer gören sufiler bu hususta çok titiz davranarak sünneti yaşamada azami gayret göstermişlerdir. Onlara göre tasavvufî hayatın temelini Hz. Peygamber'in (s.a.v) ruhî ve zühdi hayatı ile bu konudaki sözleri oluşturmaktadır.⁴⁰¹

Cahit Zarifoğlu'nun Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetine riayet etme amacıyla, memurken yıllık izne çıktığı zamanlarda sakalını kesmemiş, hafta sonları namazlarını

³⁹⁴ Hasan Kamil Yılmaz, "Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette Tasavvuf, Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf" (*Vefatının 10. Yılında Mehmed Zâhid Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu, 10-11 Kasım 1991*), 1991, s. 39.

³⁹⁵ Nisa, 4/13; Fetih, 48/17; Araf, 7/158; Enfal, 8/20.

³⁹⁶ Ahzab, 33/21.

³⁹⁷ Necm, 53/3.

³⁹⁸ Araf, 7/158.

³⁹⁹ Nisa, 4/80.

⁴⁰⁰ Ağırman, Cemal, *Sünnet'te İtaat*, Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1995, s. 212.

⁴⁰¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 60.

camide kılmış, misvak kullanmaya özen göstermiş, nafile ibadetlerinde gayretli davranmıştır.⁴⁰²

Zarifoğlu, Ankara’da *Mavera Dergisi*’nin bürosunda çalışırken bir gün Rasim Özdenören’den şu hadisi işitmiştir: “Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy. Sonra da komşularını gözden geçir ve gerekli gördüklerine güzel bir şekilde ikrâm et!”⁴⁰³ Hadisten çok etkilenen Zarifoğlu ne yapacağını anlamıştır, “*hemen bu hadisi şerifi uygulayalım, memur, esnaf, öğrenci kim gelirse ona ikram edelim.*”⁴⁰⁴ diyerek çorba pişirilip gelen edebiyatseverlere ikram etmeyi düşünmüştür. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Zarifoğlu öğrendiği sünneti tatbik etmeye çalışmıştır.

Zarifoğlu, Hz. Peygamber’in (s.a.v) hadislerine olan hürmetini şu sözlerle açıklamıştır:

Utançla yerle bir olarak hatırlıyorum. Senin sözlerini. En sade görünümünde bile fevkaladelikler olan dediklerini. Büyük edep suçu işleyen kölene: ‘ahirette kısas korkusu olmasaydı seni şu misvakla incitirdim’ diyen Sen, Allah’ın bütün insanlara elçisi, sevgili peygamberimiz.⁴⁰⁵

Zarifoğlu, Hz. Peygamber’in (s.a.v) hayatında sıklıkla yaptığı selamlaşma sünnetinin büyük bir anlam ifade ettiği düşüncesindedir. Ona göre selamlaşmak Müslümanların tek vücut olabilmesi için bir maya görevi görmektedir. Bundan dolayı selamlaşmanın getirdiği güven duygusunu hakkıyla yerine getirmeyi tavsiye etmiştir: “*Madem selamlaşıyoruz, madem ‘selamlaşınız’ emr-i peygamberîyi ihya etmek niyetiyle selamlaşalım diyoruz bundan asıl murat neyse gereğini yapalım.*”⁴⁰⁶

Zarifoğlu, sünnete ittibayı nefse karşı bir kalkan olarak tasvir etmiştir. O, sünnete sarılarak Allah’a sığınmak gerektiği düşüncesindedir. Bu sarılmanın mahiyeti ise her alanda Hz. Peygamber’e (s.a.v) benzemeyle mümkündür. O, Hz. Peygamber’e (s.a.v) benzeme konusunda en büyük yardımcının, sünneti hayatlarının bir parçası haline getirenler olduğunu söylemiştir:

Kul, ‘doğana benzeyen nefsin korkusundan, saksağan kuşu’ gibi Allah’a veya aynı amaçla O’nun sevgililerine kaçacak. Her şeyleriyle Hazret-i

⁴⁰² Berat Zarifoğlu (eşi) ile yaptığımız 17.01.2020 tarihli görüşmemizden.

⁴⁰³ Müslim, Birr, 143.

⁴⁰⁴ Mehmet Nezir Eryarsoy, *Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören*, İlke Yayınları, Ankara 2019, s. 138.

⁴⁰⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 7.

⁴⁰⁶ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 400.

Peygamber'e benzemeye çalışan, onun yaptıklarını yapmaya çalışanların himayesine sığınacak.⁴⁰⁷

Ali Haydar Haksal, Zarifoğlu'nun son günlerinde Hz. Peygamber'e (s.a.v) olan muhabbetinin ne denli çok olduğuyula ilgili bir örnek vererek ondaki peygamber aşkını şöyle yorumlamıştır:

Son günlerinde tanıdığı olduğum birçok durumda bir yakarış halinde Sevgili Efendimize sesli olarak seslendi. 'Seni seviyorum Ya Resulallah' deyişi bir sığınma ve teslimiyetti. Bu, onun hayatının özünü oluşturur. Peygamberi sevmek insanı sonsuz sevgiye götürür. Cenab-ı Hakk'ın yansımasıdır bu. Bu, onda bir vecd ve aşk hâlidir. Şiirlerinin asıl gücü buradadır. Ürpertili oluş ve doğurganlık.⁴⁰⁸

Cahit Zarifoğlu Hz. Peygamber'e (s.a.v) aşk derecesinde muhabbet besleyen bir kimsedir. Hayatında Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetine gösterdiği ilgi ve alaka bunu en güzel şekilde açıklamaktadır. Onun, hadislere olan hürmeti, onları hayatına tatbik etmedeki gayreti güzel bir ümmet olabilme amacı taşımaktadır. Zarifoğlu, tüm insanları nefislerinin şerrinden kaçmak için Hz. Peygamber'i (s.a.v) ve onun yolundan gidenleri örnek almaya davet etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'e (s.a.v) kayıtsız şartsız tâbi olmak İslam'ın özünü oluşturmaktadır.⁴⁰⁹

2.3.1.3. İbadet

Boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, kulluk, tapma gibi anlamlara gelen ibadet, tasavvuf ıstılahında müridin gösterdiği çaba anlamında kullanılmaktadır.⁴¹⁰

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, insanları ve cinleri ibadet (kulluk) için yarattığını bildirmiştir: *"Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım."*⁴¹¹

Tasavvufta kemâle ulaşmak için ibadet büyük bir önem arz etmektedir. Farz ibadetlerin yanında yapılan nafil ibadetler sayesinde kişinin bu yolda hızlı bir şekilde ilerleyeceği kabul edilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisi nafil ibadetlerin ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir:

⁴⁰⁷ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 25.

⁴⁰⁸ Haksal, *Zarif Şair Cahit Zarifoğlu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 13.

⁴⁰⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 30.

⁴¹⁰ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 579; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 296; Cürcânî, *Tarifât*, s. 150; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 178; Mustafa Sinanoğlu, "İbadet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 19, s. 233.

⁴¹¹ Zariyat, 51/56.

Kulum bana nafile ibadetlerle durmadan yaklaşır; nihâyet ben onu severim. Kulumu sevince de ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüten ayağı olurum. Benden ne isterse, mutlaka veririm, bana sığmırsa, onu korurum.⁴¹²

Nafile ibadetlerin Allah'a vasil olma yolunda kulun atacağı ilk adım olduğunu söylemek mümkündür.

Sufiler nefse muhalefeti ibadetin başı olarak gördükleri için⁴¹³ ibadet üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.⁴¹⁴ Örneğin namaz konusunda Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909) şu sözü ibadetleri ifa ederken nasıl bir tavır takınılması gerektiğini güzel bir şekilde açıklamaktadır: “*Namazda iken düşüncen sadece namazı eda etmek olmasın, kendisine ulaşmak için namazdan başka vesile bulunmayan varlığa vâsıl olma sevincini neşesini sakın ihmal etme.*”⁴¹⁵ Görüldüğü üzere sufiler ibadetleri Allah'a yakın olma duygusu ile eda etmeye gayret göstermişlerdir.

Cahit Zarifoğlu, bu konuya dair düşüncelerini *Bir Değirmendir Bu Dünya* adlı eserinde “İbadet” başlığı altında ele almıştır. İbadetin amacının Allah'ı sık sık ve yoğun bir şekilde hatırlamak olduğunu ifade eden Zarifoğlu'na göre eğer yapılan ibadetler Allah'ı hatırlatmıyorsa amacına ulaşamamış demektir. Zira ona göre Allah'ın hatırlanması kalpte gerçekleşen bir keyfiyeti arz etmektedir. Bundan dolayı ibadet için kalpte heyecan uyandırdığı takdirde sıhhatli bir hal kazanacağını söylemek mümkündür.⁴¹⁶

Zarifoğlu, nafile ibadetlerin kimseye gösterilmeden gizlice yapılmasını kişinin nefsinin ön plana çıkarmayacağından dolayı daha samimi görür: “*Ehli takva olun. Ehli secde olun. Farzları alenen yerine getirin. Nafileleri kendi nefsinizden bile gizleyin.*”⁴¹⁷

Zarifoğlu ibadeti ilim-amel-ihlas boyutu ile ele almış, ibadetin sıhhatini bu üç maddenin varlığıyla mümkün görmüştür. Ona göre kişi emir ve yasakları öğrenerek işe başlamalıdır. İlmihal okumaya büyük önem veren Zarifoğlu okuyucularına da ilmihal okumayı sürekli tavsiye etmiştir: “*Bir İslam ilmihali edinin. Varlığınızın tek*

⁴¹² Buhârî, Rikâk, 38.

⁴¹³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 239.

⁴¹⁴ Süleyman Uludağ, “İbadet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, c. 19, s.247.

⁴¹⁵ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019, s. 223.

⁴¹⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

⁴¹⁷ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 163.

*amacını oradaki bilgileri edinmek ve işlemek bilerek okuyun.*⁴¹⁸ Zarifoğlu, bilinen ama yapılmayan ibadetin bir anlam ifade etmediğini düşünür. Ona göre kişi bildiğini imkânı ölçüsünde yapmalıdır: *“Bile bile yapmadığınız şeylerin içinizdeki güzel karşılıkları neye yarar? Söyleyin, sadaka vermenin gereğine inanıyor ve öğütüyor da, imkânlarınıza rağmen vermiyorsanız neye yarar?”*⁴¹⁹ O, ibadetlerdeki ihlas ölçüsünce mükâfatın kazanılacağını dile getirmiştir: *“İhlasımız ne kadarına layıkta o kadarı nasip oluyor.”*⁴²⁰

Sonuç olarak Zarifoğlu, ibadeti kalple irtibatlı görmüştür. Ona göre ifa edilen ibadet kalpte hissedilebiliyorsa ibadet olma özelliğini kazanmış demektir. Bu duygu ile yerine getirilen ibadet kişiye Allah'ı hatırlatacaktır.

O, takvalı bir hayat yaşamak gerektiğine inanmış ve bundan dolayı da nafile ibadetlere büyük bir önem vermiştir. Ancak bu ibadetleri, kibre düşmemek için gizli bir şekilde yapılması gerektiğine inanmıştır.

Zarifoğlu, ibadetleri ifa etme noktasında ilmin, amelin ve ihlasın temel şartlar olduğunu ifade etmiştir. O, öncelikli olarak kişinin dinini öğrenmekle işe başlamasını vurgulamış, daha sonra ise kişinin öğrendiği şeyleri hayatına tatbik etmesinin ve tüm bunları ihlaslı bir şekilde yapmasının önemine işaret etmiştir.

2.3.1.4. Namaz

Arapçası “salât” olan namaz kelimesi Farsça'dan dilimize geçmiş olup sözlük anlamı tâzim için eğilmek, kulluk ve ibadettir.⁴²¹ Salât kelimesinin sözlük anlamı ise dua, rahmet, tazim, Yahudilerin mabedi gibi anlamlara⁴²² gelirken ıstılahta tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadet olarak kullanılmaktadır.⁴²³

Kur'an-ı Kerim'de namazı huşû ile kılan müminlerin kurtuluşa erdiği bildirilmiştir.⁴²⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) namazı büyük bir aşkla kılmış, onu “göz nuru” olarak görmüştür.⁴²⁵ O, her gün kılınan beş vakit namazı, günde beş defa ırmakta

⁴¹⁸ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 180.

⁴¹⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 144.

⁴²⁰ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 94.

⁴²¹ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 32, s. 350.

⁴²² Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 522; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 1303-1304; Cürçânî, *Tarifat*, s. 139; M. Suat Mertoğlu, “Salâtüselâm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 36, s.23.

⁴²³ Yaşaroğlu, “Namaz”, *DİA*, s. 350.

⁴²⁴ Müminun, 23/1-2.

⁴²⁵ Nesai, *İşretü'n Nisa*, 1.

yıkanmaya benzeterek namazın günah kirinden hiçbir şeyi barındırmayacağına işaret etmiştir.⁴²⁶

Sufiler, namaza, kulu Allah'ın huzuruna yükselttiği için büyük önem vermiştir.⁴²⁷ Serrâc namazı vuslat makamı, Hakk'a yakınlık, heybet, huşû, haşyet, müşahade ve murakabe mahalli olarak görmüştür.⁴²⁸ Sufiler, vaktin girer girmez namazın kılınması konusunda hemfikirdir. Çünkü onlar için en efdal namaz vaktin girdiği anda kılınan namazdır.⁴²⁹ Sufiler eksik, hata, kusur gibi sebeplerle hiç kimsenin namazını hafife alıp eleştirmemiştir. Onlara göre başkasının kıldıracağı namazın kabul olma ihtimali daha fazladır.⁴³⁰

Sufiler, namazın hikmetindeki nur sayesinde zahiri duyguların aldatıcı etkisinden kurtulup marifetullahı ulaşmanın mümkün hale geleceğini belirtmişlerdir.⁴³¹ Sonuç olarak sufilere göre namaz en yüce makam olan müşahedeye ulaştıracak bir ibadettir.⁴³²

Zarifoğlu namaza önem veren bir kimsedir. O, namazı iman gereği olarak görür. Farz namazların bir Müslüman tarafından kılınmamasını veya namazın hakkının verilmemesini hoş görmez. O, Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadisinden örnekle namazın imanla olan ilişkisini şöyle açıklar:

Buyuruyor Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem:

-Kalbinde zerre miktarı iman olanın cennete gireceği umulur.

Bu müjdeyi duyan sahabe sorar:

-Ya Resulallah, zerre miktarı iman nedir?

-Bir Müslüman vakit namazlarından birini elinde olmadan kaçırr, bir sonraki namazın vakti girdikten sonra hatırlar da, bundan dolayı kalbine şiş saplanmış gibi olursa, onda zerre miktarı iman vardır.⁴³³

⁴²⁶ Buhârî, *Mevâkit*, 6.

⁴²⁷ Doğan, Ali Fahri, "Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 1, S. 1, s. 74.

⁴²⁸ Serrâc, *Lüma*, s. 171.

⁴²⁹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 138.

⁴³⁰ Uludağ, *Hayata Sûfî Gözüyle Bakmak*, s. 55.

⁴³¹ Kaval, Musa, "Mevlânâ'nın Düşüncesinde Aydınlatan Ve Tekamül Ettiren Namaz", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, 2016, c. 9, S. 42, s. 1846.

⁴³² Akkaya, Veysel, "Sûfîlerin '...Gözümün Nûru Namazda Kılındı' Hadisindeki 'Kurretü Ayn'a Bakışı'", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014/2, c. 13, S. 26, s. 80.

⁴³³ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 14.

Zarifoğlu, namazda iken kalbin Allah'la olması gerektiğine inanır. Şayet kişi fiziksel olarak namazda olup da ruhen namazda değilse kaybetmiştir. İdrakini kavrayarak namaz kılan kişi ise hem namazını hem de kendini Allah katında yüceltmiştir: “*Namazdayken akli fikri namazın dışında olan insan kaybetti. Namazda iken namazda olmaz, gönlü yaratıcıda olmak, hem o namazı, hem de o kişiyi yüceltti, makbul kıldı.*”⁴³⁴

Zarifoğlu erkânına ve adabına uygun olarak namaz kılmayı zaruri görür. Ona göre kişi namazın adaba uygun kılınmadığına şahit olursa yumuşak bir dille imamı uyarmalıdır: “*Namazda görülen hataları düzeltmek bir vazifedir. Sertlikle değil, lisan-ı münasiple ikaz edilmelidir. İmam'dan önce başını kaldıranı ikaz, safları düzeltmek vb. gibi.*”⁴³⁵ Namazı erkânına uygun olarak kılma ile ilgili Rasim Özdenören, Zarifoğlu ile yaşamış olduğu bir hatırasını şöyle anlatır:

Cahit bize namaz kıldırırdı Ankara döneminde. 1975' ten sonra. Bir defasında hatta bana imamlık teklif etti, biz de ‘olur’ dedik. Namazdan sonra beni bir iki yerde uyardı: ‘Şöyle şöyle yapman lazımken öyle yapmadın. Erkânına uygun olmadı kıldırдың namaz.’ dedi. Ama namazı da tekrarlatmadı bize. Dolayısıyla, yani şuraya geliyorum, dinî yaşantısını, kendi iç yaşantısını dışarıya vurmazdı ama bilirdi.⁴³⁶

Zarifoğlu namazla ilgili bir hatırasını şu şekilde anlatır:

Büyük bir iş hanının alt katında, merdiven altında bir bölümü tahta ile çevirerek yapılmış küçük bir namaz kılma yerinde, büyük şehrin İbâdete engel her türlü başıboş akışı içinde bir akşam namazı kıldım. Çıkınca yanıma biri yaklaştı. Özür dileyerek söze başladı: -Dostum dedi, kâmet getirmeden namaz kıldın. Ve bana kâmetin gereğini anlattı. İlk tepkim, içimden ‘bu da kim oluyor?’ şeklinde oldu: Bu tepki dostsuzluğun, yalnızlığın, cemaatsizliğin, İslâm'dan uzak kalışın zavallı bir göstergesinden başka bir şey değildi. Adamın ikazına, kendisine, tavrına kalbimi ısındırmak için kendimi zorlamam gerekti. Bocalamam birkaç saniye devam etti. Ayaküstü bir iki dakika konuştuk. Sonra gözlerim yaşararak elini tuttum ve onu bırakmak istemedim.⁴³⁷

Zarifoğlu namazın mümkün olduğunca cemaatle kılınması taraftarıdır. Ona göre cemaatle kılınan namaz Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini yaşamaya ve Müslümanların birbiriyle kaynaşmasına vesile olacaktır: “*Cemaati ihmal doğru değil.*”

⁴³⁴ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 27.

⁴³⁵ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 86.

⁴³⁶ Rasim Özdenören ile yaptığımız 20.12.2019 tarihli görüşmemizden.

⁴³⁷ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 87.

Hatta bazıları, cemaate ancak ölümler gelemez, diyerek, camiye gelmeyenlerin kapısına tabut götürürlerdi."⁴³⁸ Onun cemaatle namazın önemi konusunda başka bir ifadesi "*Kişi mahallesindeki caminin cemaatinden olmalı.*"⁴³⁹ şeklindedir.

Zarifoğlu, namaz kılabilme için nefse muhalefeti şart görür. Annesinin sabah namazı için eline su dökmesini ve nefsinin bu olayda zorlanmasını bir şiirinde şu şekilde ifade eder:

Anam su döküyor ellerime
 Bedenim hızla kaçıyor
 Gözlerime toprak atan uykudan
 Suyu çarptıkça yüzüme ve gözlerim yalnız
 Yanıyorlar⁴⁴⁰

Zarifoğlu, tasavvuf okulunun başarıyla tamamlanması için nafîle ibadetlere yönelmenin önemini kavramıştır. Bundan dolayı elinden geldiğince nafîle namazlarına özen göstermiştir. O, gece vaktinde, ruhun dünyadan soyutlanıp Allah'la bir olduğu teheccüt namazlarını ihmal etmemiştir.⁴⁴¹ Hakk'la olan bu beraberlik sayesinde eşyanın fısıltılarını duymaya başlayan Zarifoğlu, teheccüt vaktini şöyle anlatmıştır:

Uyanış
 Gece yarısı uyandın
 Nerede düğüm, aradın
 Yanıyor akıl ve alem
 Vakit kapı vuruyor
 Nefes alıyor veriyor eşya
 Mekan hem, hem zaman kayıyor
 Çatıyı çatmış biri
 Ete cana katmış biri
 Derken
 Yürek aklın koynuna giriyor⁴⁴²

Cahit Zarifoğlu, namazı bir kimsenin imanı ile doğru orantılı olduğunu düşünmektedir. Ona göre, kişinin namaza karşı olan tavrı imanındaki kuvvetinin ölçüsü kadardır. Bundan dolayı o, namaz esnasında Allah'la beraber olduğunun bilincine varılması gerektiğine inanmaktadır. Zarifoğlu, cemaatle kılınan namazın

⁴³⁸ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 86.

⁴³⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 56.

⁴⁴⁰ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 122.

⁴⁴¹ Haksal, *Gelişi/Güzel*, s.111.

⁴⁴² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 488.

bireysel ve toplumsal boyutta kişiye birçok fayda sağlayacağını ifade etmiş, okuyucularına namazı cemaatle kılmaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.

Zarifoğlu, Allah'a olan yakınlığını artırmak için nafîle namaz kılmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda onun, seher vakitlerinde kalkarak teheccüt namazını, akşam namazından sonra ise evvabin namazını kıldığı ailesi ve yakın çevresi tarafından ifade edilmiştir.

2.3.1.5. Hac

Gelmek, gitmek, kastetmek, ziyaret etmek, yönelmek, tartışmak ve tedavi etmek anlamlarına gelen hac; ıstılahta, bir Müslümanın belli kurallara uyarak zilhicce ayında kâbeyi ziyaret etmesi olarak kullanılmaktadır.⁴⁴³

Hz. Peygamber (s.a.v) hadislerde haccın faziletine yer vermiştir. Bir hadisinde “*Kim Allah için hac ibadetini yerine getirir, kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, annesinden doğduğu günkü gibi evine döner.*”⁴⁴⁴ buyurarak haccın günahlardan arınmaya vesile olduğunu bildirmiştir.

Sufiler, İslam'ın beş şartından biri olan haccın farzlarına, vaciplerine, sünnetlerine, müstehaplarına dikkat etmekle beraber haccın edeplerini de titizlikle yerine getirmişlerdir.⁴⁴⁵ Kelâbazî, sufilerin hacca gitmek için sadece yol azığı ve bineği şart koştuklarını söylemiştir.⁴⁴⁶ Serrâc ise haccetmek için bunların şart olmadığını düşünmektedir.⁴⁴⁷

Bazı sufilerin haccı nefsi terbiye etmek için yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin Ca'fer el-Huldî' nin (ö.348/959) elli defa hac yapmasında, Ebû Hamaza el-Horasânî'nin ise (ö.290/902) yirmi defa Hz. Peygamber'in (s.a.v) ve ashabının adına hac yaptıktan sonra kendi adına hac yapmasında⁴⁴⁸ nefislerini terbiye etmeyi amaçladıkları görülmüştür.

⁴⁴³ Abdülâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 156-157; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 183; Cürcânî, *Tarîfat*, s. 83; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 150; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2009, s.238; Ömer Faruk Harman, “Hac”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 14, s. 382; Özel, Mustafa, “Arapça Sözlüklerde ve Tefsirlerde Semantik Açından H-C-C Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, S. 33, s. 89.

⁴⁴⁴ Buhârî, *Hac*, 4.

⁴⁴⁵ Uludağ, *Hayata Sûfî Gözüyle Bakmak*, s. 89.

⁴⁴⁶ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 139.

⁴⁴⁷ Serrâc, *Lüma'*, s. 189.

⁴⁴⁸ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 232.

Zarifoğlu haccı ahiret provasası olarak tarif etmektedir. Mahşerdeki insanların bir araya gelerek yaşayacak olduğu psikolojinin hacda çok iyi idrak edileceğini düşünmektedir. O, haccı kişinin tüm dünyalık özelliklerinden sıyrılarak sade bir kul olarak Allah'ın huzuruna varması şeklinde görmektedir:

Mukaddes beldede renk, dil, milliyet ayrımı yoktur. Orada ihrama girilir ve bütün zahirî özelliklerden arınılır. O beyaz örtünün içinde asalet, zenginlik, fakirlik, renk, milliyet ve unvan kaybolur. Maksat da budur. Orada bu terbiyeyi alan Müslüman, kendi memleketinde ne fakirliğinden dolayı horlanmalıdır, ne zenginliğinden dolayı üstün tutulmalıdır. Orada sadece bir tek özellik ayakta kalacaktır: İnsanların Müslümanlığı.⁴⁴⁹

Zarifoğlu bir yandan ibadetlerde erkâna uymayı en ince detayına kadar önemserken, bir yandan da onun insana kazandırdığı iç disiplin üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda o, yazılarından da anlaşılacağı üzere hacca gitmeyi yalnız bir ziyaret olarak görmeyip, kişinin hayatına sağladığı olumlu etkisini ön plana çıkarmaktadır.

Zarifoğlu haccın yaşanılmadan anlaşılamayacağını dile getirir. Ona göre hacdayken Hz. Peygamber (s.a.v) ile etraftaki her şeyin hatırasının olması kişinin haşyet duyguları ile dolup taşmasına yetmektedir. O, hac sayesinde kişinin manevi kirlilerden arınarak temiz bir hale kavuşacağı kanaatindedir:

Hac gitmeden yazılmaz. Gittikten sonra da belki hiç mi hiç yazılmaz. Ravzayı Mutahhara'da parmaklarınız, parmaklıklara sürdüğünüz anı nasıl, hangi dille anlatabilirsiniz. Mekke etrafındaki dağları fotoğrafta gördüğünüz zaman bile, bunları Rasûlullah(s.a.s) gördü diye içimiz hûşû ile haşyet ile doluyor. Gerisini nasıl anlatırsınız. Hac toplu, alenî bir ibadet. Ama yaşantı yönü, iç arınma yönü çok özel sanıyorum. (...) (Hac)ancak yaşanarak algılanabilir.⁴⁵⁰

Zarifoğlu, değişen günümüz şartları ile hacdaki ruhun kaybedileceğinden endişe etmektedir. Örneğin, kutsal mekânlardaki toprağın yerini mermerin almasını hoş görmemektedir. Bu durumu haccın ruhunu anlamaya engel saymaktadır. Değişen tüm şartlara rağmen hacca gitmek için kalbi yanıp tutuşan bir Zarifoğlu'ndan söz etmek mümkündür. O, hacca gitmenin özlemini hissetmekte, yalın ayak tavaf etmenin hayalini kurmaktadır:

Dünyanın faniliği öte dünyanın ebediliğini anlatıp duran topraktan uzaklaşmak için elden ne gelirse yapılmış adeta. Safa ile Merve arasının dümdüz, üstü kapalı, yerlere mermer döşeli güneşten ve çöl kumundan soyutlanmış mekânı da bundan başka bir şey değil! Ya tavaf bundan farklı mı?

⁴⁴⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 70.

⁴⁵⁰ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 121.

Altından soğutulduğu söylenen mermerlerle döşeli bir meydan. Gerçek tavafla, say ile, ibâdetlerle aramıza, kısaca Allah’la aramıza ne kadar çok şey koymaktayız. Fakat her şeye rağmen, Allah kısmet eder de oralara gidebilirim, bunların hiçbirini aklıma getirmeden, Anadolu’nun saf bir köyünden gitme, tertemiz, pazarlıksız bir köylü gibi, aşkla ve şevkle, aklıma hiçbir eleştirinin musallat olmasına fırsat vermeden, çırılçıplak yanan bir çölde gibi say ve tavaf edeceğim. Böyle düşünmek gerek.⁴⁵¹

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu haccın yaşanılarak anlaşılabilen bir ibadet olduğunu dile getirmiştir. O, kutsal mekânlarda hiçbir ayırım gözetilmeksizin eda edilen haccın insana mahşer gününü hatırlattığını söylemiştir. Ona göre, hac ibadeti her ne kadar toplu olarak yapılsa da insanın iç âlemini arındırdığı için bireysel boyutta da değerlendirilmesi gerekmektedir. Zarifoğlu, Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında yapıldığı şekliyle, Allah’la araya bir şey konulmaksızın hac ibadetini yapabilmeyi arzulamıştır.

2.3.1.6. Dua

Sözlükte çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek anlamına gelen dua, ıstılahta; kulun acziyetini itiraf ederek Allah’tan yardım istemesi, ona yakarıшта bulunması anlamlarına gelir.⁴⁵² Tasavvufta dua sözle (lisân-ı kâl) ve halle (lisân-ı hâl) yapılır. Sufilerin duada istedikleri şeylerin başında vuslat ve müşahede gelir.⁴⁵³ Bazı sufilerin teslimiyeti duadan daha üstün tuttıkları görülür. Onlara göre Allah’ın takdirine rıza göstererek sükût halinde bulunmak daha önemlidir.⁴⁵⁴

Kur’an-ı Kerim’de “*Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin.*”⁴⁵⁵ buyrulur. Duanın nasıl yapılacağına işaret edilmiştir. Namazda okunan Fatiha suresinin Müslümanların en çok okuduğu dua olduğu söylenmiştir.⁴⁵⁶

Zarifoğlu’nun şiirlerinde duaya da yer verdiğini görmekteyiz. O, dua ile ilgili olan şiirlerini Kur’an-ı Kerim’i ve hadisleri temel alarak yazmıştır. Örneğin şu şiiri Fatiha suresinden izler taşımaktadır:

Şimdi biraz
Baksın dikkatle bana gözleriniz
Öğrenelim şu duayı

⁴⁵¹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 73.

⁴⁵² Osman Cilacı, “Dua”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 9, s. 529.

⁴⁵³ Süleyman Uludağ, “Dua”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 9, s. 535.

⁴⁵⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 173.

⁴⁵⁵ A’raf, 7/55.

⁴⁵⁶ Mustafa Çağrııcı, “Dua”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 9, s. 536.

Yol boyunca
 Beşikten başlayıp
 Mezarlara kadar
 Önce besmele
 En güzel kelime
 Allahım
 Yol boyunca
 Bırakma elimi
 Düşerim sonra
 Allahım
 Niçin halkettinse beni
 Kalbime söyle iyice
 Engellerden arınsın yolum
 Allahım
 Nasıl pırıl pırıl
 Güzelse sevdiğin kulların
 Öyle güzel kıl beni⁴⁵⁷

Zarifoğlu'nun "*Allah'im! Hz. Peygamber'in (s.a.v) senden dilediği hayırları ben de dilerim. Hz. Peygamber'in (s.a.v) sana sığındığı şerlerden ben de sana sığınırım.*"⁴⁵⁸ hadisini ise şiirinde şu şekilde anlatır:

Allahım
 O güzeller güzeli
 Hangi iyilik diledi senden
 Dilerim ben de öylelerini
 Allahım
 Peygamber efendimiz
 Hangi şerlerden sığındıysa sana
 Upuzak tut benden de onları⁴⁵⁹

Cahit Zarifoğlu'nun şiirlerinde ayet ve hadislerle dayalı duaların da yer aldığı görülmektedir. O, dua ile ilgili şiirlerinde, Allah'tan gafil olmamayı, yaratılış amacına uygun bir hayat yaşamayı, salih insanlardan biri olmayı, Hz. Peygamber'in (s.a.v) istediği şeyleri isteyip, sığındığı şeylerden de sığınmayı dilemektedir. Zarifoğlu'nun genel üslubunun aksine bu konudaki şiirlerinde gayet anlaşılır ve sade bir dil kullanması onun, toplum için sanat anlayışıyla hareket ettiğini göstermektedir.

⁴⁵⁷ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 450.

⁴⁵⁸ Tirmizî, Daavât 89.

⁴⁵⁹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 450.

2.3.1.7. Edep ve Takva

Sözlükte nefsi güzelliklere karşı razı etmek anlamında kullanılan edep,⁴⁶⁰ tasavvuf istilahında, kabul gören kurallara uyma anlamında kullanılmaktadır. Çoğulu “âdâb” şeklindedir.⁴⁶¹

Kur’an-ı Kerim’de edep kavramı doğrudan zikredilmezken hadislerde geçtiği görülmüştür.⁴⁶² İbn Abbas, “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*”⁴⁶³ ayetini, ana babaların çocuklarını edeple eğiterek onlara cehennemden kurtulmayı öğretmesi olarak tefsir etmiştir.⁴⁶⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.v) de “*Hiçbir baba evladına edepten daha değerli bir armağan veremez.*”⁴⁶⁵ buyurarak, babanın çocuğunu edeple eğitmesinin önemini vurgulamıştır. Küçük yaşlarda verilen edebın ileriki yaşlarda verilen edebe göre daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Herevî, “*Allah’ın sınırlarını koruyanlardır.*” ayetinden hareketle edebi, haddi aşma ve ihmalkârlık arasındaki sınırı korumak olarak açıklamıştır.⁴⁶⁶

Cahit Zarifoğlu her konuda edepli olmayı tavsiye etmiştir. Kendisi edep konusunda tasavvufi eserlerden istifade ederek edebın inceliklerine dair vukufiyet kazanmıştır. Okuyucularına da edebın, hadislerde ve tasavvufi muhtevalı eserlerde daha güzel anlatıldığını belirterek onları okuyup edep konusunda bilgi sahibi olmalarını tavsiye etmiştir. Zarifoğlu, Kadir Tanır’ a yazdığı 6 Şubat 1979 tarihli mektubunda edeple ilgili başvurulabilecek kaynakları şu şekilde açıklamıştır: “*...edebın ipuçları eski eserlerdedir. O nedenle okuyun, İmam-ı Şarani, Mevlânâ, Yunus, Reşahat, Eşrefoğlu Rumi... İpuçları, sırlar, edep, adap oralarda ve hadislerde.*”⁴⁶⁷

Edep kavramının ilişki içinde olduğu takva kavramı da Zarifoğlu’nun eserlerinde yer almaktadır. Korkmak, endişelenmek, kaygılanmak gibi anlamlara

⁴⁶⁰ Abdulâtî, *Mu’cemu’l-Vasît*, s. 9.

⁴⁶¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 116.

⁴⁶² Sürücü, İbrahim, “İslam’ın Anakutsalları Çerçevesinde Kur’an’da Edep”, *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi*, 2016, c. 5, S. 2, s. 99.

⁴⁶³ Tahrir, 66/6

⁴⁶⁴ Serrâc, *Lüma’*, s. 163; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 372.

⁴⁶⁵ Tirmizî, *Birr*, 33.

⁴⁶⁶ Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü’s Sâirîn*, ter. Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa 2017, s. 43.

⁴⁶⁷ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 108.

gelen takva,⁴⁶⁸ tasavvuf ıstılahında ise masivadan sakınmak⁴⁶⁹ anlamında kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerimde “Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır.”⁴⁷⁰ buyrulmuştur.

Kuşeyrî, muttaki bir kimsede bulunması gereken üç özelliğe işaret ederek bu özelliklere sahip olmayanların muttaki olarak nitelendirilemeyeceğini söyler. Bu özellikler, nail olmadığı nimete tevekkül, nail olduğu nimete rıza ve elden kaçırdığı şeylere sabırdır.⁴⁷¹

Zarifoğlu takvayı ahiret azığı olarak görmekte ve bu azığa yatırımı tavsiye etmektedir. Ona göre dünya hayatıyla beraber son bulacak olan hiçbir şey değer ifade etmemektedir.⁴⁷² Değerli olan tek şey ise kişiyle beraber baki kalacak olan takvadır:

Büyükler bize (...) Elindeki sermayeyi koruyup kasalarda sakladığın gibi, kıymetli kabul ettiğin bütün varlığını, ‘Sizin elinizde olan her şey tükenecek, ancak Allah katında olan bakidir’ ayetiyle amel edip Allah’a emanet edip onun rızası uğrunda harcamayı, malı mansıbı değil takvayı seçmeyi söylediler.⁴⁷³

Zarifoğlu “Müslüman bir sanatçı”nın var olmasını da takvaya bağlamıştır. Ona göre sanatçı yazdığı her cümlemin nereye gittiğinin bilincini hissetmelidir. Bundan dolayı Allah’ın rızası dışına çıkabilecek her harfî gözünü kırpmadan silip atmalıdır. Ayrıca Allah’ın buyruklarını ve peygamberinin sünnetlerini yerine getirme noktasında elinden geleni göstermelidir. Tüm bunlar Müslüman bir sanatçı olmaya yeterli değildir. Bu yeterliliğe sahip olabilmek için Allah ve Resul’ünü dilinden düşürmeyen kişileri bulup onlarla arkadaşlık etmek ve bu yolda gayret gösterdiğini etrafındakilere ispat etmek zaruridir.

Yalnız size değil, fakat aynı şeyleri kendime de söyleyerek yazdım. Madem sözü, kendimizi de katarak ‘Müslüman sanatçı’ olmak noktasına getirdik, burada temayüz etmenin, rehber olmanın, makbul şeyler yazmanın yollarını da söyleyelim. İlkın Allah korkusu bu açıdan, yazılan her cümlemin sorumluluğunun idraki... Zinhar bir tek vakit olsun, namazı bile bile göz göre göre kazaya bırakmamak, sabah namazlarını mümkünse camide kılmak, her an pırıl pırıl temiz olmak, her bakımdan ve hep Allah ve peygamberi konuşan

⁴⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 337.

⁴⁶⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 337.

⁴⁷⁰ Hucurât, 49/19.

⁴⁷¹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 201.

⁴⁷² Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 13.

⁴⁷³ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 36-37.

kişileri arayıp bulmak ve kendine kötülüklerden nasıl el etek çektiğini maddi delillerle ispat etmek, eylem halinde.⁴⁷⁴

Zarifoglu kendisinden edebiyat alanında tavsiye isteyenlere öncelikle Müslümanca yaşamayı salık vermiştir. Okuyucularına muttaki olmalarını, farzlardan asla taviz vermemelerini ve nafil ibadetleri gizlice yapmalarını tavsiye etmiştir: “*Ehli takva olun. Ehli secde olun. Farzları alenen yerine getirin. Nafileleri kendi nefsinizden bile gizleyin.*”⁴⁷⁵

Cahit Zarifoglu hayatın merkezinde edep ve takvanın olmasından yanadır. Bu amaca binaen kişi edebini meydana gelebilmesi için hadisleri ve büyük mutasavvıfların eserlerini okumalı, gücü nispetinde öğrendiği bu bilgileri hayatına tatbik etmelidir. Zarifoglu bunun sonucunda takva duygusunun kazanılacağını düşünmektedir. Çünkü edepli olan bir kimse bu dünyanın geçici olduğunu hadislerden ve tasavvufi eserlerden idrak ettikten sonra Allah’tan gereği gibi korkmaya ve bu doğrultuda kendine çekidüzen vermeye çalışacaktır. Ona göre edepli ve takvalı olabilmek için bakıldığında Allah’ı hatırlatacak kişileri bulmak ve onları örnek almak büyük önem arz etmektedir.

2.3.1.8. Nefis

Ruh, kan, zat, cevher, beden, bir şeyin kendisi, azamet, izzet, himmet, gurur, kusur, irade, ceza gibi anlamlara gelen nefis, tasavvuf ıstılahında kötü his ve huyların mahalli olan latife anlamında kullanılır.⁴⁷⁶

Kur’an-ı Kerim, “nefsini ilah edinen” kimsenin sonunun hüsrana olduğunu bildirir.⁴⁷⁷ Nefsin “kötülüğü kınayan,”⁴⁷⁸ “kötülüğü emreden,”⁴⁷⁹ “huzura eren,”⁴⁸⁰ “razı olan ve olunan”⁴⁸¹ gibi durumlara sahip olması, hayır ve şer gibi kavramların konusu veya öznesi haline gelmesi, onun hakkında olumlu ve olumsuz yönlerini öne çıkaran tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur.⁴⁸²

⁴⁷⁴ Zarifoglu, *Mektuplar*, s. 108.

⁴⁷⁵ Zarifoglu, *Okuyucularla*, s. 163.

⁴⁷⁶ Abdulâti, *Mu’cemu’l-Vasît*, s. 940; Firûzabâdi, *Kâmusu’l-Muhît*, s. 577-578; Cürçânî, *Tarifat*, s. 239; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 270.

⁴⁷⁷ Furkan, 25/53.

⁴⁷⁸ Kıyamet, 72/2.

⁴⁷⁹ Yusuf, 12/53.

⁴⁸⁰ Fecr, 89/27.

⁴⁸¹ Fecr, 89/28.

⁴⁸² Süleyman Uludağ, “Nefs”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 32, s. 526.

Hız. Peygamber (s.a.v), nefisini hesaba çeken kimsenin akıllı olduğunu, nefisini hevasının peşine takan kimsenin ise aciz olduğunu haber vermiştir.⁴⁸³

Tasavvufta nefis kavramı sıklıkla kullanılmaktadır. Hatta denilebilir ki tasavvufun temelinde nefis kavramı yatmaktadır. Nefis tasavvufta hataların ve günahın kaynağı olarak kabul edilir.⁴⁸⁴ Onun kötülüğü emredici halinden kâmil bir hale ulaşınca kadar ki mücadelesini tasavvufun kendisi olarak yorumlayanlar da olmuştur.⁴⁸⁵

Zarifoğlu, bilinçli bir Müslümanlığın nefis terbiyesine dayalı eğitimle mümkün olacağını ifade eder. Bilinçli bir şekilde atılan her adım nefsin olumsuz yapısının önüne geçecektir. Zarifoğlu nefsimizi Allah rızası için hesaba çekmemizi sağlayacak dostların varlığını önemli görür:

Tekrarlayalım, ciddi bir eğitim, bilinçlenme ve öylece amel etme eğitimidir, bizim içinde bulunduğumuz safha. Nefsler ayakta ve en önde gidiyorken Allah rızasını her işine ölçü olarak şart koşan bir sistem için, kesin hesaplaşmaya gidilebilir mi? Düşünün nefsimizi yaralayan bir dostumuzu kaç yılda bağışlayabiliyoruz?⁴⁸⁶

Zarifoğlu'nun eserlerini incelediğimizde onun, nefisle amansız bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğine inandığını söyleyebiliriz. Ona göre nefisle mücadele sanat, edebiyat, hayat gibi alanlar ayırt etmeksizin her konuda olmalıdır. Kendisinin şair olması hasebiyle yazdığı bazı şiirlerini nefsanî görmesi pişmanlık duymasına sebep olmuştur. O, şiiri, rahmani bir havada yazıldığı takdirde makbul görmüştür:

Şiir esrarlı bir saha. Oraya girince sadece Rahmanî etkiler altında kalabilmek, sadece bu etkinin verimlerini şiire giydirebilmek bir nasip meselesi. Şiirin alanına nefsanî olanlar ve şeytanî olanlar da dâhildir. Şair bunlardan kendini koruyabildiği ölçüde korumalı. Benim bunları düşünerek yazdığım birtakım şiirleri 'keşke yazmasaydım' dediğim olmuştur.⁴⁸⁷

Cahit Zarifoğlu nefisle mücadelede cihat kavramını ön plana çıkarmıştır. Ona göre İslam düşmanlarıyla Allah yolunda mücadele, cihadın birinci boyutunu oluştururken, nefsin arzu ve isteklerine karşı yapılan amansız mücadele ise cihadın ikinci boyutunu teşkil eder. O, İslam düşmanları karşısında zafere ulaşmanın şartını

⁴⁸³ Tirmizi, Kıyamet, 26.

⁴⁸⁴ Uludağ, "Nefs", s. 528.

⁴⁸⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 36-37.

⁴⁸⁶ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 70.

⁴⁸⁷ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 97.

nefsin sultanından kurtulmuş bir orduyla savaşa girmekte görür. Hz. Peygamber'in (s.a.v), dört halifenin, Osmanlı Devleti zamanındaki Müslümanların zaferden zafere koşmasının kaynağı bu noktada saklıdır:

Cihadın bir alanı, İslâm düşmanlarıyla savaşmayı, diğer alanı ise nefsin basit istekleriyle mücadele etmeyi kapsar. Birinde, İslâm toplumu düşman toplumlar karşısında muzaffer kılmak, diğerinde bireyi, iç düşmanları karşısında yenilgiden kurtarmak söz konusudur. Bu iki amaç, uzun yıllar boyunca, teşkilatlı bir şekilde aynı çatı altında gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁸

Zarifoğlu, kişinin yüzüne karşı yapılan övgülerin nefsi olumsuz yönde etkileyeceğini bir okuyucusuna yazdığı mektupta şöyle dile getirir: “*Bize çok iltifat ediyorsunuz. Fethi ağabey, ‘iltifat ağyaradır’ derdi.*”⁴⁸⁹

Cahit Zarifoğlu, nefsin aldaticılığına karşı çözümün istikamet dolu bir hayatta saklı olduğu görüşündedir. Ona göre kişinin nafile ibadetler ve zikirle kazanacağı makam kaybedilebilir. Zira şeytan ve nefis kulluk gayretinde olanları şaşırma amacından vazgeçmeyecektir. Onların bu tuzağına düşmemenin en güzel yolu her an kulluğun muhafaza edilerek kararlı bir iradeyle istikamet üzere yürümektir:

Mükemmelliğin hududu yoktur. İnsan, hayvandan da aşağı seviyelerden başlayarak, insan-ı kâmil derecesine kadar, her duruma müstahaktır veya lâyıktır. Mübtezel seviyelerde seğirten bir kişi, öyle bir parıltıyla şereflendirilir ki, insanı kâmil olur, yüce bir seviyede şeytanın iğvalına yakalanan öyle bir kişi de bulunur ki, kendini bir anda rezilliğin içinde bulur. Mü'min kişi yolunu seçmiştir. Doğru istikamete koyulmuştur. Ama işte bütün tehlikeler, şeytanın bütün mesaisi, nefsin bütün tuzakları bu yolun üzerindedir. Şeytan azmış insanları ne yapsın? Onun hedefi, doğru yolda temiz bir kalple İbâdete koyulmuş olanlardır. Bu nedenle mü'min, her an bir yol ayrımındadır, doğru ile yanlış, son nefese kadar sürecek bir sınamanın araçları olarak, her an adımının altında olacaktır.⁴⁹⁰

Zarifoğlu, Muhâsibî'nin⁴⁹¹ (ö.243/857) yaptığı gibi nefsi sürekli olarak hesaba çekmenin tevbe etmeye kapı aralayacağını ve kulluk şuurunu zinde tutacağını dile getirir. Ona göre kendi nefsimizin hataları varken başkalarının hataları ile uğraşmak mantıklı değildir:

⁴⁸⁸ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 46.

⁴⁸⁹ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 174.

⁴⁹⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 19.

⁴⁹¹ Tasavvufun öncü şahsiyetlerinden olan Ebû Abdillâh Hâris b. Esed'e (ö. 243/857) nefsin sürekli olarak hesaba çektiğinden dolayı “Muhâsibî” denilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Erginli, “Muhâsibî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 31, s. 13.)

Nefsimizi acımadan sığaya çekelim. Sığaya çekilmeden bir sığaya çekelim. Kendi hatalarımızı bulmakta sebat gösterelim, inatçı olalım, meydanları nefse bırakmayalım, pişmanlıkta geç kalmayalım, hatalardan hazer eylemenin rahmetinden yararlanalım ve tevbe edelim ve arıalım.⁴⁹²

Zarifoğlu, Hakk'a vuslatın 'az'lıktan geçtiğini düşünmektedir. Kişi konuşmasında, yemesinde, uyumasında azlığı tercih ederek nefsinin kontrol edilebilir zamanlar ötesine ulaşması mümkün hale gelir:

Azık yoldaş olmaz haydi geç toklukları
Az'la doymak yap deş insan zamanlarını⁴⁹³

Zarifoğlu nefsi bir hayvana benzetmiştir. Bu hayvan kişinin iç âlemini dengesizce yönetmeye çalışan ve doğru adım atabilmeyi engelleyen bir öze sahiptir. O, Allah'tan gereği gibi korkmaya gayret gösterirken nefisle ilgili tecrübesini şu şekilde anlatmıştır:

Korkup kaçarken çıktı benden
Bir çeşit hayvan nereye dönsem o⁴⁹⁴

Zarifoğlu dünyanın aldatıcı bir mekân olduğunun farkındadır. O, nefsinin, dünyanın hoş görünen zehirli yüzüne karşı uyarır:

Çıplan dünyadan çıplan ve gövdenden
O büyülü çiçekleri yol arın bir kere⁴⁹⁵

Zarifoğlu insanın iradeye sahip bir varlık olmasından dolayı meleklerden üstün veya hayvanlardan aşağı bir hale gelebileceğine inanır. O, nefsin, şeytandan gelen tüm fısıltılara kulak tıkaması ile ummanlara doğru yolculuk yapmayı hedefler:

Hayvan günahsız bir iz yürüdü ama insan
Ya gitti derya içinde ya gitti cîfe içine
Şeytan
Şişen ve fısıldayan dudaklar⁴⁹⁶

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu, nefsi, sürekli olarak mücadele edilmesi gereken bir varlık şeklinde algılamış ve nefisle mücadelenin huzura kavuşmak için büyük önem arz ettiğini ifade etmektedir. O, nefisle mücadeleyi cihat kavramını merkeze koyarak açıklamaktadır. Ona göre kişi nefsinin arzu ve isteklerine karşı koyabilirse, düşmanlarla yapılan savaşlarda da başarılı olacaktır. Zarifoğlu, kişinin kendi içinde

⁴⁹² Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 23.

⁴⁹³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 316.

⁴⁹⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 326.

⁴⁹⁵ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 414.

⁴⁹⁶ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 462.

yaptığı nefisle mücadeleyi kazanmanın en büyük yolunu nefis eğitimi almasından geçtiğini düşünmektedir. Bu bağlamda az yemeye, az uyumaya ve az konuşmaya dayalı nefis eğitimi kişiye istikamet dolu bir hayat sunacaktır. Bu hayat nefsin hatalarına karşı kişiyi sürekli olarak muhasebe yapmaya sevk edecek ve onu hayvanlardan aşağı seviyeden alıp yüce mertebelere yükseltecektir.

2.3.1.9. Kalp

Bir şeyin altını üstüne getirmek, içini dışına çevirmek gibi anlamlara gelen kalp,⁴⁹⁷ tasavvuf ıstılahında Allah'ın tecelli ettiği mahal, marifet ve irfan denilen tasavvufî bilginin kaynağı,⁴⁹⁸ insanın şuur, vicdan, his, idrak ve akli kuvvetlerinin merkezi⁴⁹⁹ anlamında kullanılır. Mütercim Asım Efendi (ö. 1235/1819) bir şeyin özüne ve halis haline de kalp denildiğini söylemektedir.⁵⁰⁰

Kur'an-ı Kerim'de *"İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!"*⁵⁰¹ buyrulur, kıyamette kişiye fayda verecek olan tek şeyin selim bir kalp olduğu bildirilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) kalbin önemi ile ilgili hadislerinin olduğu bilinmektedir. O, kalbi bedeninin merkezi olarak görür. Şayet merkez sağlamısa bedende sağlamdır, merkezde zafiyet varsa beden de bu zafiyetten etkilenecektir. Kalbin insanın merkezi olduğu ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v) *"Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o düzgün olursa bütün vücut düzgün olur. O bozuk olursa bütün vücut bozuk olur. Dikkat edin! Bu et parçası, kalptir."*⁵⁰² buyurmuştur.

Sufiler kalbin manevi kirlilerden arındırılmasını önemli görür. Bundan dolayı bazı sufiler tasavvufu, kalbi temizleme eğitimi olarak ifade etmişlerdir.⁵⁰³ Zünnûn el-Mısırî *"Allah'la ünsiyet, kalbin Allah'la safa bulmasıyla olur. Yalnızca Allah'la olmak"*

⁴⁹⁷ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 704; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 127; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 203; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 341; Süleyman Uludağ, "Kalp", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, c. 24, s. 229.

⁴⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 203; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 341.

⁴⁹⁹ Fatma Çalık, "Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur'an'da 'Kalp' Kavramı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 20, S. 2, s. 175.

⁵⁰⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmusu'l Mûhît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, c.1, s. 617.

⁵⁰¹ Şuara, 26/89.

⁵⁰² Buhârî, İman 39.

⁵⁰³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 34.

ise Allah'ın dışındaki her şeyden uzaklaşmakla gerçekleşir.”⁵⁰⁴ diyerek kalbin masivadan kurtulmasıyla safa bulacağını dile getirmiştir.

Cahit Zarifoğlu zamanın ve mekânın değer kazanmasının kalbin selim hale gelmesi ile mümkün olacağını söyler. Ona göre kalple Allah arasında engeller varsa aşılmalıdır. Bu sayede zaman ve mekân kalpteki güzellikleri yansıtarak Allah rızası için yapılacak eylemlere hazır hale gelecektir: “*Ve gördük ki mekân değildir zamandır önemli olan ve lakin o da değildir eylemdir önemli olan ve o dahi değildir kalp olmadıkça.*”⁵⁰⁵

Zarifoğlu, kalbi Allah'ın evi olarak görür. Onun için kalp her türlü kirden arındırılıp güzelleşmelidir ki sahibini ağırlayabilsin. Kişi sürekli kalbini gözeterek temiz olmasını sağlamalı, onu dünya kirlerinden olabildiğince muhafaza etmelidir. Böylelikle kalp kazançların en yücesine kavuşarak mutlak huzura erecektir: “*Kalbin çıkarları yücelerden olur. Gelin bir zaman kollayalım. Kalbimizle halleşelim. Görelim nasıl çıkarlar peşinde.*”⁵⁰⁶

Cahit Zarifoğlu, kalbi bazen bir şehre bazen de bir dehlize benzeterek yorumlamaya çalışır. Kalabalık şehir gibi bazen kalp de içinde Allah'tan başka veya Allah'la birlikte her türlü düşünceyi barındırmaktadır. Dünya hayatının kişiyi bunaltan tarafı olan, iş, geçim, para gibi birçok dert kalbi yorar. Bu yorgunlukla kalp Allah'a açılmayarak kirlenir, kararır, simsiyah hale gelir. Ona göre kalp kendisine zaman ayrıldığı takdirde eski saflığına kavuşabilir:

Bir kalbiniz vardır onu tanıyınız
 Bir şehir kadar kalabalıktır bazıları
 Bir dehliz kadar karanlıktır bazıları
 Konuşurlar
 İsterler
 Susarlar
 Dinlememişseniz nice yıl kalbinizi
 Ev meslek iş geçim para diyerek
 Düşünün şimdi bir de
 Şehirlerde kasaba ve köylerde
 Başını eğmiş kalbiyle söyleşen bir kişi olduğunuzu.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Sülemî, *Tabakâtu's Sûfiyye*, s. 8.

⁵⁰⁵ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 151.

⁵⁰⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 115.

⁵⁰⁷ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 54.

Zarifoğlu başka bir şiirinde nefsanî heveslerin kalbi öldürmedeki rolüne değinmiştir:

Sağdan soldan
Hoşça davetler gül kuyusu etler
Mevkiler
Sözüm ona kadın
Entrika
Tehdit
Teklif pof pof
Kazanç
Savaş
Tümü ölüm işaretleri⁵⁰⁸

Zarifoğlu, kalbi imanın mahalli olarak görür. Ona göre kişinin hissiyatını açığa çıkaran şiir, imanı barındıran kalpten gelmektedir. Kalp içerisindeki iman gücünün tezahürünü şiire yansıtmaktadır:

Sanırım şiirin evi kalptir ve kalple yazılmalıdır. Zekânın rolünü inkâr ediyor değilim. Bilakis mutlaka gereğine inanıyorum. Buradaki inceliğe dikkat etmenizi isterim. Bu şuna benzer ki, İslam'la mükellef olmak için akıl şarttır, ama iman akılla değildir.⁵⁰⁹

Zarifoğlu kalbin manevî bir doktor eliyle muayene edilerek sıhhatine kavuşmasını zarurî görür. O, manevî doktorun reçetesini titizlikle uygulayarak içinde barındırdığı hazinenin ihtişamını seyretmeyi arzular. Aksi takdirde kişinin kalbi sonsuza kadar kaybedilmiş bir hazineden farklı olmayacaktır:

Kalble ilgili bir sırrımız var, olmalı. Bakılmadığı için karartılan, yumuşatılıp ılıklaştırılan, romantikleştirilen veya beşerîleştirilen yalazlara kanmayan, onlara başını çevirip bakmayan bir yol takipçisi bulunmalı. Aksi takdirde ebediyen yitmiş olacak⁵¹⁰

Zarifoğlu kendisine içindeki hazineden bahseden kişinin Fethi Gemuhluoğlu olduğunu dile getirir. O, Gemuhluoğlu sayesinde içindeki hazineye kavuşabilmek için yollar arayacaktır: “*Fethi Ağabey gitti. Hepimize bir kalbimiz bulunduğunu, gözü yaşlı olmak gerektiğini anlatarak gitti.*”⁵¹¹

Zarifoğlu, kişinin kalbinin yakîn derecesinde gayba iman etmedikçe ölümden her zaman korkacağını dile getirir:

⁵⁰⁸ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 272.

⁵⁰⁹ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 50.

⁵¹⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 45.

⁵¹¹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 79.

Şek mi var sende ey mahcup kalbim
Ki kollanamazsın bir türlü korkularından ölümün⁵¹²

Zarifoğlu kalbin yücelerden verilen bir hediye olduğuna inanır. Bu sebeple kalp sadece yüceliğe ulaşarak huzura erebilir:

Sen gönlünü yukarıya bil⁵¹³

Zarifoğlu, Hakk'a vuslat yolunda ilerlerken kalbinde bir umman bulur. Bu ummanın eşsiz büyüklüğü karşısında hayrete düşer, heyecanlanır:

Göğsümde bir küçücük derya buldum
Kabına sığmaz bir ceylan yoldaşım⁵¹⁴

Zarifoğlu, kişinin uğraştığı şeyle belli bir zaman sonra ünsiyet oluşabileceğini olası bir durum olarak görür. Eğer bu ünsiyet layığına yönelmemişse kalbe büyük zarar verecektir. Bu sebeple kalbi Allah'tan gayrısına yaklaştıran her şeyden uzak tutmak gerekir. Ona göre kemal yaşı olarak kabul edilen kırk yaşındaki bir insanın bakış açısıyla eşyaya bakılmalıdır:

Kalbi alışverişten almalıydık
Kırk yaşlarındaki bir adamın konusuna bakmalıydık⁵¹⁵

Cahit Zarifoğlu, kişinin içinde bulunduğu zamanın ve mekânın değer kazanmasını selim bir kalbin varlığıyla ilişkilendirir. Bu noktada o, kalbin beytullah olmasını gerekçe göstererek her türlü kirden arındırılmasını zaruri görür. Zira ona göre, para, pul, makam, mevki, şehvet, şöhret gibi birçok şeyin kalpte yer edinmesi, kalbin Allah'ın evi olma özelliğini arka plana itmesine sebep olur. Bu sebeple günlük hayatın insanı içine çeken kasvetli havasından çıkmayı kalbin sıhhati için gerekli sayar. Nitekim onun düşüncesine göre kişi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) kırklı yaşlarda Hira mağarasında kendini ve âlemi tefekkür ederek kalbini dış dünyadan soyutladığı gibi soyutlayabilirse yüce makamlara erişecektir.

2.3.1.10. Tevbe

Geri dönmek, pişmanlık, nedamet gibi anlamlarda kullanılan tevbe, tasavvuf ıstılahında kalpteki kötülükten ısrar düğümünü çözüp Hakk'a dönme olarak tarif

⁵¹² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 307.

⁵¹³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 315.

⁵¹⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 316.

⁵¹⁵ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 421.

edilmiştir. ⁵¹⁶ Kuşeyrî de tevbeyi “*şeriatın yerdiği şeylerden övdiği şeylere dönmek*”⁵¹⁷ olarak tanımlamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v): “*Pişmanlık tevbedir.*”⁵¹⁸ buyurarak pişmanlığı tevbenin ilk şartı kabul etmiştir.

Herevî makbul tevbeyi “*pişmanlık, günahattan dolayı Allah’a özür beyan etmek ve günahattan vazgeçmek*”⁵¹⁹ olarak üç esasa dayandırmıştır. Yani kul işlediği günah ve hatalardan pişman olarak Allah’tan özür dileyip, özründeki inandırıcılığı da günahlarından vazgeçerek gösterirse samimi bir tevbe ettiğini ispatlamış olur.

Allah Teâla, “*tevbe edenleri sevdiğini*”⁵²⁰ Kur’an-ı Kerim’de bizlere bildirmiştir. Mutasavvıfların bazıları tevbeyi “*tevbe, inabe, evbe*” olarak üç kategoride değerlendirmiştir.⁵²¹ Bu bağlamda cezadan korkarak yapılan tevbe, sevap kazanmak için yapılan inabe, ceza ve sevap düşünülmezsizin sadece Allah’ın rızasını kazanmak için yapılan ise evbe denilmiştir.⁵²² Ayrıca tevbe tasavvuf yolunun ilk adımı olarak da görülmüştür.⁵²³

Cahit Zarifoğlu tevbenin kabul olması için nedameti şart saymış, bunu da yeterli görmeyerek doğru yolda olmayı ve bu yolda şaşmadan ilerlemeyi gerekli görmüştür: “*Kabul olunur bir tevbe için nedamet ve doğru yola azimet şarttır.*”⁵²⁴

Zarifoğlu’na göre tevbenin içselleşmesi için murakabenin varlığı önem arz etmektedir. Bu sayede kul her an Allah’ın huzurunda olduğunu kavrayarak kendisinde sorumluluk duygusu hissedecektir. Bu sorumluluk ona geçmişteki tüm günahlarına tevbe etmesini sağlayacaktır:

Başlarının üzerinde ilahi nazarın bir tek an bile eksik olmadığını yaşamaya başlayarak, gerçek bir sorumlulukla belleri ikiye katlansın. İçlerinde nedametın güçlü alevi yanmaya başlasın. Ve tevbe sancakları açılsın.⁵²⁵

⁵¹⁶ Abdulâtî, *Mu’cemu’l-Vasît*, s. 90; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 350.

⁵¹⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 187.

⁵¹⁸ İbn Mace, *Zühd*, 30.

⁵¹⁹ Herevî, *Menâzilü’s Sâirîn*, s. 7.

⁵²⁰ Bakara, 2/222.

⁵²¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 161.

⁵²² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 161; Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 160; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 190.

⁵²³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 187; Hucvirî, *Keşfü’l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 429.

⁵²⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 100.

⁵²⁵ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 63.

Ona göre, bizleri kötülüğe sevk eden nefsimizi hesaba çekip onu sorgulamak yani ölmeden önce ölümün provasını yaparak kendimize çeki düzen vermek ve arı duru bir hale gelmek için tevbe elzemedir. Ayrıca o, başkalarının ayıp ve kusurlarını görmekte ısrar eden nefsin fısıltılarına perde çekilmesi ve kendi hatalarımızın takipçisi olarak tevbede acele edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu bakımdan Zarifoğlu, her an için tevbe etmenin önemine vurgu yapmakta ve herkesi tevbe etmeye çağırmaktadır:

Kendi hatalarımızı bulmakta sebat gösterelim, inatçı olalım, meydanları nefse bırakmayalım, pişmanlıkta geç kalmayalım, hatalardan hazer eylemenin rahmetinden yararlanalım ve tevbe edelim ve arıalım.⁵²⁶

Zarifoğlu, tevbeyi Allah'ın merhametine kavuşmada ilk basamak olarak görür. Kişi bu basamağa adımını atarak geçmişle olan tüm –isyan- bağlarını söküp atar. Yüzünü hedefe odaklayarak kendini menzile verir. Samimi bir şekilde atılan ilk adımdan sonra isyanı bitme noktasına gelir. Bunca zamandır kendini Hakk'tan uzaklaştırdığı için ağlar durur. Zira ona göre bu durum kişinin kendine yapılabileceği en büyük işkencedir:

Seni kamçılardan çıkardım
Tevbelerle başladı rahmet vuruşları
İnsan ağlar oldun yürekli göğüsler kurdun
Sesimi işkencelerden alırdın
Elimin altına dökerdin etlerini⁵²⁷

Cahit Zarifoğlu, tevbede aslanan şeyin pişmanlık olduğu düşüncesindedir. Ona göre kişi kendinin sürekli olarak Allah tarafından izlendiğinin farkında olabilirse kulluk sorumluluğunun bilincine vararak yaptığı hatalardan pişmanlık duyacak ve tevbe edecektir. Ayrıca o, hata ve kusurları arama konusunda kişinin öncelikli olarak kendisini hesaba çekmesini ve çok geç kalmadan tevbe ederek Allah'ın merhametine sığınmasını önemli görmüştür.

2.3.1.11. Zikir

Unutmamak, telaffuz etmek, hatırdan tutmak, korumak, anmak gibi anlamlara gelen zikir,⁵²⁸ tasavvuf ıstılahında, tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli

⁵²⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 23.

⁵²⁷ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 332.

⁵²⁸ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasıt*, s. 313; Cürcânî, *Tarifât*, s. 109.

zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde, her gün düzenli olarak söylemesi olarak kullanılmaktadır.⁵²⁹

Kur'an-ı Kerim'de "*Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur.*"⁵³⁰ ayetiyle kalbin sadece Allah'ı zikretmek suretiyle huzura ereceği bildirilmiştir. Ayrıca bu ayetten hareketle hidayete eren kimselerin samimi olarak iman edip, zikir ile kalplerini huzura erdirenler olduğu da söylenmiştir.⁵³¹ Başka bir ayette "*Ey iman edenler! Allah'ı çok çok anın.*"⁵³² buyrulurken, hiçbir şart olmaksızın müminlere "çokça" zikretmeleri emredilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) birçok hadisinde zikrin önemine değinmiştir. O (s.a.v), amellerin en hayırlısının zikir olduğunu,⁵³³ zikir meclislerine meleklerin indiğini,⁵³⁴ zikir meclislerinin cennetten bir bahçe olduğunu,⁵³⁵ zikreden biri buldukça kıyametin kopmayacağını⁵³⁶ haber vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) yüce yaratıcıyı zikretmiş ve ashabına da farklı şekillerde zikri telkin etmiştir.⁵³⁷

Kuşeyrî, zikri Allah'a vasıl olma yolunda temel olarak görür. Ona göre Allah'a ulaşmanın tek yolu sürekli surette Allah'ı zikretmektir.⁵³⁸ Ayrıca o, zikri, dil ve kalp ile yapılmak üzere ikiye ayırır. Tesirli olanın kalp zikri olduğunu, kalpteki zikrin devamlılık kazanmasının ise dil ile yapılan zikirle mümkün olacağını ifade eder.⁵³⁹

Cahit Zarifoğlu, kalp ve dilin birbiriyle bağlantılı olduğunu düşünür. O, "*Kalp ve fikir Allah'a yönelecek ki zikir de O olsun. Fikir neyse zikir o.*"⁵⁴⁰ diyerek zikri akıl ve kalple özleştirir. Ona göre zikir kalp süzgecinden geçmezse kuru bir tekrardan öteye gitmez.

⁵²⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 385.

⁵³⁰ Rad, 13/28.

⁵³¹ [https://kuran.diyadin.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri\(29.03.2020\)](https://kuran.diyadin.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri(29.03.2020))

⁵³² Ahzab, 33/41.

⁵³³ Tirmizî, Deâvât, 6.

⁵³⁴ Müslim, Zikir, 38.

⁵³⁵ Tirmizî, Deavât, 82.

⁵³⁶ Müslim, İman, 234.

⁵³⁷ Aksu, Akıbet, *Asr-ı Saâdette Zikir Anlayışı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 82.

⁵³⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 301.

⁵³⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 301.

⁵⁴⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

Zarifoğlu'nu intisabından sonra tasavvuf eğitiminin bir gereği olarak zikir çektiği görülmektedir. O, ailesinden öğrendiğimiz kadarıyla teheccüd namazını kıldıktan sonra tarikat dersi olan 1000 adet “Allah” zikrini çekmektedir.⁵⁴¹

Onun “Şan” şiiri incelendiğinde babası Niyazi Bey'in küçükken kendisini götürdüğü zikir meclislerinden bir karenin kendi üslubuyla ifade edildiği dikkat çekmektedir.⁵⁴²

Bir haneye çağrıldılar
Halılar hasırlar ve kaynayan canlar
Acı kahve derin fincanla sunuldu
Oraya ateş birikmesi gibi oturdular
Gözlerini kapayarak ve sormayarak⁵⁴³

Zarifoğlu'nun bu şiirde anlattığı ortam çocuk yaşta babasının elinden tutarak gittiği zikir meclisidir. Haneye çağrılan kimseler ise aynı yolun yolcusu olan dervişlerdir. Burada içilen kahve özel bir amaç içindir. Bazı tarikatların gece vaktinde kahve içmeleri şu şekilde açıklanmıştır: “...gece zikir ve teheccüd ibadetlerinde uyku dağıtmak konusunda, faydalı olması amacıyla, kafein ihtiva eden kahve içmeyi adet edinmişlerdi.”⁵⁴⁴ İçilen kahvenin ardından kişi hazır sayılır, artık yapılması gereken gözlerini kapayıp edeple oturduğu zikir meclisinin feyzini hissetmektir.

Cahit Zarifoğlu, başka bir şiirinde ise zikir ile muhabbet ilişkisini şu şekilde ifade eder:

Dervişler
Basık ve duvarları secdeye giden odada
Hasırlar acı kahve derin halli uşak
Halvet ve küçük ağzımla
Uçar dalgınca uyurdum sakallarında
Elmas ve tümlenen bir aşkla daima kekemeydim
Sevişirlerdi derlerdi sevişiriz
Söz bedeni aşınca harlardı
Daire çizerek Ve kan Daire çizerek⁵⁴⁵

Burada dervişlerin zikir meclisleri tasvir edilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla hasırlarla kaplı basık bir odada zikir yapılmaktadır. Derin bir hale bürünmüş gözükten bir uşak kahveleri ikram eden kişidir. Sakal bırakan dervişlerin meclisinde Zarifoğlu

⁵⁴¹ Berat Zarifoğlu (eşi) ile yaptığımız 17.01.2020 tarihli görüşmemizden; Yazıcılar, *Cahit Zarifoğlu'nun Eserlerinde Dini ve Manevi Unsurlar*, s. 102.

⁵⁴² Sürgit, “Cahit Zarifoğlu'nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri”, s.1291.

⁵⁴³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 107.

⁵⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 340.

⁵⁴⁵ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 107.

uyuyakalmıştır. Muhabbetin yaşandığı bu mecliste kalpler sevgi ile dolmuştur. İçten yaptıkları zikir dervişleri ilahi bir ateş gibi ısıtmıştır. Zikirde oturma düzenleri daire şeklindedir.

Zarifoğlu'nun zikirle ilgili başka bir şiiri şu şekildedir:

Basılmadık yer yok
Her yana basmış derviş ayağı.
Nefes var toprağın levhasında
Sağdan alınıp yukarıya sola ve engine:
KALBE
Yukarıya sola ve aşağı
Verildikçe kondukça alan kalbe.
(ya âşık eyle zikri şah
Yoldaşsız varılmaz gönle)⁵⁴⁶

Zarifoğlu, şiirinden de anlaşılacağı üzere tasavvufun tüm dünyaya yayılan etkisinden söz etmektedir. “Derviş ayağı” basılmadık yer bırakmamıştır. Böylelikle zikir birçok bedene ulaşarak ölü kalplere hayat vermiştir. Ayrıca Zarifoğlu bu dizelerde, zikrin dilden kalbe, kalpten de ötelere yani sevgiliye doğru yol aldığını ifade etmektedir. Ona göre zikir Allah’a götüren bir yoldaştır, yoldaş olmadan yol almak mümkün değildir.

Zarifoğlu zikir eyleminin insanlara has olmadığını, tüm mevcudatın Allah'ı zikrettiğini şu şekilde anlatmıştır:

Tanrım bu dağları da sen yarattın
Bana kattın
Bir bir okşadım
Sema yapan kırları⁵⁴⁷
O, bir başka şiirinde zikri masivadan kaçış olarak görür:
Yoksa aşk kaçmak mıdır dağımıza
Söyleyelim ya hay ya huu
Yolları aydınlık kıl yaradan⁵⁴⁸

Cahit Zarifoğlu zikri, dil ve kalple irtibatlı görür. Ona göre insanın dilinden ve kalbinden geçen şeyler zikrine yansımaktadır. Bu bakımdan insan dilinden ve kalbinden geçirdiği şeyler hususunda dikkatli olmalıdır.

⁵⁴⁶ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 52.

⁵⁴⁷ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 144.

⁵⁴⁸ Zarifoğlu, *Şiirler*, s.145.

O, şiirlerinde zikir kavramına değinerek, insanların toplandıkları zikir meclislerini tasvir etmiştir. Ayrıca Zarifoğlu zikrin sadece insanlara has bir olgu olmadığına, diğer varlıkların da zikir yapabileceğine işaret etmiştir. Onun şiirlerinde bağlı olduğu Nakşibendiyye tarikatının önem verdiği kalple zikir konusu da bulunmaktadır.

2.3.1.12. Murakabe

Sözlükte denetlemek, gözetme, gözaltında tutmak, kontrol etmek gibi anlamlara gelen murakabe, tasavvuf ıstılahında kulun devamlı olarak Allah'ın gözetiminde olduğunun şuurunda olması şeklinde kullanılmaktadır.⁵⁴⁹ Allah'ın isimlerinden biri de olan “Rakîb” murakabe ile aynı köktendir. Allah mahlûka ait her şeyi bilen, gözetleyen, denetleyendir.⁵⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de murakabe, gözlemek,⁵⁵¹ riayet etmek,⁵⁵² beklemek⁵⁵³ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Allah'ın bizi her an gözettiğini bildirmesi ile insanın kendine sürekli çeki düzen vermesi, kendini kontrol altında tutarak günahlara yönelmemesi istenmektedir.⁵⁵⁴

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde “*Allah'ı görüyormuşçasına kulluk etmendir, sen O'nu görmeden de O seni görmektedir.*”⁵⁵⁵ buyurarak tarif ettiği ihsan kavramının murakabe ile aynı bağlamda kullanıldığı hatta murakabenin özünü oluşturduğu söylenmiştir.⁵⁵⁶

Murakabe, Allah'ın kula murakabesi ve kulun Allah'a murakabesi olmak üzere iki çeşittir. Kuşeyrî, kulun her an Allah tarafından denetlendiği bilincinde olmasını “Allah'ın murakabesi”, bu bilinçle kulun sürekli olarak Allah'a yönelmesini ise “kulun Allah'a murakabesi” olarak açıklamıştır.⁵⁵⁷ Serrâc ise kulun murakabesini

⁵⁴⁹ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 364; Cürcânî, *Tarifât*, s. 208; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 253; Süleyman Uludağ, “Murakabe”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 31, s. 204.

⁵⁵⁰ Bekir Topaloğlu, “Rakîb”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c. 34, s. 431.

⁵⁵¹ “Kuşkusuz onlar bekliyorlar, sen de bekle!” (Duhan, 44/59)

⁵⁵² “Bir mümin hakkında ne yakınlık bağına ne de antlaşma hükümlerine riayet ederler; işte onlar böyle sınır tanımaz kimselerdir.” (Tevbe, 9/10)

⁵⁵³ “ ‘Bekleyin! Ben de sizinle beraber beklemekteyim’ dedi.” (Hud, 11/93)

⁵⁵⁴ Mevlüt Erten, “Kur'an'da Murakabe ve İnsanın Yetişmesindeki Rolü”, *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz” Sempozyumu*, 18-20 Nisan 2014, Erzurum, s. 187.

⁵⁵⁵ Buhârî, İman 37.

⁵⁵⁶ Göztepe, Yüksel ve Çınar, Fatih, “Sûfi Terminolojide Murâkabe”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2018, c. 13, S. 9, s. 73.

⁵⁵⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 272.

“kalbinde ve gönlünde bulunan şeylere Allah’ın muttali olduğunu bilip yakinen kavraması”⁵⁵⁸ şeklinde ifade etmiştir.

Zarifoğlu murakabe halinin kula çok ağır bir sorumluluk yüklediğini düşünmektedir. Ona göre, Allah’ın bir an olsun eksilmeyen bakışı, kulun daha önceleri yaptığı veya yapıyor olduğu hataların farkına varmasına olanak sağlayarak nedamet duygusu içinde tevbe etmesinin zeminini oluşturacaktır:

Başlarının üzerinde ilahi nazarın bir tek an bile eksik olmadığını yaşamaya başlayarak, gerçek bir sorumlulukla belleri ikiye katlansın. İçlerinde nedametın güçlü alevi yanmaya başlasın. Ve tevbe sancakları açılsın.⁵⁵⁹

Zarifoğlu murakabenin bireysel olduğu kadar sosyal bir tarafının da olduğu düşüncesindedir. O, komünizm ve kapitalizmden ayrılan yönümüzün “ümme” olmadaki sırda saklı olduğunu söyler ve insanların kanını emen bu akımların kurbanlarını sürüden farksız görür. Ona göre her şeyin madde ile ölçüldüğü bu dünyada bu akımlara kapılmamanın tek yolu “murakabe” dir. Allah’ın varlığını tüm benliğimizle hissetmek ve bu doğrultuda yaşamak bizi, dünyanın yalancı süsünden koruyacak, gerçek kulluğu tatmamızı sağlayacaktır:

Komünizm’e ve Kapitalizm’e inanan insanların meydana getirdiği topluluk, ancak bir sürüdür. Ama Müslümanlardan meydana gelen topluluğun adı cemaattir, ümmettir. Bu vasfımızı kaybetmemek hususunda azami dikkat, bizzat kendi şahsımız üzerinde murakabe, maddeperest çağın, dünyanın her tarafına ulaşmış etkilerinden uzak kalmamız için tek yoldur.⁵⁶⁰

Zarifoğlu, hayatının şekillenmesinde büyük rol oynamış olan Fethi Gemuhluoğlu’nun Allah’la beraber olmanın ne demek olduğunu şöyle dile getirdiğini söyler:

Rahmetli Fethi Gemuhluoğlu (...) şöyle derdi: ‘Eliniz işte, gözünüz oynaşa olsun.’ Fethi Ağabey bununla, her ne şart altında olursa olsun, zahirde ne yapıyor olursa olsun, kişi Allah’la olmalı, gönlü orada olmalı, demek isterdi. (...) Dışarıdan ne yapıyor görünürse görünsün, kişinin gönlünün hep Allah’la olması, onu bütün davranışlarında ölçülü yapacak, küçük önemsiz görünen işlerinde bile ona bir İbâdet sevabı kazandıracaktır.⁵⁶¹

Zarifoğlu, kulun murakabe ile zihin dünyasının Allah’la yoğunlaştırarak sürekli ibadet eder hale geçebileceğini dile getirir. Eğer murakabe hali gönülde yer

⁵⁵⁸ Serrâc, *Lüma*, s. 54.

⁵⁵⁹ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 63.

⁵⁶⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 23.

⁵⁶¹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 27.

edinmişse dünyalık görünen davranışlar bile ona sevap getirecektir. Bu halde kulun gözünün oynaşta olması elindeki işine mani olmayacaktır.

Sonuç olarak Zarifoğlu murakabenin kişiye ağır bir sorumluluk yüklediği görüşündedir. O, her an ilahi bir kamera tarafından izlenmenin, kulu hata ve günahlarından tevbe etmeye sevk edeceğini düşünmektedir. Ona göre kişi murakabe halinde devamlılık gösterebilirse yaptığı hiçbir iş Allah'ın huzurunda olduğunu unutturmayacaktır.

2.3.1.13. Sabır

Sözlükte hapsedmek anlamına gelen sabır, tasavvuf ıstılahında başa gelen musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak anlamında kullanılmaktadır.⁵⁶²

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın sabredenlerle beraber olduğu buyrulmaktadır: “Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır.”⁵⁶³ Hz. Peygamber (s.a.v) sabrı “*musibet anında gösterilen ilk tahammül*”⁵⁶⁴ olarak tarif etmiştir.

Kuşeyrî, sabrı, “*Kulun iradesi ile kazandığı şeylere gösterdiği sabır, iradesi haricinde olan şeylere gösterdiği sabır, Allah'ın emrini yerine getirmeden gösterilen sabır, nehy ettiğinden uzak kalmada gösterilen sabır*”⁵⁶⁵ gibi farklı açılardan ele almıştır. Müslüman bir kimse Allah'ın emirlerini yerine getirmek için sabırlı olmak zorundadır. Nefsinin ve şeytanın türlü tuzaklarına rağmen Allah'ın emirlerini yerine getirmek ancak sabırla mümkündür. İlahi kader gereği kulun başına gelen hastalık, ölüm, sakatlık, vb. konularda da sabır şarttır. Bu musibetlere gösterilen sabırla kul hem olgunlaşır hem de kulun günahları silinir.⁵⁶⁶

Sabrın mı yoksa şükrün mü daha yüce bir makam olduğu sufiler arasında tartışılmıştır.⁵⁶⁷ İkisinin birbirini tamamladığı ve zaman neyi gerektiriyorsa onu yapmanın daha doğru olacağı kabul edilmiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 298; İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, Darü Sadır Yayınevi, Beyrut, ts, c. 4, s. 437.

⁵⁶³ Bakara, 2/153.

⁵⁶⁴ Buhârî, Cenâiz 32.

⁵⁶⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 214.

⁵⁶⁶ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 171.

⁵⁶⁷ Mustafa Çağrıcı, “Sabır”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 338.

⁵⁶⁸ Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 170.

Zarifoğlu belaya karşı verilebilecek en güzel cevabın sabır olduğuna inanır. Belanın ilahi kader gereği kişiye gönderildiğine, bir zaman sonra son bulacağına bu süre içinde ise sabırlı olmanın tek çare olduğuna vurgu yapar. Ona göre bela anında sabırlı olmak ile mutluluk anında sabırlı olmak arasında fark yoktur. Kişinin kendini rahat hissettiği anda nefsinin telkinleriyle Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gevşeklik göstermesi muhtemeldir, bunun önüne geçmek ise sabırla mümkündür:

Bela, sabırla ancak, eğitici ve yüceltici. Aldırmazlık veya aşırı önemsemeyeyle helak oluş değil, tersine belayı, onu var edenin adına bir gerçeklik olarak içinde tutmak ve onun bulutlar gibi toplandıktan sonra açılacağını beklemek. Ona hem razı olmak hem de kabullenmeden içinde bir evlat gibi büyüttüğü, taşıdığı halas anını beklemek. Fakat belaya olduğu gibi, mutluluğa, selamete, gönül hoşluğuna da sabır ve tahammül gerekli. Ona da tıpkı belaya sabredildiği bir dayanma gücüyle sahip olunmalı ki bolluk ve gönül rahatlığı, kişiyi kulluk bilincinin sınırları dışına çıkarıp helake götürmesin.⁵⁶⁹

Zarifoğlu kişinin olumsuz durumlar karşısındaki sabırsızlığını hoş görmez. O, başa gelen her sıkıntının belli bir zamana kadar misafir olduğunu, misafire ise gidene kadar hoş muamelede bulunmak gerektiğini düşünür: *“Günübirlik öfkelerden, tahammülsüzlüklerden kurtularak geniş ve derin olun. Bir gün bütün musibetleri bir defada yok edecek kadar geniş, derin ve sabırlı.”*⁵⁷⁰

Zarifoğlu hiçbir zaman sabrı tükenmişlik hissiyatıyla karşılamayı hoş görmez. Aksine ona göre sabır, kulluk bilincinin gereklerini yerine getirerek elinden gelen gayretin gösterilmesidir. Ona göre, küçük esintiler karşısında yıkılarak fırtınayı kucaklayacağını ifade etmek ne kadar gülünçse, İslamî bir davanın kaygısını güdüp hemen pes etmek o kadar gülünçtür: *“Sabırsa, Müslüman olmanın sorumluluklarını bilerek, gece gündüz çalışmak, uykuları kaçmak demektir.”*⁵⁷¹

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu, belalara karşı gösterilen sabrın kişiyi eğiten yönünün olduğunu ifade eder. Ona göre kişi belalar karşısında imtihan dünyasında yaşadığının idraki içinde mümince bir duruş sergileyebilirse kazananlardan olur. Zarifoğlu, sıkıntılı zamanlarda gösterilen sabrın huzur ve mutluluk zamanlarında da gösterilmesi gerektiğine inanır. Zira bu durumlar karşısında kulluk bilincini arka plana iterek şımarıklığa yönelmek kişinin helak olmasına sebep olacaktır.

⁵⁶⁹ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 75.

⁵⁷⁰ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 154.

⁵⁷¹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 166.

Cahit Zarifoğlu, sabrı başa gelen olumsuzlukları sessizce karşılamaktan ziyade bu olumsuzluklara karşı verilen bir mücadele şeklinde açıklar. Ona göre bir Müslümanın dünyadaki kulluk sorumluluğunun bilincinde olarak gece gündüz çalışması onun sabırlı bir Müslüman olduğuna işaret eder.

2.3.1.14. Tevekkül

Vekil tayin etme anlamında kullanılan tevekkül, tasavvuf ıstılahında, her halükarda yalnızca Allah'a güvenme olarak kullanılmıştır.⁵⁷²

Kur'an-ı Kerim'de müminlere tevekkül etmeleri emredilmiş,⁵⁷³ tevekküle layık olanın ise sadece Allah olduğu bildirilmiştir.⁵⁷⁴ Hz. Peygamber (s.a.v) de hadislerinde tevekkülün öneminden bahsetmiştir. Bir hadisinde *“Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül ederseniz, kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırır.”*⁵⁷⁵ buyurarak hakkıyla tevekkül etmenin önemini vurgulamıştır. Yine başka bir hadisinde *“Devemi salıvererek mi tevekkül edeyim, yoksa bağlayarak mı?”* diye soran bir adama *“Deveni bağla sonra tevekkül et.”*⁵⁷⁶ buyurarak tevekkülün tedbirle anlam kazanacağına işaret etmiştir.

Sehl b. Abdullah (ö.283/896) tevekkülün alametini kimseden bir şey istememek, verileni reddetmemek ve ele geçeni biriktirmemek olarak görmüştür. Ayrıca o, tevekküldeki ilk makamı gassalın elindeki ölü gibi olmak diye tarif etmiştir.⁵⁷⁷ Kuşeyrî ise tevekkülü kalbin eylemi olarak anlamıştır. Davranışların, kalpteki tevekkülle çelişmeyeceğini belirtmiştir. Ona göre davranışları sonucunda muradına eremeyen kimse bunun Allah'ın takdiri olduğunu, muradına eren kimse ise bunun Allah'ın lütfu olduğunu düşünmelidir.⁵⁷⁸

Zarifoğlu'nun tevekkül anlayışı mutasavvıfların tevekkül anlayışı ile aynıdır. O da sadece Allah'a dayanıp geri kalan her şeyden yüz çevirmenin gerekliliğine inanır. Ona göre her şeyin sahibi ve idarecisi olan Allah varken sonradan kazanılan hiçbir şey güvenilecek bir dayanak değildir. Ekonomik sıkıntıların olduğu hayatında rızık endişesi ile hareket etmek, rızıklara kefil olan Allah'a karşı suç işlemektir:

⁵⁷² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 351.

⁵⁷³ İbrahim, 14/12.

⁵⁷⁴ Maide, 5/18.

⁵⁷⁵ İbn Mâce, Zühd 14.

⁵⁷⁶ Tirmizi, Kıyamet 60.

⁵⁷⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 249.

⁵⁷⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 249.

Büyükler bize (...) Allahu Teâlâ'nın rızıkına kefil olduğunu bilip, kendi isteklerine bırakmayıp, Allah'ın sende olan hakkı ile meşgul olmayı, senin gibi bir yaratık olan servete, ticaretine, sıhhatine güvenmeyip, yalnız Hazreti Allah'a tevekkül edip ona bağlanmayı, bunun da sana yeteceğini söylediler.⁵⁷⁹

Rasim Özdenören, Zarifoğlu'nun sahici bir tevekkül anlayışına sahip olduğunu şu şekilde açıklar:

Yeme içmeye düşkün değildi. Bu konuda sahici bir tevekkül içindeydi. Bir öğün karnını doyurdu mu, ikinci öğünü aklına bile getirmezdi. Bu bakımdan hesapçı ve garantici değildir. Hiç parasız yolculuğa çıkabilirdi.⁵⁸⁰

Cahit Zarifoğlu dünya hayatının insanı içine çekmesinin sebebini tevekkül noktasındaki eksikliklerden kaynaklandığını düşünür. Ona göre kişi Allah'a hakkıyla tevekkül edebilirse, rızık endişesi ile daldığı dünya hayatını ahiret hayatına önüne geçirmeyecek, Allah'la olan irtibatını güçlendirmeye çalışacaktır.

2.3.1.15. Fütüvvet

Gençlik, mertlik, yiğitlik, erlik, cömertlik anlamlarına gelen fütüvvet, tasavvuf ıstılahında bir kimsenin toplumun ve fertlerin kurtuluşu için kendini feda etmesi anlamında kullanılmaktadır.⁵⁸¹

Kur'an-ı Kerim'de geçen "fetâ" kelimesi sufilerce fütüvvetin esası sayılmıştır.⁵⁸² Fütüvvet kavramı Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim (a.s),⁵⁸³ Hz. Yusuf (a.s),⁵⁸⁴ Hz. Musa'nın (a.s) yanındaki genç⁵⁸⁵ ve Ashab-ı Kehf⁵⁸⁶ için kullanılmıştır.⁵⁸⁷ Kur'an-ı Kerim'de fütüvvet bağlamında bahsedilen bu isimlerin ortak özelliği, dini hassasiyete sahip, Allah'ın emir ve yasaklarını gözetken, kendilerini toplumun hizmetkârı gören, hayâ sahibi imanlı gençler olduğudur.⁵⁸⁸

⁵⁷⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 37.

⁵⁸⁰ Özdenören, "Cahit Zarifoğlu Acının Köşeleri", s. 41.

⁵⁸¹ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 479; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 1320; Cürçânî, *Tarifât*, s. 170; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 140; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 220; Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 13, s. 259.

⁵⁸² <http://hasankamiliyilmaz.com/futuvvet-ahlaki-ve-teskilati.html>(06.04.2020)

⁵⁸³ Enbiyâ, 21/60.

⁵⁸⁴ Yûsuf, 12/30.

⁵⁸⁵ Kehf, 18/60.

⁵⁸⁶ Kehf, 18/13.

⁵⁸⁷ Ali Akpınar, "Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2004, s. 46; <http://hasankamiliyilmaz.com/futuvvet-ahlaki-ve-teskilati.html>(06.04.2020)

⁵⁸⁸ Küçüköğlü, Sinan, *Tasavvufta Fütüvvet*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019, s. 13.

H.z. Peygamber'in (s.a.v) H.z. Ali'ye (r.a) istinaden buyurduğu “*Ali'den başka yiğit (fetâ); zülfikârdan başka kılıç yoktur.*”⁵⁸⁹ hadisinden yola çıkarak fütüvvetin genç insanda bulunan tüm olumlu davranışlar olduğu söylenmiştir.⁵⁹⁰ Fütüvvetin kişilerin güzel ahlaklı ve erdemli olmaları hususunda etkin bir rol oynadığı dile getirilmiştir.⁵⁹¹

Kuşeyrî ise fütüvveti îsarla bir görmüştür. O, “*Fütüvvetin esası insanın ebedî olarak başkasının işinde çalışmasıdır.*”⁵⁹² diyerek kişinin kendi nefsinin öncelendiği müddetçe fütüvvet ehlinden olamayacağını belirtmiştir.

Cahit Zarifoğlu'nun hayatına baktığımızda başkalarının dertlerini kendinden öncelemiş olduğu görülmektedir. Bu bağlamda onun fütüvvet anlayışının temelinde îsar kavramının olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin o, Afganistan'daki cihadı yakından takip ederek Müslümanların çektiği sıkıntıları derinden hissetmiştir. Bu durumu *Yaşamak*' ta şöyle anlatır:

Daha fazla dayanamayacağım. Yemek yerken aklıma geldi aç ve yalnız oldukları. Gırtlığım daraldı lokma ağzımda büyüdü mü yoksa rahat rahat tadarak yiyebiliyordum.⁵⁹³

Zarifoğlu acıyı da sevinci de Müslümanların tamamı için düşünür. Ona göre şayet bir Müslüman acı içindeyse diğer bir Müslümanın sevincini aşikâr bir şekilde yaşaması hoş değildir. Bu bağlamda Zarifoğlu'nun şu şiiri onun fütüvvet anlayışını ortaya koyması bakımından önemlidir:

Akraba açken uzanmasın elimiz ekmeğe
Komşu tasalıysa tasalansın evimiz
İştihayla gülünmez bizde
Az biraz tebessüm edilir
Dünya için sevinilse⁵⁹⁴

Şiirden de anlaşılacağı üzere Zarifoğlu, nefsanîyetin ön plana alınarak bazılarının ağlarken bazılarının gülmesini hoş karşılamaz. Tüm dünya adına kurtuluşun insanların birbirini anlamasına ve birbiri için yaşamasına bağlar ve bunun

⁵⁸⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* II, 363 (3069).

⁵⁹⁰ Yılmaz, “Fütüvvet ve Melamet”, *Altınoluk Dergisi*, 1997, S. 131, s. 31.

⁵⁹¹ Köle, Bekir, “Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 43, Erzurum 2015, s. 331.

⁵⁹² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 305.

⁵⁹³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 191

⁵⁹⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 308.

için tasavvufî eğitimin şart olduğunu düşünür. Ona göre insanların içi temizlenirse dünyanın temizlenmesi çok kolay hale gelecektir:

Kurtuluşu bütün dünya Müslümanları için düşünelim. O zaman İslam'a hizmet için kümeleşmiş grupların, değişik tarzda yürümelerine rağmen, yan yana olduklarını göreceğiz. Alını secdeye inen insanların sesleri birbirine bağlanabilirse ancak o zaman sokaklar, meydanlar ardına kadar açılır. Bütün bunlar iç eğitimi istemektedir.⁵⁹⁵

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu'nun fütüvvet anlayışını isar kavramı ile özetleyebiliriz. Ona göre Müslümanların tamamı bir beden gibidir. Bedenin bir uzvu zarar görse diğer uzuvlar da bu zarardan etkilenmektedir. Dolayısıyla bir Müslüman acı çekerse diğer Müslümanlar da bu acıyı hissetmelidir.

Zarifoğlu Müslümanların büyük bir aile gibi olduğuna işaret ederek sevincin, kederin, sahip olunan şeylerin paylaşılması gerektiğine inanır. Bundan dolayı o, kişinin kendisi için istediği bir şeyi Müslüman kardeşi için de istemesi gerektiği, kişinin kendisi için istemediği bir şeyin ise Müslüman bir kardeşi için de istememesi gerektiği düşüncesindedir.

2.3.1.16. Vakt

Sözlükte zaman anlamına gelen vakt, tasavvuf ıstılahında, salikin üzerinde galip ve hâkim durumda bulunan duygu ve düşünce olarak kullanılmaktadır.⁵⁹⁶

Allah, Kur'an-ı Kerim'de zamana yemin ederek onun yüceliğine işaret etmiştir.⁵⁹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v) "zamana sövülmemesini" emretmiş⁵⁹⁸ evrendeki her işin Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğini, gece ve gündüzü idare edenin Allah olduğunu vurgulamıştır.⁵⁹⁹

Kuşeyrî, sufilerin vakti, geçmiş zaman ile gelecek zaman arasındaki "an" olarak gördüklerini söyleyerek insanın bulunduğu zamanı değerlendirmesini önemli görmüştür.⁶⁰⁰ Onlara göre vakit, kalbin ânda meşgul olduğu şeydir. Kalp dünya işlerinde meşgul ise vakit dünya, ahiret işlerinde meşgulse vakit ahirettir.⁶⁰¹

⁵⁹⁵ Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 69.

⁵⁹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 366.

⁵⁹⁷ [https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Asr-suresi/6177/1-3-ayet-tefsiri\(27.03.2020\)](https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Asr-suresi/6177/1-3-ayet-tefsiri(27.03.2020))

⁵⁹⁸ Buhârî, *Tefsir*, 45.

⁵⁹⁹ Karahan, Abdullah, "Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, S. 2, 2008, s. 49.

⁶⁰⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 148.

⁶⁰¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 155.

Sufiler, bulunduğu zaman dilimi içerisinde en hayırlı işle uğraşan kişiye “ibnu’l vakt” (vaktin oğlu); bulunduğu hal itibariyle vakit ve halin hükmünden kurtularak zamanda tasarrufta bulunan kimselere ise “ebu’l vakt” (vaktin babası) ifadesini kullanmışlardır.⁶⁰²

Zarifoğlu, yaşadığı dönemi göz önüne alarak Müslüman bir kimsenin her saniyesini dolu dolu geçirmesi gerektiğine inanır. Ona göre uzun zamandır İslam’a ve Müslümanlara yapılan baskıyı sona erdirmek zamanı iyi kullanmakla mümkündür. Ona göre Müslümanın zamanını hayırlı işlerde harcaması bir tercihten öte zarurettir:

Müslümanın bir tek saniye boş zaman geçirmeye hakkı bulunmadığı bir zamanda kendinize nasıl bir değer biçiyor, maddi ve manevi gücünüzle nasıl bir hedefe bakıyorsunuz?⁶⁰³

Zarifoğlu, geçmişe ve geleceğe karşı gösterilen kaygının yersiz olduğundan kişinin şimdiki zamanda gayret göstermesini ve anını iyi değerlendirmesini tavsiye eder: “Geçmişime duyduğum güven sahte, geleceğime duyduğum ümit haksız.”⁶⁰⁴

Kişinin gafletten kurtuluşunun zamanını iyi değerlendirmesiyle mümkün olacağına inanan Zarifoğlu, toplumu bu konuda başarısız görür:

İnsanların imanlarının tekâmül edip etmediğini ‘onların malayanilikten uzaklaşıp uzaklaşmadıklarına’ göre tayin eden Peygamberi bakış açısından alabildiğince bir uzaklaşma.⁶⁰⁵

Zarifoğlu, kişinin sahip olduğu birkaç dakikalık zamanı dahi dikkatli bir şekilde kullanmasından yanadır. Ayrıca o, bireysel bir kaygıdan ziyade toplumsal olarak da zamanı daha iyi nasıl kullanılabileceğinin yollarını düşünmektedir:

Bir ayet, bir hadis, bir ibadet hatırlanmalı ve başkalarına da hatırlatmalı. Ta ki zaman öldürmek yerine zamanı zenginleştirmek, onu en olumlu biçimde kullanmak bir alışkanlık haline gelsin.⁶⁰⁶

Cahit Zarifoğlu, vakti “an” kavramıyla açıklamaktadır. O, geçmişin akıp gittiğini, geleceğin ise bilinemeyeceğini dolayısıyla içinde bulunduğumuz vaktin dikkatli bir şekilde kullanılmasını düşünmektedir. Bu açıdan her saniyenin kişi için bir fırsat olduğuna, kişinin bu fırsatları dünya ve ahiret için çalışarak değerlendirmesi

⁶⁰² Semih Ceyhan, “Vakit”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 42, s.491.

⁶⁰³ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 41.

⁶⁰⁴ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 43.

⁶⁰⁵ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 224.

⁶⁰⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 51.

gerektiğine inanmaktadır. Ona göre bir kimse vaktini kullanma konusunda gayret gösterebilirse imanını olgunlaştırma konusunda başarı kazanacaktır.

2.3.1.17. Rıza

Sözlükte hoşnut ve mutlu olmak, istemek, kabul etmek anlamında kullanılan rıza, tasavvuf istilahında, kulun Allah'ın her türlü takdirine boyun eğmesi şeklinde kullanılır.⁶⁰⁷

Rızanın, “Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O'nun rızâsını kazanmaktan ötürü mutludurlar.”⁶⁰⁸ ayetinden yola çıkılarak Allah'ın kuldân, kulun da Allah'tan razı olması şeklinde iki boyutlu anlaşılacağı söylenmiştir.⁶⁰⁹ Başka bir ayette “Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vaad etmiştir. Allah'ın rızâsı ise hepsinden büyüktür, işte büyük bahtiyarlık da odur.”⁶¹⁰ buyurularak Allah katında sahip olunabilecek en değerli nimetin O'nun rızası olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) “Yüce Allah cennet ehline ‘size daha fazla vermemi istediğiniz bir şey var mı?’ diye soracak. Onlar da ‘Rabbimiz bundan daha üstün bir şey olabilir mi?’ diyecekler. Allah ‘Benim rızam. Size azap etmeyeceğim’ buyuracak.”⁶¹¹ hadisi yukarıdaki ayeti açıklar mahiyettedir.

Bu nedenle sufiler rıza kavramına özel bir önem vermişler, rızaya nail olabilecek işleri yapma konusunda gayret göstermişlerdir.

Ebu Ali Dekkak (ö.405/1015) kalbi Allah'tan razı olan birinin Allah katında razı olunanlar arasında bulunacağına işaret etmiştir.⁶¹² Cüneyd ise rızayı iradenin ortadan kalkması olarak görmüştür.⁶¹³ Kul, başına gelen kazaları bir melek saflığıyla karşılırsa rıza makamına ulaşmıştır. Zira sadece melekler ve melekleşmiş insanlar Allah'tan gelen her şeyi olduğu gibi kabul etmişlerdir.

⁶⁰⁷ Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1998, s. 1288-1289; Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 351; Cürcânî, *Tarîfat*, s. 111; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 291.

⁶⁰⁸ Maide, 5/119.

⁶⁰⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 175; Reis, Bedriye, “Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, 2017, c. 10, S. 53, s. 893.

⁶¹⁰ Tevbe, 9/72.

⁶¹¹ Buhârî, *Tevhid*, 38.

⁶¹² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 276.

⁶¹³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 278; Serrâc, *Lüma'*, s. 52.

Rıza halinin insanlarda var olması ile birlikte toplumsal çözümlerin biteceğini ya da azalacağını söylemek mümkündür. Toplumu meydana getiren insanların var oldukları hali kabullenip kendilerini başka arayışların peşinde koşmamaları onları huzur ve mutluluğa kavuşturacaktır. Aksi takdirde insanlar buldukları her ortamdan tatminsizlik yaşayarak bunalıma girecek, kendilerine ve çevresindekilere zarar vereceklerdir.⁶¹⁴

Cahit Zarifoğlu da rızayı, Allah'ın takdirini hoşnutlukla karşılamak olarak görür. Afgan cihadında evlatlarını şehit veren bir babaya yazdığı mektupta: “*Ne mutlu sizlere şehit evlatları oldunuz. Allah'ın bu güzel takdirine razı olun.*”⁶¹⁵ diyerek rıza halinde bulunmalarını tavsiye eder.

Zarifoğlu, kişinin rıza halinde olmadığına kalbinde haset ve düşmanlık tohumlarının var olacağını, bunun önüne geçmek için Allah'ın takdirine rıza göstermek gerektiğini ifade eder. Ona göre başa gelen her şeyin Allah'tan olduğunu idrak edip rıza halinde olmak kişiye huzur vererek manevi bir güç kazandıracaktır: “*Büyükler bize (...) Haset hastalığını atıp Allah'ın taksimine razı olmayı, kimseye düşmanlık beslemeyi söylediler.*”⁶¹⁶

Zarifoğlu, rıza ile ilmin birbiriyle bağlantılı iki kavram olduğunu düşünür. O, ilmi Allah'ın rızasına yaklaştırdığı ölçüde makbul görür. Ona göre, kişi öğrendiği ilim sayesinde takva dolu bir hayat yaşıyor ve Allah'ın rızasını gözetiyorsa faydalı bir ilim öğreniyor demektir:

İslam, ilimleri, yararlı ilimler, yararsız ilimler diye ayırdı. Kıstası da Rıza-i Bâfi. Bir ilim kişiyi Allah'a yaklaştırıyor, onun takvasını artırıyorsa faydalı, bunlardan uzaklaştırıyorsa faydasız telakki edildi.⁶¹⁷

Cahit Zarifoğlu, rızayı Allah'ın takdirine karşı hoşnutluk şeklinde anlar. Ona göre bir kimse başına gelen şeylerin Allah tarafından olduğunun bilinci içinde hareket ederse mükâfat kazanır. Ayrıca o, elde edilen ilmin makbul olmasında rızayı ölçüt kabul eder. Bu doğrultuda ilim Allah'ın rızasına yaklaştırıyorsa faydalı, yaklaştırmıyorsa faydasızdır.

⁶¹⁴ Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı”, s. 912.

⁶¹⁵ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 119.

⁶¹⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 37.

⁶¹⁷ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 232.

2.3.1.18. Kanaat

Verilen bir şeye razı olma anlamına gelen kanaat, tasavvuf ıstılahında, gönlün zengin ve tok gözlü olması, hırslı ve açgözlü olmaması anlamında kullanılır.⁶¹⁸ Alışılan bir şeyin yokluğunda huzur halini muhafaza etmenin de kanaat olduğu söylenmiştir.⁶¹⁹ Kanaat, dünya ve dünyalığa ait sevginin gönülden silinmesiyle kazanılan bir erdemdir.⁶²⁰

Nahl suresindeki “*Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.*”⁶²¹ ayetinde geçen “güzel bir hayat” ibaresinden dünyadaki kanaatkarlığın kastedildiğini ifade edenler olmuştur.⁶²²

Hz. Peygamber (s.a.v) “*İslam ile şereflenip yeterli rızka sahip olan kişiye ne mutlu!*”⁶²³ buyurarak dünya hayatı için gerekli olan şeyin bu ikisinden ibaret olduğuna işaret etmiştir. Başka bir hadisinde ise o, “Allah’tan yetecek kadar azık”⁶²⁴ duasında bulunmuştur.

Aza kanaat etmekle nefsin arzu ve isteklerine karşı perde çekilmiş olunur. Sufiler bunu bildikleri için az ile yetinme hususunda oldukça titiz davranmışlardır. İbn Salim (ö.297/909) sufilerin kanaati hayatlarına tatbik etmek için her cuma yiyeceklerini bir kedi kulağı kadar azalttıklarını söyler.⁶²⁵

Allah’ın verdiği rızka kanaat edip rıza gösteren kimse mükâfatlandırılacaktır. Başkalarının mallarını veya imkânlarını kendinden fazla görerek haset duygusu besleyen kimse ise Allah’ın rızasından mahrum kalacağı gibi nankörlüğünün de cezasını çekecektir.⁶²⁶ Kanaatin bir diğer yönü ise cömertliğe kapı aralamasıdır. Kanaatkâr bir kimse kendisine yetecek kadar olan şeyin fazlasını Allah rızası için

⁶¹⁸ Abdulâtî, *Mu’cemu’l-Vasît*, s. 763; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 204.

⁶¹⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 246.

⁶²⁰ Mustafa Çağrı, “Kanaat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, c. 24, s.289.

⁶²¹ Nahl, 16/97.

⁶²² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, Bilmem Yayınevi, İstanbul, ts, c. 4, s. 1821-1822; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 246; Çağrı, “Kanaat”, s. 289; Serrâc, *Lüma’*, s. 80.

⁶²³ İbn Mace, *Zühd*, 4.

⁶²⁴ Buhârî, *Rikak*, 17.

⁶²⁵ Serrâc, *Lüma’*, s. 501.

⁶²⁶ Gökcan, Mansur, “Tasavvufta Kanaat Anlayışı ve Bireysel-Sosyal Etkileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, c.28, S. 1, s. 105.

tasadduk edeceğinden cömertliğin mükâfatını alacak böylelikle hem bireysel hem de toplumsal yönden huzura katkı sağlayacaktır.⁶²⁷

Zarifoğlu'nun kanaat anlayışının temelinde olanla yetinmek, fazlasını bağışlamak vardır. Ona göre ahirette en ufak şeyden hesaba çekileceği bilindiği halde dünyaya meyletmek akıl kârı değildir. Onun için hayatının temeline tasavvufu koyan büyük insanlar ellerinden geldiği kadar kanaatkâr olmaya gayret göstermişlerdir. Onların zerrelere hesaba çekilmeyi içselleştirmesi, bazen onları olanla yetinmekten bile alıkoymuştur. Zarifoğlu da büyüklerin yolundan gidildiği takdirde maksuda ulaşılacağı kanaatindedir:

Eskiler dünya malına rağbet etmediler. Ateşmiş gibi ondan kaçtılar. Yeteri kadar sahip olduktan sonra, fazlasının hesabını verememekten korktular. Yeteri kadarına sahip olma konusunda da titiz davrandılar, helal sınırının da hep biraz gerisinde kalmaya gayret ettiler.⁶²⁸

Zarifoğlu, çağındaki insanları arzuları bitmek tükenmek bilmeyen bir halde görür. Ona göre insanlar kendilerine reklamlarda sunulan sahte hayatın parmaklıkları arasında hapis durumdadır. O, insanları, tükettikçe mutlu olacağını söyleyen çağdaş yaşamın akışına kapılmış durumda olduğunu ifade eder. Zarifoğlu bu duruma karşı koymanın tek çaresini, kanaat kavramını içselleştirmekte görür:

Çağdaş ekonominin kısıkaçta içinde daha çok yemek içmek ve giyinmek(tüketmek) yolunda kapılmış akıntıya gidiyorken, mikrop palazlanıyor, sarıyor, bir ur gibi kuşatıyor.⁶²⁹

Cahit Zarifoğlu kanaat konusundaki düşüncelerini geçmişte yaşayan dini hassasiyetli insanları örnek göstererek açıklar. Onların fazla mala rağbet göstermeyerek kanaat etmelerini güzel bir davranış olarak anlatır. Ayrıca o, günümüzde yaşanan tüketim çılgınlığının önüne kanaat anlayışıyla geçilebileceği düşüncesindedir.

2.3.2. Seyr-u Sülûk Kavramları

Seyrin sözlük anlamı gezmek,⁶³⁰ sülûkün ise yola girmek, yol almak demektir.⁶³¹ Tasavvuf ıstılahında seyr-u sülûk Hakk'a ermek için bir rehberin

⁶²⁷ Bilgin, Abdülcelil, "Kanaatin Veren Eli ile Kapitalin Homo Economicus'u Arasında Yaşanan Duygusal Salınımlar", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, c. 5, S. 2, s. 524.

⁶²⁸ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 49.

⁶²⁹ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 228.

⁶³⁰ Cürcânî, *Tarifat*, s. 127.

⁶³¹ Cürcânî, *Tarifat*, s. 126.

öncülüğünde ve denetiminde çıkılan yolculuğun adıdır.⁶³² Bir başka ifadeyle tasavvuf ve tarikata giren kimsenin manevi makamları tamamlayıncaya kadar tecrübe ettiği aşamaların genel ismidir.⁶³³

2.3.2.1. Mürşit-Mürit İlişkisi

Bir işi mükemmel yapabilmenin yollarından biri, o işi mükemmel yapan bir ustanın yanında eğitim almaktır. Ustanın her hareketini takip ederek onun gözetiminde çalışmak, belli bir süre sonra çalışan kişiye de mükemmellik kazandıracaktır. Bu durum hayatın her sahasında böyledir. Sosyal işlerde olduğu gibi dini işlerde de örneklik önem arz etmektedir. Müslümanlar imanlarını kemale erdirmek için kendilerini örnek alınabilecek kişilerin yoluna yolcu yapmışlardır. Bu kişi ve kişiler asr-ı saadet döneminde Hz. Peygamber (s.a.v), sonraki dönemlerde ise onun yolundan yürüyen mürşid-i kamiller olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v), Allah'a vuslatı isteyen, cenneti arzulayan, zikirde daim olanlar için en güzel örnek konumundadır.⁶³⁴ Sahabe Hz. Peygamber'i (s.a.v) hayatının her anında örnek alarak iki cihanda da onunla beraber olmayı amaçlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ahirete irtihalinden sonra bu örneklik mürşid-i kâmiller aracılığıyla devam etmiştir. Mürşid-i kâmil, Allah'tan gelen feyzi Hz. Peygamber (s.a.v) aracılığıyla müritlere ulaştırılan kaynak konumundadır.⁶³⁵

Zarifoğlu ötelere hasret çeken, Hz. Peygamber'i (s.a.v) aşk boyutunda seven, onun sevgisine layık olabilmek için de imanını mükemmelleştirmenin yollarını arayanlardan biridir. O, Hz. Peygamber'e (s.a.v) vuslatın kâmil bir mürşit rehberliğinde mümkün olduğu kanaatindedir. Konuyla ilgili görüşlerini onun kendi hayatı üzerinden yola çıkarak açıklayacağız.

Cahit Zarifoğlu mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi'ye olan muhabbetini şöyle anlatmaktadır:

Dağ'la terbiyeli bir insan eli olan elinle şekillenmeye hazırken
NEREDE BULABİLSEM SENİ
Yetişip dizüstü düşebilsem eteklerine⁶³⁶

⁶³² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 312.

⁶³³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 189.

⁶³⁴ Ahzâb, 33/21.

⁶³⁵ Reşat Öngören, "Şeyh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 39, s. 52.

⁶³⁶ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 244.

Dağ terbiyesinden maksat, tasavvufi hayatın özünü teşkil eden çile ve halvete dair hususların, vahye mazhar olabilmenin başlangıcında Hira mağarasında olmasına işaret edilmiş olmalıdır. Bu açıdan düşündüğümüzde Cahit Zarifoğlu'nun hasret duyduğu kimsenin, icazeti Hz. Peygamber'e (s.a.v) dayanan mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi olduğu anlaşılmaktadır. O, mürşidinin elinde "şekillenmeye hazır" bir hale geldiğini ifade etmektedir. Bunun için yapması gereken tek şey mürşidinin huzuruna varmaktır.

Zarifoğlu, mürşidinin huzurunda, Hz. Peygamber'in (s.a.v) huzurunda bekleyen sahabe gibi olabilmeyi önemli görür. Ona göre müridin mürşidinden istifade edebilmesi için haline ve davranışlarına dikkat etmesi önem arz etmektedir:

Kim baş eğik girdi
De eli boş döndü?⁶³⁷

Zarifoğlu, ruhunun derinliklerine açılan büyük kapının eşiğinde beklemekten haz duymaktadır. Onun tüm beklentisi mürşidinin kapısında gaflet perdelerini -bir tane bile olsa- kaldırmaktır:

Bin yıl bin daha
Dursam kapıda
Sayısız perdeden bir perdecik kalksın için
Başım yüzüm kızarır haddim olmaz aslında⁶³⁸

Zarifoğlu, kapısında beklediği gönül sultanının her sözünü huzur verici bir buyruk olarak telakki eder. Mürşidinin hayatına tatbik ettiği tasavvuf yolunun inceliklerini öğrenmede durmadan gayret gösterir:

Sözün ve yolun baş çeşmesi ruhumun
Canım içre sevinç verir sözlerin⁶³⁹

Zarifoğlu gerçek hürriyeti Hakk'a kullukta görür. Ona göre Hakk'a kulluğa götüren en önemli etken Hakk dostuna bende olarak benlikten sıyrılmaktır:

Baktığın dağların düşüncesi bile ağlatır beni
Hür olurum buyruklarını bir bir donansam sultanım.⁶⁴⁰

Zarifoğlu, nefsinin arzularını bertaraf etmeyi mürşidinin tavsiyelerini uygulamada görür. Bunun için müridinin elinde köle olmayı bile kabul eder:

Boynuma bir ip at

⁶³⁷ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 489.

⁶³⁸ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 314-315.

⁶³⁹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 331.

⁶⁴⁰ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 331.

Kölen diye yollarda gezdir beni⁶⁴¹

Zarifoğlu, mürşidine aşk derecesinde bağlıdır. O, büyük istifade ettiği mürşidinin sohbeti sayesinde derin gaflet uykusundan uyandığını itiraf eder:

Aşkın bin gözlü devasa bir baş imiş
Yur her birini uykulardan sohbetin⁶⁴²

Zarifoğlu kendi varlığını mürşidi ile hissetmeye başlamıştır. Onu, cehennem ateşinden koruyacak manevi zırhı uzatan kişi mürşidi olmuştur. Ruhunun açlığını giderecek sofrayı seren de yine mürşididir:

Bana giysi verdin
Öyle biliyorum giyinmeyi
Beni doyurdun
Böyle biliyorum doymayı
Ve sayıyorum kimse yok
Öyle böyle bir doğa
Yalnız beni götürüyor kıyamete
Görüyorum ki farkediyor
Gülümserken korkuyorum
Elime açılıyor yüzün
Duyuyorum buzlar gibi
Sensin bana
Sanki kendimden bana
İçimden tüten
Sensin doğduğum sabahları
Işıklarına uzandığım başları
Dünyaya bırakan
Sensin güden
Kanımın düşüncesini
Sen ince şavk toplam zaman saf hayat
Tek diri
Sensin yüzen geceye
Yeryüzü
Sen ayrılmadın hiç
Evimizden
Sen ayrılmadın hiç
Evimizden
Uyudum yine
Gece
Yine geniş⁶⁴³

⁶⁴¹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 514.

⁶⁴² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 331.

⁶⁴³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 372.

Zarifoğlu'nun hayatında ümmet bilincinin yoğun bir şekilde yer almasının en önemli sebeplerinden biri de mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi'nin sohbetleri olmuştur. Mürşidinin sohbetleri sayesinde tüm insanlığın dirilişi için uğraşan bir kişiliğe bürünmüştür. Ondan aldığı dualarla aşkına aşk, heyecanına heyecan katmıştır. O dualardan bir tanesini şu şekilde şiirleştirmiştir:

Eğer dualanmasaydı sesimiz
Eğer yaradandan o güzel ağız
Açık ve seçik
Dilemeseydi demeseydi
'Allah
Sesinizi
Mağribtan Maşrika Kadar Duyursun'
Düşünmezdim üzerinde
Binmezdim deli deli koşan küheylan⁶⁴⁴

Zarifoğlu, mürşidine olan muhabbetinde akli geri plana koymuştur. O, yüreğini mürşidinin avuçlarına teslim ederek kendinden vazgeçmiş, deryada damla olabilmeyi amaçlamıştır. O, kalbin kapısı olan göz ve kulağı kapatarak muhteşem sarayın tezyinatı için çalışmaktadır. Böylelikle sarayın sultanına kavuşacağına inanmaktadır:

Aha Şeyhefendim Aha yüreğim
Göz kapanır akıl susar susar akıl
İstersen haydi haydi haydi
Yeryüzünün bütün gümbürtülerini çağır⁶⁴⁵

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu, Allah'a vuslatı arzulayan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) şefaatinin isteyen bir kimsenin kâmil bir mürşit elinde eğitim almasını gerekli görür. Bu bağlamda kendisi Nakşi bir mürşit olan Abdurrahim Reyhan Efendi'ye mürit olur.

Zarifoğlu, bir mürit olarak mürşidi için hissettiği duygu ve düşünceleri şiirlerine yansıtmıştır. Ona göre bir mürit mürşidinden istifade etmek istiyorsa tavrına, duruşuna yani edepli olmaya dikkat etmelidir. Zira edep müride manevi bir olgunluk kazandıracaktır.

Zarifoğlu, mürşidinin ağzından çıkan sözlerin kalbine sevinç verdiği ifade etmektedir. Ona göre, kendisi mürşidinin sözlerini hayatına tatbik edebilirse nefsinin

⁶⁴⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 386.

⁶⁴⁵ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 388.

baskısından kurtulacaktır. Ayrıca o, mürşidinin sohbeti sayesinde gaflet uykusunda olan kimselerin uyandığını dile getirmiştir.

2.3.2.2. Samt (Susmak)

Sözlükte susmak anlamında kullanılan samt, tasavvuf ıstılahında sükût etmek, bir mecburiyet olmadıkça konuşmamak, konuşunca da gerektiği kadar konuşmak gibi anlamlarda kullanılır.⁶⁴⁶

Hz. Peygamber (s.a.v) “*Allah’a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun.*”⁶⁴⁷ buyurarak sükutun faziletine işaret etmiştir.

Kuşeyrî, her yerde sükûtu hoş görmez. Ona göre sükûtu veya konuşmayı belirleyen şey şeriattır. Dinin emir ve yasakları söz konusuysen susmak doğru değildir. Gerektiğinde konuşmak ise susmaktan daha şerefli bir meziyettir.⁶⁴⁸

İnsanlara hakkı tavsiye etmek, onları yanlışlara karşı uyararak için konuşmak susmaktan önce gelir. Hz. Peygamber’in (s.a.v) “*Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin.*”⁶⁴⁹ hadisi ile konuşmanın susmaktan daha değerli olduğu durumların da varlığı söz konusudur.

Cahit Zarifoğlu’nun samt kavramı hakkındaki düşünceleri sufilerin düşüncelerine benzemektedir. O, yapılan konuşmaların Allah’ın rızasını kazanacak işler doğrultusunda yapılmasına, bunun dışında yapılan konuşmaların kişiyi gıybet ve dedikoduya sevk edeceğinden tehlikeli olabileceğine işaret etmiştir. Edebiyat ortamlarında gıybet ve dedikodu gibi kişinin ahiretini hüsrana uğratabilecek işlerin çokluğuna değinen Zarifoğlu, Ali Haydar Haksal’a yazdığı bir mektubunda bu konuya değinerek onu uyarmıştır:

Sohbetlerinizin ve konuşmalarınızın daima faaliyete yönelik olmasına dikkat edin ve gıybetten kaçının. Açı’mızı ‘bütün dünya Müslümanlarının sorunlarını görecektir’ şeklinde geniş tutarak, dar mekânların dedikodu ve gıybetten götüren etkilerinden kurtulun. ‘İmam-ı Azam’ın Menkıbeleri’ isimli bir eserde şunları okudum: ‘İmam-ı Azam Hazretleri biri yanıma girip de şöyle olmuş böyle olmuş diye dedikoduya başladı mı, bırak bunları, şu meseleye ne dersin, diyerek sözünü keserdi. Ve insanların hoşlanmayacakları şeyleri nakletmekten sakının. Hakkımızda kötü söylenenleri Allah affetsin. İyi söyleyenlerden de Allah razı olsun. Allah’ın dinini öğrenin. Halkın

⁶⁴⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 302; Abdülâtî, *Mu’cemu’l-Vasît*, s. 522.

⁶⁴⁷ Buhârî, *İlm*, 38.

⁶⁴⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 212.

⁶⁴⁹ Müslim, *İmân* 78.

dedikodusunu ve özel hayatlarını bırakın. O zaman Allah onları size muhtaç eder, derdi.’ Edebiyat aleminde dedikodularla doludur da onun için yazıyorum bunları. Biz bunlardan uzak kalalım.⁶⁵⁰

Zarifoğlu başkalarına ait olumsuz tutum ve davranışın görülmemesini, bunların insanlar arasında yayılmamasını tavsiye etmektedir: “*Teşhir etmeyin, aksine örtün, ayıpları ortaya dökmeyin.*”⁶⁵¹

Zarifoğlu, ağızdan çıkan her sözün düşünüldükten sonra tasarrufla kullanılması taraftarıdır: “*Çok düşünüp az şey söyleyin.*”⁶⁵²

Kişinin konuşma esasında daima kendini hesaba çekerek kendine çekidüzen vermesi gerektiğine inanan Zarifoğlu bu konuda şöyle der: “*İnsan dostlarıyla konuşmaya daldığı bir zamanda kendini yoklamalı ve sormalı: -Neden bahsediyoruz, bunların dünyaya veya ahirete bir yararı var mı?*”⁶⁵³

Zarifoğlu’na göre bir ortamda gıybet, dedikodu gibi işler yaygınsa yapılması gereken şey o mekânı hızlıca terk etmektir. Ayrıca o, münakaşa gibi tartışma ortamlarını da dedikodu ortamlarıyla eş değer görür. O, kişinin ahiretine hiçbir fayda sağlamayan tüm ortamların terk edilmesi düşüncesindedir. Ona göre konuşulması gereken yerde susmak, susulması gereken yerde konuşmaktan farklı değildir:

Diline bir düğüm at ve otur. Dinle. Gıybet ve dedikodu, münakaşa ve cedel, su-i zanlarla dolu söz varsa ya durma ayrıl, ya da engelle. Susmakla konuşmak arasında nasıl ince çizgiler hassasiyetler var. Bakarsın konuşmak şeytandan, bakarsın susmak.⁶⁵⁴

Zarifoğlu, dili iki tarafı keskin bir bıçak gibi görür. Doğru istikamette kullanılmadığı takdirde hem kişiyi hem de muhatabını zarara uğratacağını düşünür. Sözün ancak helal ve mübah sınırları içerisinde kullanılmasını salık verir. Ona göre dinlemek konuşmayla aynı değerdedir, kişi dinlemesini öğrenmelidir. Şeytanın elinde oyuncak olmamak için ağızdan çıkan her bir kelimenin hesabını yapmalıdır. O, Allah’tan başkasının gönülde olmaması için dilin sürekli olarak Allah’ı zikretmesini savunur:

Sözde şehvet dilde şehvet
Hani sükut tevazu uzlet

⁶⁵⁰ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 48.

⁶⁵¹ Zarifoğlu, *Mektuplar*, s. 107.

⁶⁵² Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 140.

⁶⁵³ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 51.

⁶⁵⁴ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 51.

Sen konuş şeytan mütebessim
 Nerde korku karar basiret
 Her sözün zarara
 Emri maruf nehyi münker bir de Allahı anmak müstesna
 İster misim makam rütbe ölümden sonra
 Allahı hakim bil diğerlerin mahkumun aleyh⁶⁵⁵

Cahit Zarifoğlu, konuşulması gereken yerde susmayı, susulması gereken yerde de konuşmayı doğru görmez. Ona göre bir ortamda dedikodu, gıybet gibi kişiyi günaha sokacak konuşmalar yapılıyorsa mekânı terk etmek gerekir. Ancak bir kimse bir kötülüğe şahit olmuş ve o kötülüğe karşı diliyle müdahale edecekken bunu yapmamışsa, dedikodu yapan kimseden farksızdır.

Zarifoğlu söylenen her sözün kayıt altına alındığının bilincinde olarak bin düşünüp bir söylemeyi tavsiye eder. Ona göre bir konu hakkında konuşurken dünya ve ahirete olan faydası düşünülmelidir. Ayrıca o, dilin Allah'ı zikretmekten, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktan başka yaptığı her eylemin şeytanı sevindireceğini ifade eder.

2.3.2.3. Sohbet

Sözlükte arkadaş ve dost olmak anlamına gelen sohbet, tasavvuf ıstılahında bedenle ya da gönülle uzun süre beraberlik hali, dinî veya dünyevî konuların konuşulduğu toplantı anlamında kullanılmıştır.⁶⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'deki "*Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir' diyordu.*"⁶⁵⁷ ayetinden hareketle sohbetin "arkadaş" kelimesi ile aynı anlamı taşıdığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) sohbetinde bulunan kişilere de arkadaşlıklarından dolayı sahabe denilmektedir.⁶⁵⁸

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde "*İyi ve kötü arkadaşın hali, güzel koku satanla körük çekenin haline benzer: Misk satan, ya sana güzel kokusundan bir miktar meccanen verir ya sen satın alırsın, ya da güzel koku koklamış olursun. Körük çeken kimse ise, ya elbiseni yakar ya da körüğün kötü kokusundan rahatsız olursun.*"⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 430.

⁶⁵⁶ Süleyman Uludağ, "Sohbet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. 37, s.350; Abdülâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 507.

⁶⁵⁷ Tevbe, 9/40.

⁶⁵⁸ Uludağ, "Sohbet", s. 350.

⁶⁵⁹ Buhârî, Zebâih 31.

buyurarak arkadaşlık edilen kimsenin özelliklerinin kişiye yansıtacağına işaret etmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) ashabını eğitmesi "sohbet" sayesinde olmuştur. Ashabı ile yaptığı bu beraberlikler sonucunda peygamberimiz sözlü eğitim ve hal eğitimi ile onlara tebliğ görevinde bulunmuştur.⁶⁶⁰

Mevlevîlik ve Nakşîlikte tarikat esası olarak kabul edilen sohbeta büyük önem verilmektedir.⁶⁶¹ Tasavvufta müridin eğitilmesi sohbet metoduyla gerçekleşmektedir.⁶⁶² Sohbet ile birlikte mürşitte bulunan güzel hasletlerin müritlere yansıtılarak onların manevi gelişmelerine katkı sağladığı kabul edilmektedir.

Cahit Zarifoğlu, tasavvufu sohbet medeniyeti olarak görür. Büyüklerin yaptıkları sohbeta bulunarak anlamını aradığı hayatın merkezine ulaşmayı amaçlar. O, akışına kapılan dünyanın ne kadar değersiz olduğunu sohbet sayesinde idrak edileceği düşüncesindedir. Ona sohbet medeniyetini sevdirenlerin başında Necip Fazıl Kısakürek gelir. Abdülhakim Arvasî gibi bir büyüğün dizinin dibinde yetişen Kısakürek, tasavvufi yaşayışı ile Zarifoğlu'nda derin izler bırakır:

Necip Fazıl'ı on beş –yirmi dakika dinleyen biri kendi dünyasının ne kadar küçük, değersiz olduğunu derin derin anlar. Sohbetlerin, büyüklerin dizlerinin dibine oturmanın neler ifade ettiğini anlıyorum. Tasavvuftaki sohbet medeniyetini anlıyorum.⁶⁶³

Zarifoğlu'nun sohbetinden istifade ettiği bir diğer isim ise Fethi Gemuhluoğlu'dur. Gemuhluoğlu ile öğrencilik yıllarında İstanbul'da tanışan Zarifoğlu, onunla sohbeti ölünceye dek devam ettirmiştir. Tasavvufu sohbet medeniyeti olarak tanımlayan Zarifoğlu için Fethi Gemuhluoğlu örnek bir kişiliktir:

Fethi ağabeyle birlikte, zamanımızda ve yaşadığımız düzen içerisinde, zaten havuzuna giremediğimiz dervişliğin, sohbeta, birilerinin önünde diz çökmeye bağlı medeniyetin büyük fırsatlarından biri daha gitti.⁶⁶⁴

Zarifoğlu, kişinin bulunduğu ortamdan etkileneceğini çok iyi bilmektedir. Eğer ortam iyi ise kişi iyi bir hal alacak, kötüyse bu kötülüğü kişinin iliklerine kadar yansıtacaktır. Bundan dolayı daima iyi bir ortamda ve iyilerle beraber olmayı zaruri

⁶⁶⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 189.

⁶⁶¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 317.

⁶⁶² Akot, Bülent, "Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbetin Fonksiyonu" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, S.31, s. 34.

⁶⁶³ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 42.

⁶⁶⁴ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 80.

görür. Ona göre iyi bir arkadaş tercihi kişinin kendisine yapacağı en büyük faydadır, ayrıca âlim ve ariflerle birliktelik kişiye huzur getirecektir:

Anamlı bir hayat, bütün sıkıntı ve neşelerden, dini tertiplere dayalı bir birlik meydana getirebilmek demek. Bu çabalar kişisel olmakla beraber, başkalarına da sirayet ettiği için, arkadaşının iyisinin seçilmesi, âlimlerle beraber olunması, mecbur olursa bile, şerli muhitlerde bulunulmaması öğütlenmiş.⁶⁶⁵

Bununla ilgili yeni Müslüman olmuş üç genç ile yaşadığı bir hatırayı şöyle anlatır:

Belirttiğim gibi secdede insanı şaşkırtacak kadar çok duruyorlar. İkinci secdede birinciden çok duruyorlar. (ya da bana öyle geldi). Onlarla bir arada iken, kendi alıştığımız üzere, belki süratli değil, ama onlara kıyaslayınca hızlı bir şekilde kılıp bitirmeye hepimiz hayâ ettik ve onların ‘hali bize sirayet etti.’⁶⁶⁶

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Zarifoğlu, sohbet sayesinde insana güzel hallerin sirayet edeceğine inanmakta, iyi insanlarla birlikte olmanın önemini vurgulamaktadır.

Zarifoğlu, mürşidin verdiği sohbeti diriltici bir özellikte görür. Sohbetin, mürşit ve mürit arasında gerçekleşen muhabbeti zinde tutan bir keyfiyete sahip olduğunu düşünür. Bu muhabbetle gaflete dalan müritler güzelce uyandırılır:

Aşkın bin gözlü devasa bir baş imiş
Yur her birini uykulardan sohbetin⁶⁶⁷

Cahit Zarifoğlu âlimler, arifler ve güzel insanlarla sohbet etmenin önemine işaret etmiştir. Sohbet yolunu dini konuların konuşulduğu bir boyutta değil, dini duruşu ve duyusu olan insanlarla yapılması şeklinde sosyal bir boyutta ele almıştır.

2.3.2.4. Halvet ve Uzlet

Bir mekânda tek başına kalma anlamına gelen halvet, tasavvuf istilahında ise hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde Hak ile sırren (manen) konuşmak, ruhen sohbet etmek anlamlarında kullanılır.⁶⁶⁸

Kalpte Allah’tan başka ne varsa sökülüp atılması ve kalbin sadece Allah ile doldurulması halvetin en büyük gayesidir.⁶⁶⁹ Uzlet kavramı zaman zaman halvet kavramının yerine kullanılsa da temelde ikisinin birbirinden farklı olduğu

⁶⁶⁵ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 76.

⁶⁶⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 58.

⁶⁶⁷ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 331.

⁶⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 156; Abdulâtî, *Mu’cemu’l-Vasît*, s. 284.

⁶⁶⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 195.

bilinmektedir. Uzlet genel bir yalnızlığı ifade ederken halvet daha sınırlıdır. Halvette mürşidin gözetimi ve belli bir süre zarfı söz konusuyken uzlette böyle bir şart yoktur.⁶⁷⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Hira mağarasına sık sık giderek orada yalnız başına kalması, halvetin mutasavvıflarca önemli bir ibadet olarak algılanmasına sebep olmuştur.⁶⁷¹

Kuşeyrî, halvet için insanlardan uzaklaşmadaki maksadı onlardaki şerden selamet bulmak değil, insanların uzaklaşan kişinin şerrinden selamet bulması olarak açıklamaktadır.⁶⁷²

Zarifoğlu, kötülüğün her zaman var olduğunu, günümüzde ise geçmiş zamanlara göre bu kötülöklere ulaşmanın kolay hale geldiğini belirtir. Kötülöklere kolay ulaşmamıza neden olan kitle iletişim araçları ile ibadetlerde gevşemelerin yaşandığını, tefekkürün zayıfladığını söyler. Bunların bir mikrop gibi ruhumuza zarar verdiğini buna engel olmanın yollarından birinin ise modern çağın her türlü gürültüsünden uzaklaşmak olduğunu ifade eder. Ufak bir mezrada yaşamayı ruhumuzu ele geçirmek isteyen mikroplardan kaçış olarak görür:

Kötülük ve kötüler de her zaman mevcuttular. Ama orda, ama burda, ama dışımızda, ama içimizde. Kitle iletişim araçları dışımızdakini de içimize getirince, kötülüğün ayrı ayrı yurtları kalmadı. Bir frengin eskiden birkaç yüz kilometre yolu katedebilmesi için on yıllar, asırlar geçiyordu. Şimdi evinde oturuyorken bu mesafeleri ve asırları gerektiren zamanı aşılıyor ve gözlerin önünde arz-ı endam ediyor. Yani mikrop yuvasına oturuyor. Artık var. Tedbirsizlik edip üşütmeni bekliyor. Ve sen bu imkânı ona sağlamakta gecikmiyorsun. Zira bir iki üç dört beş derken nasıl olsa bir açığını yakalıyor. Çare? Herhalde başını alıp küçük bir köye, hatta oraya da değil, minik bir mezraya yerleşmek. Canını mikroplardan korumak. Bütün bozulmalardan ibadetten alıkoyan bütün oluşlardan. Tefekkürü engelleyen her şeyden.⁶⁷³

Zarifoğlu'na göre kişi ne kadar hata yaparsa yapsın pişmanlık duyarak geri dönmemeye söz vermesi onun manevi acılarına son verecektir. İçten gelerek akitacağı gözyaşları ile manevi kirlerinden arınacaktır. Bunun için kişinin kendini dünyadan soyutlayarak özünden gelene kulak vermesi gerekir:

Bir çeşit isyandın gönül ağlaması ilacın

⁶⁷⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 196; Tek, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 212.

⁶⁷¹ SüleymanUludağ, "Halvet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 15, s.386.

⁶⁷² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 197.

⁶⁷³ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 227-228.

Destur. Nice uzlet makamında geçersin şimdi⁶⁷⁴

Zarifoğlu, halveti, bir tekkenin küçük hücrelerinde çile çıkarmaktan ziyade, kişinin zihnini ve kalbini her türlü dünyalık düşünceden soyutlamak olarak algılamaktadır. Ona göre günümüzde teknolojik imkânların gelişmesiyle tüm insanlara ulaşan nefsanî tablolar ancak kişinin kendini halvete çekmesiyle engellenebilir.

Nazif Gürdoğan, Zarifoğlu'nun kalabalıkların adamı olmadığını söyler. Ona göre Zarifoğlu, yüzlerce kişinin ortasında tek başınadır:

Zarifoğlu kalabalıktan sürekli kaçardı. O toplulukta bile olsa yalnız yaşardı. Bu bağlamda Yaşamak'ta anlattığı 'yalnız ardıç' a benzerdi. Her yerden görülür, herkese yardım eder, hiçbir zaman öne çıkmazdı.⁶⁷⁵

Cahit Zarifoğlu halveti ve uzleti mekânsal bir boyuttan ziyade zihinsel düzlemde ele almaktadır. Ona göre, günümüzde günahın kol gezdiği dünyada temiz kalmanın en önemli yolu mümkünse beden, mümkün değilse zihnen ve kalben kişinin halvete girmesinden geçmektedir.

2.3.2.5. Veli - Velayet

Yakınlık, dost, yardımcı anlamlarına gelen veli kavramı, tasavvuf ıstılahında Allah'ın nimetlerine sürekli mazhar olan kul anlamında geçmektedir.⁶⁷⁶ Kur'an-ı Kerim'de velî kavramı dost,⁶⁷⁷ yardımcı,⁶⁷⁸ yönetici,⁶⁷⁹ çocuk⁶⁸⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁶⁸¹

Kuşeyrî bir kimsenin velayetinde iki şeyi şart koşturmaktadır. Bunlar, dinin emir ve yükümlülüklerini son nefesine kadar yerine getirmek ve Allah tarafından sıkıntı ve nimet hallerinde muhafaza edilmektir.⁶⁸² Sufiler velinin alametinin üç tane olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre veli, meşguliyeti Allah ile olan, firarı Allah'a olan ve dert

⁶⁷⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 315.

⁶⁷⁵ Rasim Özdenören, Alim Kahraman, Nazif Gürdoğan vd., *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair*, s. 215.

⁶⁷⁶ Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 1344; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 372; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 696-697; Bekir Topaloğlu, "Velî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. 43, s. 24.

⁶⁷⁷ Bakara, 2/257 (Allah iman edenlerin velisidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır).

⁶⁷⁸ Maide, 5/51 (Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin).

⁶⁷⁹ Kehf, 18/26 (Onların Allah'tan başka bir yöneticisi yoktur. O, kendi hükümlerine kimseyi ortak etmez).

⁶⁸⁰ Meryem, 19/5 (Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver).

⁶⁸¹ Demirkol, Nihat ve Yurt, Mehmet Emin, "Veli Kavramı Üzerine Semantik Açısından Bazı Değerlendirmeler", *Uluslararası Din Bilimleri Çalıştayı, 30 Aralık 2017/Iğdır = International Workshop on Religious Sciences, 30 December 2017/Iğdır*, 2017, s. 238.

⁶⁸² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 348.

ve düşüncesi Allah olan kimsedir.⁶⁸³ Kelâbazî veliliği velâyet-i amme ve velâyet-i hâsse olmak üzere ikiye ayırmıştır. Mutlak olarak tüm müminlerin Allah'ın velisi olması velâyet-i ammedir. Nefsani arzu ve isteklerden korunan, Allah'tan kuluna özel velilik ise velâyet-i hâssedir.⁶⁸⁴ Bu tür velilik vehbi olmayıp kulun gayret ve hizmetleriyle mümkün olduğundan daha özel bir anlama haizdir.⁶⁸⁵

Zarifoğlu veliyi tanımlamaktan ziyade onun özelliklerini belirlemiştir. Ona göre velinin en büyük özelliği Allah'ı hatırlatan kimse olmasıdır:

Onların en belirgin özelliği, bir meclise girdiklerinde, oradakilerin hemen Allah'ı hatırlamaları... Kısa bir süre sonra, gevezeliklerin, boş lafların terkedilip hep Allah'tan konuşulması...⁶⁸⁶

Zarifoğlu, Allah'ın veli kulunun sevgisine mazhar olmayı önemli görmektedir. Çünkü veli bir kulun sevgisinde Allah aşkı gizlidir. Ona göre bu aşktan nasiplenmek veliye veli olmakla mümkündür. Velinin belirgin özelliklerinden biri de istikamet olduğundan, zaman ve mekânın farklılığı ile kendilerinde bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Zarifoğlu, velinin kişiyi hayrete sevk edecek bu özelliğinden dolayı muhasebe yapmayı ve veliyi örnek almayı tavsiye etmektedir:

Allah dostlarının sevgileri güvenilir ve değişmezdir. Kişiliklerinin özü, menfaat çırpınılarıyla çalkalanıp durmadığı için değişmez ve karardır. Ne zaman kapıları çalınsa, onlara gidilse veya onlarla karşılaşılsa, aradan aylar geçmiş de olsa, sanki hiç yerlerinden kımıldamamış, üzerlerinden hiç zaman geçmemiştir. Fakat kişi onların bu değişmezliği karşısında, geçen zaman içinde kendisinin dalgalanıp durduğunu, günahlara batıp çıktığını ve onca vakti boş yere geçirdiğini hayretle fark eder.⁶⁸⁷

Zarifoğlu veliyi, kişiyi hürriyetine kavuşturma özelliğine sahip biri olarak görür. Ona göre, eğer kişi bir veliye hürmet besleyerek tavsiyelerini dinler ve onları hayatına tatbik edebilirse kendini dünyanın aldaticılığından kurtarır Hz. Peygamber'in (s.a.v) iklimine girmeyi başarabilir. Nefsine hoş gelen bu hayatı terk etmek her ne kadar kolay gözükme de imkânsız değildir. Bu bağlamda veli, yol gösterici bir rehber kimliğini üstlenmektedir:

Şöyle bir yokluyorum insanları: Acaba boyunduruktan çıkmaya, kendine ve asırlık değerlerine döneceğine dair söz verebiliyorlar mı?.. Allah dostlarını

⁶⁸³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 351.

⁶⁸⁴ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 124-125.

⁶⁸⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 697.

⁶⁸⁶ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir, Bu Dünya*, s. 17.

⁶⁸⁷ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir, Bu Dünya*, s. 17.

arıyorlar mı?.. Böylelerini tanıyıp, onlara, Hazreti Peygamber'e yaklaşmak için sarılıyorlar mı?.. Böyle bir şeye davranmak, buna cesaret etmek, ister istemez kişiyi çevresiyle çatıştıracaktır. Eğlencelerden, filmlerden, festivallerden, meyhanelerden uzaklaşınca içine düşülecek yalnızlığa tahammül edebilecekler mi?... Bazı kirli işlerinden olunca düşecekleri yoksulluğu göğüsleyebilecekler mi?..⁶⁸⁸

Zarifoğlu, velilerin diğer insanlardan daha özel bir konumda olduğunu vurgulayarak onların hayatını örnek almayı ve bu sayede Allah'a yakınlaşmayı tavsiye etmektedir. Ona göre veliler, peygamberler gibi eşyanın hakikatini gördüklerinden, onların dizinin dibinden ayrılmamayı önemli görür. Kişi onlarla birlikteliği sayesinde doğruya ulaşacak, yanlış yollara girme tehlikesinden emin olacaktır:

Görmek, bir yol göstericinin izinde mutlak değerlere yakınlık kesbetmek demek. Hayâl gücü ve kalb gözüyle bu değerlere yaklaşılabilir. Bizim çıplak bir bakışla elimizi, önümüzdeki eşyayı gördüğümüz gibi, o mutlak değerleri net şekilde görür Peygamberler, büyük veliler. Mü'min de onların eşliğinden ayrılmayarak, yanlış yola saptıkça, gördüklerini hatalı şekilde idrak ettikçe doğru yola yönelir, doğruyu görür.⁶⁸⁹

Zarifoğlu kendisine dost arayarak gerçek dostu kavuşmanın arzusunu yaşamaktadır. Dosttan kast olunan kişi ise çile yolunu en iyi bilen veliyullahtır yani mürşittir. Ancak böyle bir dost ile gerçek ve hakiki dostu varılabilir. Bunun gerçekleşmesi ise yüce yaratıcının izniyle mümkündür. Allah izin verir de bir dost bulunursa içteki düşman olan “dört başlı ejder” e yani nefse söz geçirmek mümkün olacaktır:

Senin adınla başlarım ekmeğe
 Senin izinle varsak yarenliğe
 Dostluk olup yardım dostluk görerek
 Geçer sözümüz dört başlı ejdere⁶⁹⁰

Sonuç olarak diyebiliriz ki Zarifoğlu, veliyi, kişinin asıl hürriyetine kavuşması olan Allah'a kul olmaya vesile görür. Ona göre kişi, veli ile birlikteliği sayesinde nefsanî emellerinden sıyrılarak Rahmâni havanın içinde huzuru yakalayacaktır. Bundan dolayı kişi kalbini bir velinin kalbiyle irtibatlandırmalı hem beden hem de ruhen bitikte olmaya gayret göstermelidir.

⁶⁸⁸ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir, Bu Dünya*, s. 18.

⁶⁸⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir, Bu Dünya*, s. 140.

⁶⁹⁰ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 275.

2.3.2.6. Keramet

Sözlükte iyi, ahlaklı ve cömert olmak anlamlarına gelen keramet tasavvuf ıstılahında Allah'ın veli kuluna ikramı olarak kullanılmaktadır. Bu ikram sayesinde kuldun olağanüstü haller sadır olur.⁶⁹¹

Kuşeyrî, kerametın delıllerıne örneğ olarak Hz. Süleyman'ın (a.s) vezırı Âsaf ile Hz. Ömer'i (r.a) gösterir. Âsaf'ın “Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm”⁶⁹² sözü ile Hz. Ömer'in(r.a) de günlerce mesafe uzaklıktaki ordu komutanı Sâriye'ye (r.a) seslenmesi ve bunun birçok kişi tarafından duyulması keramet olarak kabul edilmiştir.⁶⁹³

Sufiler istikameti kerametten üstün görürler.⁶⁹⁴ Ebu Ali Cürçânî “İstikamet sahibi ol, keramet sahibi olma. Zira nefsin kerameti talep hususunda hareket halindedir, Aziz ve Celil olan Rabb'in ise senden istikamet talep etmektedir.”⁶⁹⁵ diyerek, kul için önemli olan şeyin keramet değil istikamet olduğunu vurgulamıştır. Cüneyd de keramete sıcak bakmayan sufilerdendir. Ona göre keramete aldanmak kalbi perdelemektedir: “Manevi nimetleri görüp onlarla telezzüze dalmak ve kerametlere aldanmak havâssın kalblerini perdeler.”⁶⁹⁶

Kerametın gizliliğine önem veren sufiler, onu bir kadının aybaşı kanı ile eşdeğer görmüşler ve bundan dolayı kerameti “hayz-ı rical” olarak tanımlamışlardır.⁶⁹⁷ Sufilere göre gerçek keramet şeriat ve sünnet üzere hayat yaşamaktır.⁶⁹⁸

Cahit Zarifoğlu keramet konusunda sufiler gibi düşünerek asıl kerametın istikamet olduğunu dile getirir. Ona göre önemli olan havada uçma, ateşte yürüme gibi kerametler değil, kişinin nefsini sürekli kontrol altında tutarak istikamet üzere yaşamasıdır. Zarifoğlu, keramet görmeye çok meraklı olanların kendilerine bakmalarını tavsiye eder. Allah'ın emirlerine karşı gelindiği, yasakları ihlal edildiği halde kişi hala normal bir şekilde yaşamını sürdürmektedir. Ona göre bundan büyük keramet yoktur:

⁶⁹¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 209; Cebecioğlu *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 365; Süleyman Uludağ, “Keramet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. 25, s.265.

⁶⁹² Neml, 17/40.

⁶⁹³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 436.

⁶⁹⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 315.

⁶⁹⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 288.

⁶⁹⁶ Serrâc, *Lüma'*, s. 379.

⁶⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 163.

⁶⁹⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, s. 315.

Ve o zaman bir kere daha ve daha iyi anlıyorum: kendisine bize bir keramet göster denen velinin,
 -‘peki, göstereyim’ deyip ayağa kalkmasını ve,
 -“işte! yürüyorum” demesini.⁶⁹⁹

Zarifoğlu’nun başkalarının kerametine şahit olduğu bilinmektedir. Fethi Gemuhluoğlu’nun yanındayken kendisi hakkında hiçbir malumatı olmayan kişinin, kimselere söylemediği sırrı açıklaması onu şaşırtmıştır:

Efendi bana pek bakmadan ve ilgisizce pat diye benim kimselere söylemediğim kalbimin gizli sırrını söyleyiverdi: ‘baban hakkında kötü düşünme. Babaların hareketlerinde oğulların bilmediği hayırlar vardır’ deyiverdi.⁷⁰⁰

Zarifoğlu arkadaşlarından dinlediği kadarıyla bir keramet in de Kıbrıs Harekâtı’nda yaşandığını şöyle anlatır:

(Kıbrıs’ta) Bir asker in müsademe sırasında, mermisi biter. O anda beliren nurani bir zat mermileri uzatıp verir ve ‘Ben İstanbul Kocasinan’da bulunurum’ der, ismini de söyleyip kaybolur. O sayede kurtulan ve savaşa devam eden asker, Kıbrıs’tan dönünce İstanbul Kocasinan’da o şahsı arar ve aradığı zatın türbede yatan zat olduğunu öğrenir.⁷⁰¹

Cahit Zarifoğlu keramet in varlığından şüphe etmemekle beraber onu istikamet açısından değerlendirmektedir. O, kişinin nefsinin pay çıkaracağı olağanüstü şeylerden çok, nefsinin daha da olgunlaştıracak istikameti önemli görür. O, sufiler gibi istikameti kerametten üstün kabul eder. Keramet meraklısı olmayı hoş karşılamaz, keramet arayanlara onca günahlarına rağmen hala ayakta durduklarını hatırlatır.

2.4. Tahakkuka Dair Kavramlar

Tahakkuk herhangi bir iş in gerçekleşmesi manasına gelmektedir.⁷⁰² Tasavvuf ıstılahında ise ihsan manasında kullanılarak kulun sürekli Allah’ın huzurunda olduğu şuuruyla hareket etmesi anlamını taşıdığı ifade edilmektedir.⁷⁰³ Tasavvufun tahalluk ve tahakkuk olmak üzere iki boyutunun olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda tahalluk tasavvufun eğitim boyutu ile tahakkuk ise marifet, işaret ve bilgi boyutu ile alakalıdır.⁷⁰⁴ Bir açıdan tahakkuk tasavvufun Hakk’a bakan yan ıdır.⁷⁰⁵

⁶⁹⁹ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 69.

⁷⁰⁰ Zarifoğlu, *Yaşamak*, s. 78.

⁷⁰¹ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 108.

⁷⁰² Cürcânî, *Tarifat*, s. 88.

⁷⁰³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 258.

⁷⁰⁴ Altıparmak, “İslam Düşüncesi Bağlamında Tasavvufun Yeri Üzerine Bir Derkenar”, s. 30.

⁷⁰⁵ <http://hasankamilyilmaz.com/nicin-tasavvuf.html>(12.12.2020)

2.4.1. Aşk

Aşırı sevgi anlamına gelen aşk tasavvuf istilahında varlığın aslı ve yaratılış sebebi olarak kullanılır.⁷⁰⁶ Aşk, hakiki ve mecazi olarak ikiye ayrılır. Allah'a duyulan aşka hakiki aşk, beşere duyulan aşka ise mecazi aşk denir.⁷⁰⁷

Sufiler, zühd kavramını ilahi aşka götüren bir yol olarak görürler. Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848 [?]) bu konuda şöyle demiştir:

Ben zühdde üç gün kaldım, dördüncü gün zühdden çıktım: İlk gün dünya ve dünyada olan şeylere karşı zâhit oldum. İkinci gün âhirete ve orada bulunan şeylere karşı zâhit oldum. Üçüncü gün Allah'tan başka ne varsa hepsine karşı zâhit oldum. Dördüncü gün olunca benden Allah'tan başka bir şey kalmadı. İlâhî aşk beni şaşkına çevirdi.⁷⁰⁸

Görüldüğü üzere Allah'a olan aşkın bedeli kalpte O'ndan gayrisına gönül vermemektir. Sufiler bu aşkı yakalamanın derdinde olmuşlar, gözlerini sadece Allah aşkına dikmişlerdir. Böylelikle Allah, samimi olduklarını ispat eden sufilerin kalbine aşkını koyarak mükâfatlandırmıştır.

Zarifoğlu aşkın iki tarafının olduğuna dikkat çeker. Ona göre kişi ya süfli şeylere ya da ulvi şeylere âşık olur. Bu aşk kişiyi, âşık olduğu şeye karşı kör ederek onun kulu haline getirir: *“Kişi kimi ve neyi seviyorsa, gönlünün sultanı o.”*⁷⁰⁹

Zarifoğlu, aşkın layık olan şeylere karşı olmasını zaruri görür. Kişi bu liyakatin ölçüsünü şeriat çizgisiyle belirleyerek adımını ona göre atmalıdır. Nemrut gibi kişiler ve düşüncelere karşı, Hz. İbrahim'e ve yanmayan duruşuna âşık olmalıdır: *“Aşkimız, Nemrud'un ateşine ateş değil, Hz. İbrahim'in gül bahçesine su taşımak aşkı olsun.”*⁷¹⁰

Zarifoğlu, dini yaşamakla aşk arasında bağlantı olduğunu ifade eder. Ona göre büyük günahlardan biri kabul edilen faiz kurumlarının varlığının ve çokluğunun sebebi, dini aşk derecesinde yaşamamaktır:

Halk aşksızsa sokaklar
Banka dükkânlarıyla doludur⁷¹¹

⁷⁰⁶ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 603; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 909; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 50; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 65; Süleyman Uludağ, “Aşk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 4, s.11.

⁷⁰⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 153-237.

⁷⁰⁸ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 107.

⁷⁰⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 36.

⁷¹⁰ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 99.

⁷¹¹ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 137.

Zarifoğlu okuyucularına, kişiyi Allah aşkına yöneltecek şeyler yazmalarını tavsiye eder. Ona göre insanlığın mutluluğu ve huzuru Allah'a karşı duyulan sevgide gizlidir. Şayet kişi eserlerini Allah'a karşı hissettiği aşkın tesiriyle yazabilirse hedefine ulaşacaktır: “*Aşk şiirleri yazın çocuklar, aşk şiirleri yazın. Ve şiirleri aşkla yazın.*”⁷¹²

Zarifoğlu Allah'a duyduğu muhabbet gereği, onun yasakladığı şeylere karşı nefret hissetmektedir. Yaşamış olduğu dünyanın haline bakıldığında nefret edeceği şeylerin çok olduğunu ve bunların hepsine isyan ettiğini haykırmaktadır:

Şimdi bir aşk sayhası salacağım havalara
Derler ki bu adam isyan basıyor damarlara⁷¹³

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu'na göre kalp kime âşıkta kişi onun kölesi olur. Bundan dolayı o, kalbin asıl sahibini yani Allah'ı sevmesini gerekli görür. Ancak bu şekilde gerçek kulluğa ulaşılabileceğini düşünür. Ona göre kalp Allah'ı aşk derecesinde sevebilirse bu sevgi bireysel ve toplumsal boyutta tüm dünyayı etkileyecektir.

2.4.2. Havf ve Reca

Korkma anlamına gelen havf, tasavvuf ıstılahında Allah'ın kahrından korkarak dinde sabit olmak anlamına gelir. Havfin zıddı “reca”dır. Bu kavramın sözlük anlamı ummaktır. Tasavvuf ıstılahında ise Allah'tan ümit kesmemek anlamında kullanılır.⁷¹⁴

Kuşeyrî, havfi gelecekle ilgili bir kavram olarak görür. Ona göre kişi gelecekte ya başına kötü bir şeyin gelmesinden ya da arzu ettiği şeyi elde edememekten korkar. Dolayısıyla bu iki durum gelecek zaman için geçerli olacağından bu kavramın geçmiş ve şimdiki zamanla ilgisi yoktur.⁷¹⁵ İbn Hubeyk (ö. 196/811-12) “*Bana göre havf ehli o kimsedir ki, o vaktin hükmüne göre amel eder.*”⁷¹⁶ diyerek havf ile vakit kavramını bağlantılı görür. Ona göre ibnü'l vakt olan sufi havf makamındadır. Aldığı nefeslerin hesabını gelecekte verme korkusu onu ibnü'l vakt yapmıştır. Gazali havf ve

⁷¹² Zarifoğlu, *Okuyucularla*, s. 403.

⁷¹³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 318.

⁷¹⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 161-288; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 257.

⁷¹⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 216.

⁷¹⁶ Serrâc, *Lüma*, s. 60.

reca halinin zaman ve şartlara göre değişken olduğunu bir halin belirginleşmesiyle diğer halin silikleştiiğini ifade etmiştir.⁷¹⁷

Zarifoğlu korkmayı nefsi dizginlemek için bir araç olarak görür. Ona göre kişi hakkıyla Allah'tan korkabilirse nefsinin sürüklediği cehennemden kurtulabilir. O, reca halinin ise itaatlerdeki kararlılıkla olacağına inanır. Böylece kişi yaptığı salih amellerle büyük bir mükâfat olan cenneti ümit edebilir: *“Büyükler bize (...) Nefsinin behimi arzularını yenmeye çalışıp Allah'ın azametinden korkarak, ona itaat ederek cenneti ummayı söylediler.”*⁷¹⁸

Zarifoğlu, kulun marifetullahı ulaşabilmesi için her türlü gayretini gerekli görmeye beraber bunları yeterli görmez. Ona göre kul yaptıklarını gözünde büyüterek kesin bir sonuca ulaştığını düşünmemeli, ümit etmelidir:

Allah'a giden yol ibadetle, sadakatle, sabırla, cihatla, Allah'ın emirlerine uymakla, yap dediklerini yapmak, yapma dediklerinden sakınmakla mümkündür. Ama bunlar bir veli için bile maksuda varmaya yeterli değildir. Bunları yaptıktan sonra sadece umulur. Bu reca makamıdır.⁷¹⁹

Zarifoğlu Allah'ı hatırlatmaya vesile olan ibadetlerin reca makamına ulaştıran bir görev de üstlendiğini kabul eder. Kul yerine getirdiği ibadetler sayesinde Allah'ın cennetini ümit edebilir: *“Allah'ı anmaktan başka bir amacı olmayan İbadetin Allah korkusu ve sevgisiyle, Allah'a yönelmeyle ifa edilmesi ondan fayda ummanın ilk ve temel şartı.”*⁷²⁰

Zarifoğlu recayı Allah katında makbul olan bir hal olarak görmeye beraber; recanın zıttı olan ümitsizliği geleceği heba eden bir keyfiyyet olarak görmektedir. Ona göre kul, geçmiş zamanın yanlışları içinden tevbe ederek çıkmalı, şimdiki zamanını iyi değerlendirerek geleceğe ümit ile bakabilmelidir. Gerçek mümine yakışan tavır budur:

...umudun, çabanın, metodun, geçerliliğin ve Allah katında en makbul başarının bütün bilgi ve sırları elinde olan bizler, umutsuzluk ve hayıflanma balçıkları içinde helak oluyorsak, geleceğe de kıymış oluyoruz.⁷²¹

Zarifoğlu, korku ve umut arasında bir hayat yaşamanın gerekliliğine inanır:

⁷¹⁷ Süleyman Uludağ, “Reca”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c. 34, s. 502.

⁷¹⁸ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 37.

⁷¹⁹ Zarifoğlu, *Konuşmalar*, s. 101.

⁷²⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s.25.

⁷²¹ Zarifoğlu, *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 245.

Korku gerek tenlere etim kalbur
Deşer bakışın kıyar da kıyar
Korku gerek reca gerek⁷²²

Zarifoğlu yapılan hiçbir ibadetin cenneti kazanmaya yeterli olamayacağını düşünür. O, sadece Allah'ın rahmeti ile kurtuluşun mümkün olduğunu savunur. Bir yandan tüm sevaplarını Allah katında değersiz görerek cezaya çarptırılmaktan korkarken; bir yandan da ne kadar eksik olursa olsun Allah rızası için yaptıklarının cemalullah için bir vesile olabileceğini düşünür, umut eder:

Bohçam boş
Öteberim eksik
Azığım kuru
Canım aç
Yüzüm sana çevrili
Adımın sana
Irmaklarına
Bir lokma suyla geldim, su denmez
Kabul ola affola⁷²³

Zarifoğlu korkunun ve umudun merkezini kalp kabul eder. Ona göre Allah'tan korkmayan ve Allah'ın rahmetini ummayan kalp ölüdür. Bundan dolayı o, kalbin havf ve reca duygusunu hissetmesi için Allah'a yaklaştıracak şeylere yönelmesi gerektiğini ifade eder:

Korkma zor değil
Korkma korkma zor değil
İyi bir alışkanlık edindiyse kabin
Kork ama umut et zor değil⁷²⁴

Cahit Zarifoğlu havf duygusu ile kişinin ibadetlerinde kararlı bir duruş sergileyeceğine inanır. Ona göre bu duruş kişiye cenneti ümit etmesini sağlayacaktır. Zarifoğlu, gelecek hakkındaki olumsuz düşüncelerin reca hali ile son bulacağı kanaatindedir.

Zarifoğlu kişinin Allah'tan hakkıyla korkarak kulluğunu en güzel biçimde yerine getireceğini ve şuurlu bir kulluk neticesinde de Allah'ın rahmetini umarak marifetullaha ulaşacağını düşünmektedir.

⁷²² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 386-387.

⁷²³ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 489.

⁷²⁴ Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 504.

2.5. Ameli Tasavvuf

Sözlükte fiil, iş, eylem, hareket, davranış gibi anlamlara gelen amel ıstılahta şeriat ve tarikat gereği yapılan her işe ve taate denir.⁷²⁵ Tasavvufun kişiyi kemale ulaştırma gibi bir amacının olması kişiye bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi ile birlikte kişinin kemal yolculuğunun sıhhat kazanacağı söylenebilir. Bu bağlamda sufinin yapacağı rabıta, hatme gibi bazı ödevler tasavvufun amel boyutuna örnek gösterilebilir.

2.5.1. Rabıta ve Teveccüh

Bağ, ilişki, bağlantı, münasebet gibi anlamlara gelen râbıta, tasavvuf ıstılahında müridin ruhaniyetinden feyz alacağına inanarak şeyhini zihninde tasavvur etmesi anlamında kullanılır.⁷²⁶

Kur'an-ı Kerim'de râbıta kavramı tasavvuf ıstılahındaki anlamıyla yer almamaktadır.⁷²⁷ Bununla birlikte râbıtaya delil sayılabilecek ayetler bulunmaktadır.⁷²⁸ Tevbe suresindeki “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*”⁷²⁹ ayetini râbıtaya delil sayanlar olmuştur.⁷³⁰ Bu ayet takva sahibi kullarla kurulan fiziki mekânlardaki beraberliğin, böyle bir durum mümkün değilse gönül bağlarıyla kurulan zihni beraberliğin, kişinin manevi eğitimi açısından önem taşıdığını göstermektedir.⁷³¹

Âl-i İmrân Suresi'ndeki “*Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*”⁷³² ayetini de râbıtaya delil sayanlar olmuştur. Ayette geçen “uyma” kavramının madden ve manen görme anlamında kullanıldığı,⁷³³ râbitanın da manevi bir hayal ediş olduğu dile getirilmiştir.⁷³⁴ Sufilerin râbıta uygulamaları, ilk başlarda mürşitlerine karşı muhabbet

⁷²⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 41.

⁷²⁶ Abdulâtî, *Mu'cemu'l-Vasıt*, s. 668; Firûzabâdî, *Kâmusu'l-Muhît*, s. 323; Cürcânî, *Tarifât*, s. 112; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 285.

⁷²⁷ Yücel, Yavuz, *Tasavvuf ve Tarikatlarda Râbıta*, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993, s. 45.

⁷²⁸ İzmirli, Betül, “Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Râbıta Hakkındaki Görüşleri”, *Akademiar Dergisi*, Ankara 2019 (Aralık), S. 7, s. 94.

⁷²⁹ Tevbe, 9/119.

⁷³⁰ Gündüz, İrfan, “Tasavvufî Bir Kavram Olarak Râbıta”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, c.8, S. 19, s. 36.

⁷³¹ Gündüz, “Tasavvufî Bir Kavram Olarak Râbıta”, s. 38.

⁷³² Âl-i İmrân, 3/31.

⁷³³ Rifat Okudan, “Râbıta”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s. 425.

⁷³⁴ Yücel, “Tasavvuf ve Tarikatlarda Râbıta”, s. 53.

duyarak onların davranışlarını taklit etmeleri iken bu durum, daha sonra şeyhlerinin suretini düşünmeleri şeklinde ortaya çıkmıştır.⁷³⁵ İlk dönem sufilerinin eserlerinde râbıtaya yer vermedikleri, râbıtayı mürit-mürşit ilişkisi bağlamında ele aldıkları görülmektedir.⁷³⁶

Nakşîlerde râbıta önemli bir esastır. Müridin tasavvuf yolculuğunda mesafe alabilmesi için râbıta yapmasının gerekliliğine inanılmıştır. Nakşîlerde mürşidin düşünülmesi yoluyla yapılan râbıtaya “râbıta-i muhabbet” denilmiştir.⁷³⁷ Bu râbıtayla mürid, mürşidinden feyz alarak ondan istifade edecektir.⁷³⁸

Zarifoğlu, râbıtayı örnek alınan kişilere benzemek için zaruri görmektedir. O, örnek alınan şahsın zihinde şekillenmesi ile Hz. Peygamber’in (s.a.v) yolundan gidenlerin taklit edilmesinin daha kolay hale geleceğine inanmaktadır. Zarifoğlu ‘jimnastik’ metaforu kullanarak râbıtayı şu şekilde anlatmaktadır:

Jimnastikte, gerekli bedensel özelliklerle birlikte, yapılacak hareketin mükemmel olabilmesi için, ilkin o hareketin, kişinin ‘zihninde teşekkül etmesi’ gerekmektedir. Bu teşekkül ediş, bu görüntü ne kadar mükemmel olursa, hareket de o derece mükemmel şekilde yapılabilmektedir. Yığınlar için de durum bundan farklı değil, İnsanlar, zihinlerinde kimleri canlandırıyor, zihinlerinde kimler örnek insan olarak teşekkül ediyorsa, onlara benzemeye çalışacaklardır. Bu örneğin belirmesi için de kişinin o örnekle sık sık karşılaşması, onun zihne taşınması gerekmektedir.⁷³⁹

Zarifoğlu, râbıtayı sadece mürşide yapılan bir uygulama olarak görmez. Ona göre, Hz. Peygamber’in (s.a.v) hayatının, hadislerinin, sünnetlerinin araştırılıp zihinde şekillendirilmesi, sanki onunla sürekli beraber olduğunun düşünülmesi, günahlardan kaçmanın kestirme yoludur:

Peygamberimiz’in zihinlerde teşekkül etmesi ve bu görüntünün tek taklit merkezi olarak devamlı olması, tek denetleyicisi olarak kaybolmaması... Bize sürekli olarak onu göstermiyorlarsa, biz sürekli olarak onunla olalım. Onu anlatan makbul siyer kitapları okumak ve yaygınlaştırmak, yapılacakların, diğer modellerden kaçmanın en kestirme yolu.⁷⁴⁰

⁷³⁵ Necdet Tosun, “Râbıta”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c. 34, s. 378.

⁷³⁶ İzmirli, “Kuşadalı İbrâhim Halvetî’nin Râbıta Hakkındaki Görüşleri”; Yücel, “Tasavvuf ve Tarikatlarda Râbıta”, s. 66.

⁷³⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 285.

⁷³⁸ Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbıtası*, Rize Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize 2010, s. 67.

⁷³⁹ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 28.

⁷⁴⁰ Zarifoğlu, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 30.

Zarifoğlu'nun ihvanı olan Yüksel Yalçınkaya râbıtayı şu şekilde yaptıklarını anlatmıştır:

Şeyh Efendi, ayın on dördü gibi olan nurlu yüzüyle altın bir kürsüde oturmaktadır. Mürid nefes aldıkça Şeyh Efendi'deki nur kalbine akmakta, oradaki kirleri temizlemektedir. Şeyh Efendi'nin iki kaşının arasından feyzi ilahi, iki parmak kalınlığındaki su misali bir çeşmeden akar gibi, altın bir kâse içinde olan müridin kalbine akıp orayı temizlemektedir. Şeyh Efendi elinde şeriat kamçısıyla uyuz bir köpek gibi olan müridin nefisini kamçılmaktadır.⁷⁴¹

Zarifoğlu'nun mürşidinden feyz aldığı teveccüh sohbetlerine katıldığını bilmekteyiz.⁷⁴² Bu sohbetlerin Zarifoğlu'nu başka bir atmosfere soktuğunu, manevi olarak onu kemâle hazırladığını söylememiz mümkündür. 06.09.1980 tarihli Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektubunda yaşamış olduğu bu manevi tecrübeyi şöyle aktarmaktadır:

O bir haftanın ve teveccühün tadı damağımda kaldı. O bir hafta içinde bütün azalarımı günahlardan sakınmak konusunda olağanüstü bir kabiliyet kazanmıştım. Seviniyordum ve hep böyle devam edecek sanıyordum. Efendim gittikten sonra yavaş yavaş azaldı.⁷⁴³

Anlaşıldığı üzere mürşidi ile yaptığı bu manevi tecrübenin Zarifoğlu'na kazandırdığı pek çok şey olmuştur. O, teveccüh sohbetlerinin kendisine en büyük faydasının “günahlardan sakınmak konusunda olağanüstü kabiliyet” kazandırdığını ifade etmiştir. Ona göre bu kabiliyet mürşidi Abdurrahim Reyhan Efendi'nin Ankara'dan uzaklaşması ile azalmaya başlamıştır.

2.5.2. Hatme

Nakşibendiyye tarikatında zikir biçimi olarak uygulanan “hatm-i hâcegân”ın sözlükte “sonlandırma” anlamına gelen “hatm” ifadesi ile bağlantılı olduğu söylenmiştir.⁷⁴⁴ Nakşî şeyhlerinin sohbetlerini bu zikirle sonlandırmaları, zikrin başında ve sonunda Fatıha suresini okuyarak hatim sevabı ummaları, bu zikir sayesinde zararlı şeylerin son bulacağına inanmaları zikrin bu şekilde

⁷⁴¹ Yüksel Yalçınkaya ile yaptığımız 16.01.2020 tarihli görüşme; Mustafa Tuğlu ile yaptığımız 20.12.2019 tarihli görüşme.

⁷⁴² Rasim Özdenören ile 20.12.2019 tarihli görüşmemizden.

⁷⁴³ 06.09.1980 tarihli Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektup.

⁷⁴⁴ Reşat Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, C. 16, s. 476.

isimlendirilmesine neden olmuştur.⁷⁴⁵ “Hatm-i hâcegân” ifadesi daha sonraları kısaltılarak “hatme” ismini almıştır.⁷⁴⁶

Hatmenin temelde aynı olmakla birlikte zaman zaman farklı şekillerde icra edildiği görülmüştür.⁷⁴⁷ Hatmenin pazartesi veya cuma günlerinde yapılmasının daha faziletli olacağına inanılmıştır. Mürşidin etrafında müritlerin abdestli olarak diz çöküp halka şeklini almaları, bazı sureleri belli sayıda okuyarak dua ile zikre son vermeleri hatmenin icra ediliş şeklidir. Hatmede 7 Fatıha suresi, 100 salavat, 79 İnşirah suresi, 1001 İhlas suresi, akabinde 100 salavat ve 7 Fatıha suresinin okunduğunu söylenmiştir.⁷⁴⁸ Hatmenin mürşitten veya mürşidin yetki verdiği kişiden izin alınarak tek yapılabileceği de ifade edilmiştir.⁷⁴⁹

Zarifoğlu Nakşî bir mürit olarak, tarikatının önem verdiği hatmeyi arkadaşlarıyla beraber Ankara’da *Mavera Dergisi*’nin bürosunda icra etmiştir. Nakşî bir şeyh olan Ali Arincî’ye (Solmaz) intisaplı⁷⁵⁰ M. Akif İnan hatmeyi yöneten kişi olmuştur.⁷⁵¹ Genellikle her akşam namazından sonra icra edilen hatme, Zarifoğlu’nun şiirlerinde yer almıştır.

Korku ve Yakarış’taki “Zahmet Vakti” şiirinde hatmeye dair izler bulmak mümkündür:

estağfirullaaaaah ve işte böyle uzatarak
kalbim aç
etim yanık
dünya dizçöktüğüm yer kadardır dizimin yanında bir diz
dizimin yanında bir diz sağdan bir iki üç
dört beş altı yedi soldan bir iki üç
dört beş altı yedi
bir sana bir sana bir sana... avucunu aç avucunu kapa
dilini tut aklını kravatın gibi çözet
şimdi bir damla gözyaşı bir iri yakut⁷⁵²

⁷⁴⁵ Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, s. 476; Çakır, Mehmet Saki, “Hatm-i Hâcegân ve Hâlidilik’teki Uygulanan Örnekleri = Khatm-ı Khwajafan and Sample Applications in Khalidiyya”, *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi (İHYA) = International Journal of Islamic Studies (IJIS)*, 2019, c. 5, S. 2, s. 490.

⁷⁴⁶ Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, s. 477.

⁷⁴⁷ Çakır, “Hatm-i Hâcegân ve Hâlidilik’teki Uygulanan Örnekleri”, s. 492.

⁷⁴⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 256.

⁷⁴⁹ Öngören, “Hatm-i Hâcegân”, s. 477.

⁷⁵⁰ Baz, “Mehmet Akif İnan’ın (1940-2000) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, s. 94.

⁷⁵¹ Rasim Özdenören ile yaptığımız 20.12.2019 tarihli görüşme; Yüksel Yalçınkaya ile yaptığımız 16.01.2020 tarihli görüşme; Mustafa Tuğlu ile yaptığımız 20.12.2020 tarihli görüşme.

⁷⁵² Zarifoğlu, *Şiirler*, s. 383.

Görüldüğü üzere Zarifoğlu bu şiirinde hatmeden kareler sunmaktadır. Uzunca bir “estağfirullaaaaah” çekerek hatmeye giriş yapılmakta ve aç olan kalbin feyz-i ilahi ile doyurulması hedeflenmektedir. Zarifoğlu dünyayı gözünde değersiz bir meta olarak görür ve “dünya diz çöktüğüm yer kadardır” der. Ona göre önemli olan ahiret yurduudur. Hatmeyi tek başına değil de bir cemaat halinde yaptığını “dizimin yanında bir diz” mısrası ile işaret eder. Hatmede müritlere dağıtılan taşlar sayesinde okunulacak zikir, sure ve salavatların belirli sayıda olmasına dikkat edilir. Nakşîlerde sayı üzerinde durulmuş ve bu durum “vukuf-i adedi” olarak literatürde yer almıştır.⁷⁵³ Zarifoğlu hatmede dağıtılan taşları “bir sana bir sana bir sana... avucunu aç avucunu kapa” diyerek anlatmıştır. Sessiz zikrin esas alındığı Nakşîbendiyye tarikatında dilin damağa yapıştırılıp kalp ile zikretmek uygun görülmüştür. Ayrıca zikir esnasında mezkûrdan yani Allah’tan başkası zihinde yer almaması zikrin adabına uygun olandır. Zarifoğlu “dilini tut aklını kravatın gibi çözat” diyerek sadece Allah’ı düşünerek yapılan kalp ile zikre işaret etmiştir. Zikrin his boyutunda müritte yaşanması, müridin haline yansıyacaktır. Zikirden sonra müridin sükûnete ererek gözyaşlarını akıtması bu hislerden bir tanesidir. Zarifoğlu bu durumu “şimdi bir damla gözyaşı bir iri yakut” diyerek yaşamış olduğu manevi lezzetin bir yakut kadar değerli olduğunu vurgulamıştır.

Zarifoğlu bir mektubunda hatmeye gidişini şöyle ifade eder: “Efendimizi sabırsızlıkla bekliyoruz. (...) Bir haftayı aşkın bir süre buradaydı ve ben bir gün hariç hep akşam üzerleri hatmeye katılmak üzere dergâha gittim.”⁷⁵⁴ Abdurrahim Reyhan Efendi Erzincan’dan Ankara’ya geldiği zamanlarda hatm-i hâcegân zikrini müritleriyle beraber icra etmiştir. Zarifoğlu, *Mavera Dergisi*’nde yaptığı hatmeyi, mürşidi geldiği zamanlar dergâhta yapmıştır. Hatmeden manevi bir haz alan Zarifoğlu, o lezzeti kaçırmayı göze alamayarak fırsat bulduğu her zaman hatmeye iştirak etmiştir.

⁷⁵³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 375.

⁷⁵⁴ Mazhar Gürgen Bayatlı’ya yazdığı 06.09.1980 tarihli mektup.

SONUÇ

Abdurrahman Cahit Zarifoğlu, 1940-1987 yılları arasında yaşamış yazar, şair ve entelektüeldir. Yaşamış olduğu dönem göz önüne alındığında, yeni kurulmuş bir devletin toplumu derinden etkileyen adımlar attığını, bu durumun ise herkesi özellikle dini vecibelerine düşkün kesimi etkilediğini söylemek mümkündür. Yaşanılan ekonomik sıkıntıların yanında insanların din ve vicdan hürriyetlerine yönelik yapılan düzenlemeler zaman zaman tepkiyle karşılanmıştır. O, hayatında karşılaştığı bu olaylardan etkilenerек bunları eserlerine yansıtmıştır.

Zarifoğlu'nun çocuk yaştan itibaren hissettiği baba eksikliği ona düşünceli bir profil çizmiştir. Bu durum lise yıllarında daha da belirginlik kazanarak arkadaşları tarafından "filozofça" değerlendirilmiştir. Üniversite için Maraş'tan İstanbul'a giderek farklı insanları tanıma fırsatı bulmuş ve onların ruh dünyasından etkilenmiştir. Bir dönem yurt dışına giden Zarifoğlu, otostopla Avrupa'yı boydan boya gezerek oraların ruhi olarak ne kadar zayıf olduklarını hissetmiş, bu geziler sonucunda hem bireysel hem de toplumsal dersler çıkarmıştır.

Üniversite yıllarında tanışmış olduğu Fethi Gemuhluoğlu, Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç gibi isimlerin kendi üzerindeki etkilerini hayatının sonuna kadar hissetmiştir. İç âlemine yönelik yaptığı yolculukta bu isimlerin sözleri ve halleri kendisi için yol gösterici olmuştur.

Bir nasip meselesi olarak gördüğu tasavvuf yoluna girerek dervişçe duruş sergilemeye başlamıştır. Sözden ziyade icraata dönük tavırlarıyla arkadaşlarının dikkatini çekmiştir. Özellikle *Mavera Dergisi* için yaptığı hizmetler bunun en güzel göstergesidir.

Abdurrahim Reyhan Efendi'yle oluşan gönül bağının neticesinde hayatında ve eserlerinde var olan İslami kimlik daha da belirginlik kazanmıştır. Zarifoğlu, toplumun inandığını söylediği şeyleri harekete geçirme konusunda yetersiz kaldığını vurgulayarak, sürekli tavsiyelerde bulunmuştur. Güzel bir hayat için işe kendimizden başlamak gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Bununla söylemek istediği şey, nefsinin sultasına son vererek ruhun huzura ermesidir ki tasavvuf bu noktada devreye girmektedir. Bir nevi o, tasavvuf okuluna kaydolmanın gerekliliğine inanmakta ve anlatmaktadır.

Günümüzde edebi kaygılar taşıyan bir şairden ziyade, Zarifoğlu'nun asıl vurgulanması ve anlatılması gereken yönü tasavvufudur. Eserlerindeki üslubundan içeriğine kadar kendisine yeni bir soluk getiren tasavvuf, onun kendini ve âlemi anlamasına katkı sağlamıştır.

Cahit Zarifoğlu insanlığın derdiyle her an dertlenmiş, sevinciyle mutlu olmuş örnek bir Müslüman'dır. İslam âlemindeki olaylara bigâne kalmayan ümmet adamıdır. Onun, zihinlerde "Afgan şairi" olarak yer edinmesi bunun göstergesidir.

Zarifoğlu, inandığını yaşamaya çalışan, insanlığın huzur ve selameti için gayret gösteren şair ve mütefekkir bir dervıştır. O, yaşadığı hayat boyunca gençlere rehberlik etmiş, onlara, dertlenmek gerektiğini hatırlatmış, yapılan şeylerin İslami içerikli olmasını değil, işlerin İslami bir şuurla yapılmasını öğretmiş bir öğretmendir.

Sonuç olarak Cahit Zarifoğlu, anlam arayışının cevabını belli ölçüde tasavvufta bulan, dervişliğini açık ve net ifadelerle yazmayan ama işaret eden, çevresindekileri tasavvuf hayatına davet eden, eserlerinde ve şiirlerinde tasavvufi kavramlar kullanan bir yazar, şair ve mütefekkidir.

KAYNAKÇA

- Abdulâtî, Şaban, *Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetü'ş-Şurûki'd-Düveliyye, Mısır 2004.
- Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'Ammâ İštehera Mine'l-Ehâdîsi 'Alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Ağırman, Cemal, *Sünnet'te İtaat*, Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, İstanbul 1995.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Akca, İbrahim Erhan, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Komşu Ülkeler Üzerindeki Stratejileri*, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2004.
- Akkaya, Veysel, "Sûfilerin "...Gözümün Nûru Namazda Kılındı" Hadisindeki "Kurretu Ayn"a Bakışı, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/2, c. 13, S. 26, s. 63-82.
- Akot, Bülent, "Tasavvufî İrşad Metodu Olarak Sohbetin Fonksiyonu" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, S.31, s. 30-39.
- Akpınar, Ali, " Fütüvvet Ruhunun Dini Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2004, s. 43-61.
- Aksu, Akıbet, *Asr-ı Saâdette Zikir Anlayışı*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Alim Kahraman, Rasim Özdenören, Selim İleri, vd., *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s.10-11.
- Andı, M. Fatih ve Yorulmaz Hüseyin, *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle Söyle Cahit Zarifoğlu*, Hat Yayınevi, İstanbul 2017.
- Albayrak, Nurettin, "Dede Paşa", *DİA*, İstanbul 1994.
- Arpacı, Muhammet Mustafa, *Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) Yeri (1971-1980)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.
- Aydın, Furkan, *Muhafazakârlık Ve Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Muhafazakâr Politikaları*, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2016.

- Baltacı, Halil ve Aslan, Ömer, “Erzincan’da Nakşî Hâlidî Gelenek”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2007.
- Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Baz, İbrahim, “Mehmet Akif İnan’ın (1940-2000) Hayatında ve Eserlerinde Tasavvuf”, *Uluslararası İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu (25-27 Mart 2016) Tebliğler*, 2016.
- Berat Zarifoğlu (eşi) ile yaptığımız 17.01.2020 tarihli görüşme.
- Bilgin, Abdülcelil, “Kanaatin Veren Eli ile Kapitalin Homo Economicus’u Arasında Yaşanan Duygusal Salınımlar”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, c. 5, S. 2, s. 517-537.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, Bilmem Yayınevi, İstanbul, ts.
- Birand, Mehmet Ali, DüNDAR, Can ve ÇAPLI, Bülent, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, Can Yayınları, İstanbul 2016.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Canbaz, Firdevs, “Cahit Zarifoğlu’nun Romana Yansıyan Yüzü”, *Hece Dergisi*, Ankara 2007, S. 126/127/128, s. 244-246.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2009.
- Ceyhan, Semih, “Vakit”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012.
- Cilacı, Osman, “Dua”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, *Tarifat*, ter. Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul 1977.
- Çağrı, Mustafa, “Dua”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.
- _____, “Edeb”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.
- _____, “Kanaat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001.
- _____, “Sabır”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008.
- Çakır, Mehmet Saki, “Alvarlı Miuhammed Lutfi Dîvânı’nda Şerîar-Tarîkat-Marîfet-Hakîkat Kavramları”, *Uluslararası Hace Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu*, Erzurum 2013.
- _____, “Hatm-i Hâcegân ve Hâlidîlik’teki Uygulanan Örnekleri = Khatm-ı Khwajafan and Sample Applications in Khalidiyya”, *Uluslararası İslam*

- Araştırmaları Dergisi (İHYA) = International Journal of Islamic Studies (IJIS)*, 2019, c. 5, S. 2, s. 488-505.
- Çalık, Fatma, “Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur’an’da ‘Kalp’ Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, c. 20, S. 2, s. 167-190.
- Çalışkan, Âdem, “Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- Demirel, Abdulrahman, *Abdurrahim Reyhan Efendi’nin Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.
- Demirel, Taner, *Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.
- Demirkol, Nihat ve Yurt, Mehmet Emin, “Veli Kavramı Üzerine Semantik Açından Bazı Değerlendirmeler”, *Uluslararası Din Bilimleri Çalıştayı, 30 Aralık 2017/Iğdır = International Workshop on Religious Sciences, 30 December 2017/Iğdır*, 2017, s. 227-240.
- Doğan, Ali Fahri, “Tasavvuf Ehlinin Namaz Hakkındaki Görüşleri ve İki Örnek”, *BÜİFD: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, c. 1, S 1, s. 69-95.
- Duru, Yaşar, “Anadolu Türk Edebiyatı’nda Din ve Tasavvuf Düşüncesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1980.
- Dutar, Şeyma, *Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları ve Toplumsal Tepkiler (1923-1960)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2015.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, ter. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul 2016.
- Ekici, Seydali, *Güneydoğu Sorunu ve Turgut Özal’ın Yaklaşımı*, Turgut Özal Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013
- Elmas, Nazım, *Cahit Zarifoğlu (Eserlerinin Tematik İncelemesi)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1992.
- Erginli, Zafer, “Muhâsibî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006.

- Erten, Mevlüt, “Kur’an’da Murakabe ve İnsanın Yetişmesindeki Rolü”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2014, c. 28, S. 2, s. 319-348.
- Eryarsoy, Mehmet Nezir, *Gül Yetiştiren Adam Rasim Özdenören*, İlke Yayınları, Ankara 2019.
- Ferik, Hatice Ergin, *Cumhuriyet Döneminde Bir General; Sadettin Evrin Paşa'nın Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Firûzabâdî, Ebu Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *Kâmusu'l-Muhît, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut 1998.
- Gökcan, Mansur, “Tasavvufta Kanaat Anlayışı ve Bireysel-Sosyal Etkileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, c. 28, S. 1, s. 95-129.
- Göztepe, Yüksel ve Çınar, Fatih, “Sûfî Terminolojide Murâkabe”, *Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2018, c. 13, S. 9, s. 67-84.
- Günaydın, Yusuf Turan, “Dervişlik Havuzu İçre Cahit Zarifoğlu'nun tasavvufi Tutum ve Düşüncesi”, *Hece Dergisi*, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, S. 126/127/128.
- Gündüz, İrfan, “Tasavvufî Bir Kavram Olarak Râbîta”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, c. 8, S. 19, s. 25-53.
- Gürdoğan, Ersin Nazif, Diclehan, Şakir, Durman, Nurettin vd., *A. Cahit Zarifoğlu Acz Kitabı*, Beyan Yayınları, İstanbul 2017.
- Haksal, Ali Haydar, *Gelişi/Güzel*, Nehir Yayınları, İstanbul 1987.
- _____, *Zarif Şair Cahit Zarifoğlu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Harman, Ömer Faruk, “Hac”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.
- Herevî, Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî, *Menâzilü's Sâirîn*, ter. Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa 2017.
- Hücvîrî, Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî, *Keşfü'l Mahcûb*, el-Meclisu'l-A'lâ li's-Sekafe, Kahire 2007.
- Hücvîrî, Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Cüllâbî, *Keşfü'l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1990.
- İzmirli, Betül, "Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin Râbıta Hakkındaki Görüşleri", *Akademiar Dergisi*, Ankara 2019 (Aralık) – S. 7 - s. 89-116.
- Kahraman, Abdullah, "Yunus Emre Dîvân'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, c. 1, S. 1, 2017, s. 1-18.
- Kahraman, Âlim, *Cahit Zarifoğlu ile Yedi Yıl*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2017.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikatlar*, Ed. Semih Ceyhan, İsam Yayınları, İstanbul 2015
- Karaçam, Ferman, "Abdurrahman Cahit Zarifoğlu", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013.
- Karagöz, İsmail, "Kur'an'da İhlas Kavramı ve Muhtlis İnsanın Vasıfları", *Diyanet İlmi Dergi*, 1997, c. 33, S. 4, s. 69-84.
- Karahan, Abdullah, "Zamana Sövmeyi Yasaklayan Hadisin Tenkid ve Tetkiki", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, S. 2, 2008, s. 463-518.
- Karakuş, Abdulkadir, "Kur'an Perspektifinden Dünya ve Ahiret Arasındaki Münasebet", *Siirt Üniversitesi SBE Dergisi*, 2008, S. 12, s. 203-219.
- Karluk, Rıdvan Sadık, "Temel Sektörde Gelişimler 3: Hizmetler Sektörü", *Türkiye Ekonomisi*, Ed. Metin Toprak ve Nazım Çatalbaş, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ankara 2013.
- Kaval, Musa, "Mevlânâ'nın Düşüncesinde Aydınlatan Ve Tekamül Ettiren Namaz", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, 2016, c. 9, S. 42, s. 1844-1856.
- Kaymaz, Zeynep, *İmam Rabbânî'nin "Mektûbât"ında Tahalluka Dair Bazı Tasavvufî Kavramlar*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi BSE, Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir 2018.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Tâcülislâm Muhammed b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb el-Buhârî, *Ta'arruf*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2019.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Sûfi ve Şiir*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Kirman, M. Ali, *Türkiye'de Bir 'Yeni Dini Cemaat' Örneği Olarak "Süleymancılık"*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2000.

- Köle, Bekir, “Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2015, S. 43, , s. 330-361.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Kuşeyrî Risâlesi*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Küçük, Cevdet, “Türkiye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012.
- Küçükoğlu, Sinan, *Tasavvufta Fütüvvet*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019.
- Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı 06.09.1980 tarihli mektup.
- Mazıcı, Nurşen, “27 Mayıs Kemalizmin Restorasyonu mu?”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Mertoğlu, M. Suat, “Salâtüselâm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009.
- Metin, Ali K., “İşaret Çocukları: İz Süren Şiirler”, *Hece Dergisi*, Ankara 2007, S. 126/127/128, s. 194.
- Mustafa Tuğlu ile yaptığımız 20.12.2019 tarihli görüşme.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l Mûhît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.
- Nadrigil, Nadir, *Türkiye-İMF ilişkileri ve Türk Kamu Maliyesi Üzerine Etkileri: 1990 Sonrası Dönem Analizi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2005.
- Nesâî, Ahmed b. Ali b. Şuayb, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nurçin, Emrah, *Mehmet Şemsettin Günaltay Hükümeti (1949-1950)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- Okudan, Rifat, “Râbîta”, *Tasavvuf El Kitabı*, Ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.
- Önen, Hacı, “Kur'an'da Dünya Kavramı Ve Dünyevileşme”, Harran Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans, 2004.
- Öngören, Reşat, “Hatm-i Hâcegân”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.
- _____, “İbrahim b. Edhem”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000.
- _____, “Tasavvuf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2011.

- Özdenören, Rasim, “Kuşbakışı”, *Hece Dergisi*, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, S. 126/127/128, s. 8-37.
- Özel, Mustafa, “Arapça Sözlüklerde ve Tefsirlerde Semantik Açıdan H-C-C Kavramı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, S. 33, s. 69-92.
- Pala, İmmigülsün, *1980'lerde Türkiye'de Dini Akımlar: İskenderpaşa Cemaati Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016.
- Poyraz, Fahrettin, *Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi*, Hacettepe Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2006.
- Rasim Özdenören ile yaptığımız 20.12.2019 tarihli görüşme.
- Özköse, Kadir, “Ticânî, Ahmed b. Muhammed” *DİA*, İstanbul 2012.
- Reis, Bedriye, “Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research*, 2017, c.10, S. 53, s. 891-913.
- Sağman, Hüseyin Nebi, *İslâmî Duyarlılık Çerçevesinde Cahit Zarifoğlu'nun Çocuk Hikâyeleri*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- Sarıkaya, M. Saffet, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1998.
- Sevgioğlu, Himmet, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dinî Akımlar: Meşveret Grubu Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2016.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999.
- Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, ter. Abdurrezzak Tek, Emin Yayınları, Bursa 2018.
- Sürgit, Büşra, “Cahit Zarifoğlu’nun Şiirlerinde Tasavvufun Görünüm Biçimleri”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, c. 9, S. 3 (2), s. 1289-1308.
- Sürücü, İbrahim, “İslam’ın Anakutsalları Çerçevesinde Kur’an’da Edep”, *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi*, c. 5, S. 2, 2016, s. 95-120.

- Şavkılı, Cengiz ve Akyıldız, Ali “Demokrat Parti Dönemi Maraş Basını”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim 2019.
- Şirin, Mustafa Ruhi, *Güneşe Yol Yapan Çocuk*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Şükürov, Zaur, “Muhammed Bahâeddin Erzincânî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005.
- Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbitası*, Rize Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize 2010.
- Tatoğlu, Emin, *Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi (1951-1995)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Topaloğlu, Bekir, “Rakîb”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007.
- _____, “Velî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013.
- Tosun, Necdet, “Râbita”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007.
- _____, “Nakşibendiyye”, *DİA*, İstanbul 2006.
- Tuygun, Ünal, *Gönüller Sultanı Abdurrahim Reyhan Hazretleri*, Odak Ofset, Ankara 2000.
- Türcan, Talip, “Şeriat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010.
- Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.
- _____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- _____, “Dua”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.
- _____, “Fütüvvet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996.
- _____, “Halvet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.
- _____, “İbadet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1999.
- _____, “Kalp”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001.
- _____, “Keramet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002.
- _____, “Murakabe”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006.
- _____, “Nefs”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006.
- _____, “Reca”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007.
- _____, “Sohbet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009.
- _____, *Hayata Sûfi Gözüyle Bakmak*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Namaz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006.

- Yazıcılar, Süleyman Ragıp, *Cahit Zarifoğlu'nun Eserlerinde Dini ve Manevi Unsurlar*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Huzur Yayınları, İstanbul 2008.
- Yıldırım, Hasanali, "İns: Bir Ruh Seyahatnamesi", *Zarifoğlu'nu Okumak*, Küre Yayınları, İstanbul 2018.
- Yılmaz, Abdurrahman, *Bir Dönem Türkiye 1938-1960 Dönemini Anlama Rehberi*, Orion Yayınları, Ankara 2019.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2017.
- Yolcuoğlu, İsmet Galip, *Türkiye'de Sosyal Refah Devletine Geçiş Süreci*, Nobel Yayınları, Ankara 2012.
- Yücel, Yavuz, *Tasavvuf ve Tarikatlarda Râbîta*, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993.
- Yüksel Yalçınkaya ile yaptığımız 16.01.2020 tarihli görüşme.
- Zarifoğlu, Cahit, *Konuşmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Yaşamak*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, *Zengin Hayaller Peşinde*, Beyan Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *Ağaçkakanlar*, Akabe Yayınları, Ankara 1983.
- _____, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, Beyan Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, *Bir Değirmendir Bu Dünya*, Nehir Yayınları, İstanbul 1986.
- _____, *Çocuklarımızla Atlara Biniyorduk*, Beyan Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *İns*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1974.
- _____, *İşaret Çocukları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1967.
- _____, *Katırsan*, Akabe Yayınları, İstanbul 1983.
- _____, *Konuşmalar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Korku ve Yakarış*, Akabe Yayınevi, Ankara 1985.
- _____, *Kuşların Dili*, Beyan Yayınları, İstanbul 1989.
- _____, *Küçük Şehzade*, Akabe Yayınları, İstanbul 1987.
- _____, *Mektuplar*, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Menziller*, Akabe Yayınları, Ankara 1977.
- _____, *Okuyucularla*, Beyan Yayınları, İstanbul 2009.
- _____, *Rilke'nin Romanlarında Motifler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2018.

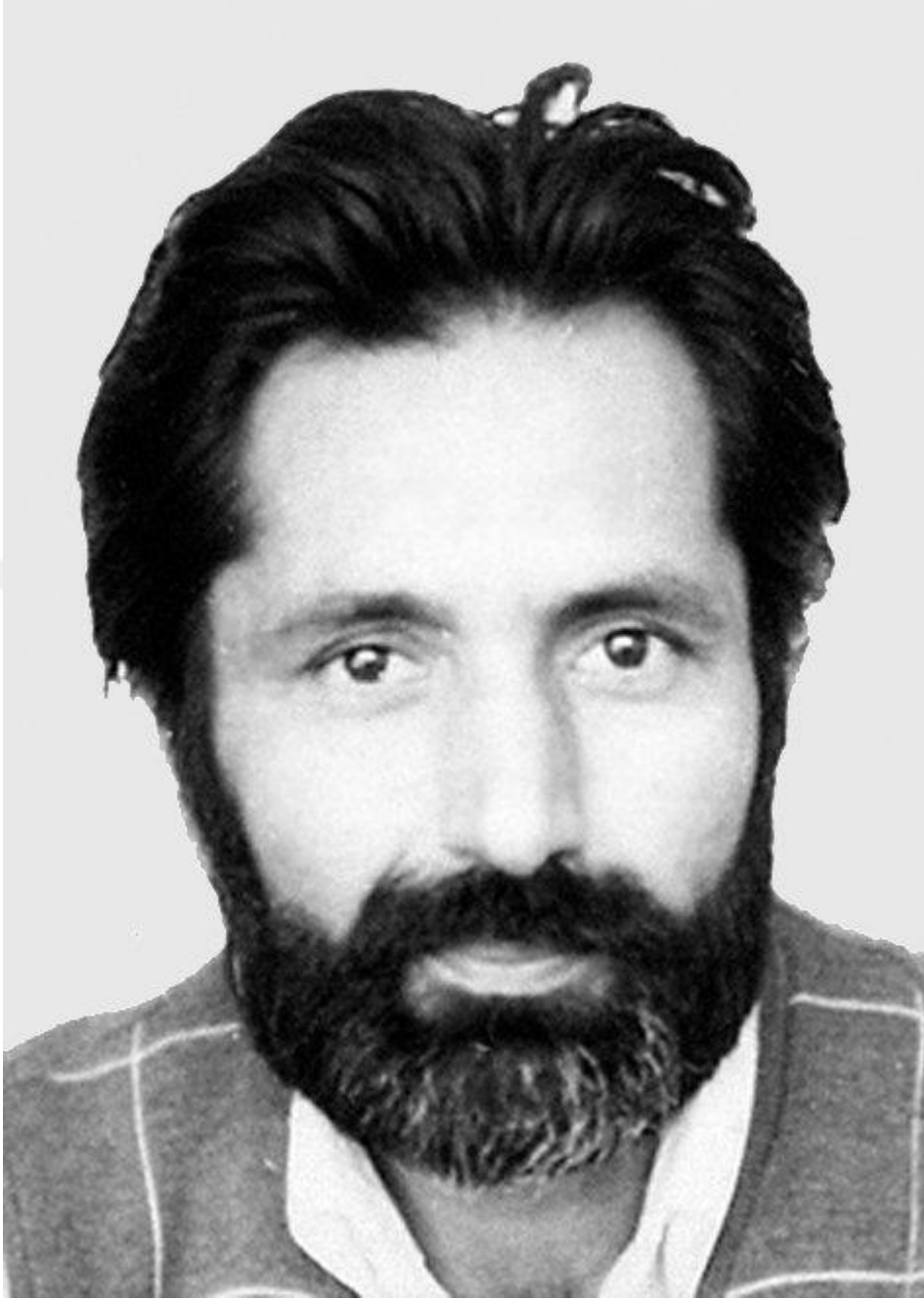
- _____, *Romanlar: Savaş Ritimleri – Anne*, Beyan Yayınları, İstanbul 1991.
- _____, *Savaş Ritimleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1985.
- _____, *Serçekuş*, Akabe Yayınları, Ankara 1983.
- _____, *Şiirler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2018.
- _____, *Yaşamak*, Akabe Yayınevi, Ankara 1980.
- _____, *Yedi Güzel Adam*, Edebiyat Dergisi Yayınları, Ankara 1973.
- _____, *Zengin Hayaller Peşinde*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999.

İnternet Kaynakları

- <http://www.gonullersultani.net/abdurrahimreyhanhazretlerininkendidilindenhayati.html>(12.12.2019)
- <http://www.gonullersultani.net/altin-silsile/520-hz-abdurrahim-reyhan-el-erzincani-k-s.html>(12.12.2019).
- <http://www.gonullersultani.net/altin-silsile.html>(12.12.2019)
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri>(29.03.2020)
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Asr-suresi/6177/1-3-ayet-tefsiri>(27.03.2020)
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Fetih-suresi/4591/8-10-ayet-tefsiri>(04.04.2020)
- <https://www.haksozhaber.net/esi-berat-hanim-cahit-zarifogluyla-anilarini-anlatiyor-77662h.htm>(09.12.2019)
- <http://www.siirparki.com/zarifduz2.html> (13.10.2020)
- <https://www.dunyabizim.com/images/haberler/news/22718.jpg>. (12.10.2020)
- <https://van.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=200&MenuCategory=Kurumsal>(16.10.2020)
- <https://www.reyhanvakfi.org.tr/> (17.10.2020)

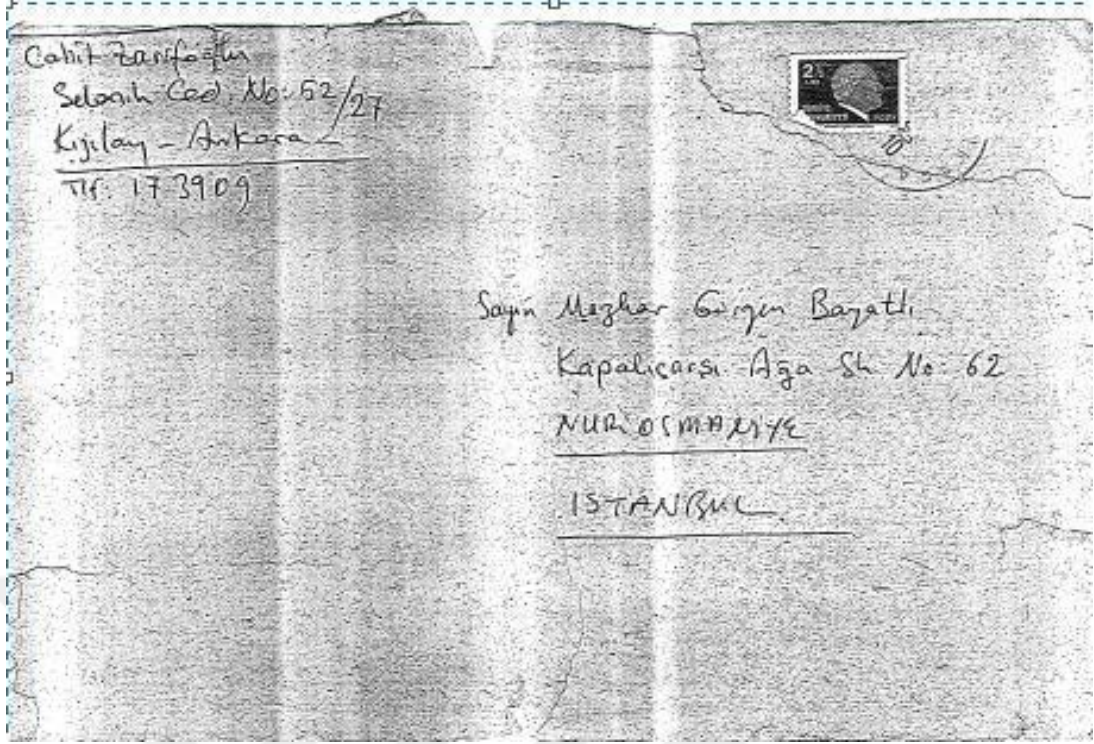
EKLER

- Ek-1: Cahit Zarifoğlu'nun Fotoğrafi.
- Ek-2 Cahit Zarifoğlu'nun Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektup zarfi.
- Ek-3 Zarifoğlu'nun Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektubun birinci sayfası.
- Ek-4 Zarifoğlu'nun Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektubun ikinci sayfası.
- Ek-5 Zarifoğlu'nun Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektubun üçüncü sayfası.

A. Cahit Zarifoğlu (1940-1987)

Ek-1: Cahit Zarifoğlu'nun Fotoğrafı.

Ek-2 Cahit Zarifoğlu'nun Mazhar Gürgen Bayatlı'ya yazdığı mektup zarfı.

Muhterem Ağabeyim,

6 3 1980 Ankara

Okuyorum önümüzdeki hafta inşaallah Ankarada olacaksınız. Paket görüşme imkânınız olmayabilir düşüncesi ile bazı hususları arz etmek istiyorum. İşari beşinizi ağırlıyacağız.

Gazete ile ilgili olarak bir görüşme oldu. Düşüncelerimizi Hocamıza arz etmek imkânı bulamadık. Bugünlerde ise, iki ay sonra beşinci cildi başlayacak olan Navera ile ilgili olarak yoğun bir faaliyet içine girdik. Bütün imkanlarımızı bu alana kaydırarak korundayız. Bu nedenle dikkatinizi, bir emir olmadıkça, gazeteye şu önümüzdeki bir kaç ay için taksit etmesiz zorlaştı.

Navera gittikçe artan bir ilgiye muhatap oluyor. Edebiyat ağırlıklı yazılarla islami ve siyasi ağırlıklı yazıları dengelemek sureti ile çok daha geniş çevrelere ulaşabileceğimizi müşahede ediyoruz. Son bir iki sayımızın mevcutları tükendi. Başka sayımız tadrici bir surette artıyor. Çok geniş bir tanıtım ve abone kampanyası başlatıyoruz. Gruplar halinde bütün Türkiyeyi sohbet gezileri ile dolayacağız inşaallah. Bütün Türkiyede gayretli dostların adreslerini bir kataloğda topluyoruz. Planımıza bitirdikten sonra onlara ne zaman hangi tarihte ziyaret edeceğimizi bildirecek ve ayaklarını kadar gidip, cemaatlaşmanın önemi, haberleşmenin, gazete ve dergilerimizi şunlu bir şekilde işlemenin, ve gönüllü takipçisi ve sahibi olmanın ehemmiyeti, dergimizi tanıtma ve abone bulma konusunda takip edecekleri yol, bölgelerinde cereyan eden her türlü siyasi ve kültürel olayları bize sistenli şekilde bildirmeleri konusunda yapacakları misyonerlik çalışmaları gibi meselelerde onları uyarecek, kendilerine görevler vereceğiz. Bunlarla ilgili olarak Akabaya her gün şu veya bu nedenle Adadolodan ziyarete gelen dostlara da geniş bilgiler veriyor onlardan sözler alıyoruz. Bunlar hem derslerini vermeye başladı. Aynı bir katalogta ise kendilerinden, ilislerinden vesaire faydalanacağız öğretis görevlilerinin adreslerini toplamaya başladık. Onları da ayrıca ziyaret edeceğiz ve sürekli mektuplarla tesit edeceğiz komalarda yazılarını temin edeceğiz. Bu yazıları kısmen Naverada kısmen de gazetelerimizde değerlendireceğiz inşaallah.

Son bir kaç sayımızda Naverada bir çok reklamlar yayınlandı. Bunların bizi olumsuz etkileyen maddi katkıları oldu. Bazı müminleşmiş borçlarımızı ödemek imkânı bulduk. Derginin daha çok satmaya başlaması ve özellikle istanbulda 100 adetten başlayıp bugün 370 adete kadar yükselen dağıtımımız ve artan satış hızları cesaretlendiriyor. İstanbul için bu hız düşmesinde 1000 kadar dergiyi dağıtmayı ve 700 civarında satmayı planlıyor ve tahmin ediyoruz.

Orada çok gayretli ve dikkatli bir arkadaşımız var. Her dağıtımını hem de reklam işlerinin takibini idare ediyor. Aynı zamanda tüccar anlayışlı bir arkadaş. Bu arkadaşla inşaallah kitap dağıtımına da başlamak istiyoruz. Bugüne kadar bir yer kiralamaya teşebbüs etmedik. Mesif Gürdoğanın kayınpederinin dükkanları konusunda biliyorsanız. Paket o konuda uygunsa oldukça sayıf. Sizin bir iş ha-

ni inşaatının hakkında bilgisi oluşt. Başkaca hiç bir bilgi yok. O zayıf bilgiye dayanarak, o hanın en Gera dükkânının bizim Akabe ve Haveranın bürosu ve daktilo yeri oluo olmalıyacağına sorsak istiyoruz.

Şirketi bugüne kadar birtakım hatır borçları, karşı hasenlerle yürütenken (aira hiç bir zaman toplu bir işletme sermayesiz olmadı) ve bu borçları zamanı geldiği zaman ödeyememekten faslıca sıkıldık. Kitap ve dergicilik işimizi ya doğrudan doğruya kendini canlandırarak, ki ne kadar canlandırılma fakir bir müslüman cesareti hitap ettiğimiz için usut verici değil, ya da bir takım ek gelirler temin ederek yürütmek mecburiyetinde olduğumuzu biliyoruz. Beşinci dönem için çok geniş abone kampanyasına bu cüaledendir. Şu anda 1000 civarında abone var. Anlattığımız şekilde geniş bir gayretle bunu en az 2500'e çıkaracağımızı tahmin ediyoruz. Bu durumda elinizde bir milyon küsur lira bir para birleşmiş olacak. Bunun büyük bir kısmını kağıda yatırarak küçük bir kağıt ticareti de yapmak ve derginin bazı giderleri için ayrıca para aramak sorunda kalmamak istiyoruz. Bu durumda aktif satış gelirleri ile reklam gelirleri bize sair faaliyetlerimiz için imkan verecek. Bu arada ikinci bir iş olarak, İstanbulda genel müdürlüğünü şirketimizin ortaklarından baranın yaptığı ve yeni faaliyete geçen bir kaset fabrikasının ankara temsilciliğini yapmak gibi bir durumumuz var. İnşallah bu da bize ek bir gelir temin edecek ve kitap basma işimizi kolaylaştıracak.

Fakat bütün bunlar için, gerek binlerce adrese yollanacak matbu saktup ve broşürlerin havırlanması, postulanması, gerekse Türkiyeyi taranan gezileri için de bir sermayeye ihtiyacımız var. Biliyoruzsunuz Havera ekibinden Yoni Devir ve Milli Gazeteye gıhalük yazı yasan beş arkadaşız. Bunlar gazeteden aldıkları ücretlerin belli bir kısmını aylardan beri muhtasasan Haveraya bırakıyorlar. Son bir münasirin borcunu ödemesi için de Eylül aylıklarının tümünü bıraktılar. Gazete maaşlarından bu kesintiği muhtasasan yapacağız. Fakat hepimiz vatan ve mahdat bir gelirimiz var, hastalık normal olarak evinden içine içinden evine gidip gelen bir esmura nasaran da adeta bir milletvekili gibi ekstra giderlerimiz mevcut. İlaveten gıhalük yazı yazmak bir işkence, bir ömrü törpüsü. Bu şartları yan yana koyarak Akif, Erdes, Hanin, Alaaddin (Bilal) ve benim gazetadaki maaşlarımızın (şu anda 10'er bin lira civarında orta_lassa olarak) hiç olmasa 5'er bin lira artırılması konusunda, pirimizin hismeti ile okeyimizi bekliyoruz. Topu birden doğrudan doğruya Haveraya aktarılacak bu artışa, şükünce daha fazla münasirin ihtiyacımız var.

İkinci bir husus dergiye reklam bulma konusunda arkadaşlarımız Nevzatın sizi rahatsız edip edeniyceğini öğrenmek istiyoruz. Bazı dostlarımızın küçük bir puşula ile kendisini yollamasını mümkün mü?/Eize, Akabeye ortak olmanız konusunda arkadaşlarımız bir teklifte bulundular mı biliyoruz. Benim hayır. Bunu taklif etse görevinin de benim zayıf osuslarına birliğini hissediyoruz. Bu konuda kendinizle siz ve başka dost ve arkadaşlarımız arasında bir fark görüyoruz. Ya yincelik konusunda dava bahesinin mali işi gibi soruldu'na bakmayın. İnşallah

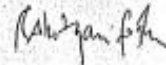
Mah cihat niyeti ile biz de kendi kabiliyetimiz doğrultusunda ve inandırdığımız bir alanda hepimiz adına gayret içindeyiz. Bütün tanıdıklarımızdan ve sizden de bize değil fakat niyetimize ve dolayısıyla şirkete ortak olmanızı bu nedenle rahatlıkla talep edebiliyorum. Vakti ve miktarı için kalbinizin ilhamı bol olsun inşaallah. Gerek dağıtım gerekse gezi faaliyetlerimizin dengeli, çabuk, ve sıhhatli yürütmesi ve bazı temaslarımızı kolaylaştırması için mümkün olduğu kadar yeni bir araba alma projemiz için de ayrı bir fon oluşturmaya gayret ediyoruz. Şimdiye kadar çok küçük bir iki katkının yanı sıra Gölcüklü mimar arkadaşımızla önceki hafta Ankarada bulunduğu sırada Efendimizin yumuşacık yaptığı kalbiyle bize bin mark söz verdi. İki hafta içinde elinizde olacak inşaallah. Bize küçük bir peşinat ve küçük taksitlerle yeni bir araba (adeta) hediye edecek bir dosta da ihtiyacımız var.

Sevgili ağabeyim, bu mektubu bazı konularda size bilgi vermek ve daha çok da dertleşmek ihtiyacı ile daktilo ettiğimi kabul etmenizi rica ederim.

Efendimizi sabırsızlıkla bekliyoruz. Emin olun teşrif ettiklerinde elini öpmeye yüzüm yok. Bir haftayı aşkın bir süre buradaydı ve ben bir gün hariç hep akşam üzerleri hatmeye katılmak üzere dergaha gittim. Şu anda gittikçe artan bir pişmanlık ve suçluluk duygusu içindeyim. Efendisine ihanet edip evinden kaçmış bir köle gibi suçluyum. O bir haftanın ve teveccühün tadı damağında kaldı. O bir hafta içinde bütün azalarımı günahlardan sakınmak konusunda olağanüstü bir kabiliyet kazandım. Seviniyordum ve hep böyle devam edecek sanıyordum. Efendim gittikten sonra yavaş yavaş azaldı ve yeniden o eski kepa zelikler üzerime çullandı. O saf halimi yeniden kazanmak için iradem boğuna gayret ediyor. O uzakta olduğu halde hep huzurundaymış gibi olmak için ne yapacağımı bilemiyorum. Pirimiz inşaallah himmet eder ve kalbime bırakır, talim ettirir ve öğretir.

Umarım huzurunuzu kaçırarak bir şey yazmadım.
İnşaallah kısa bir vakitte kucaklaşmak üzere, selam ve hürmetlerimle.

Cahit Zarifoğlu

Navera Dergisi
Belanik Cad.52/27
Kızılay/Ankara

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı-Soyadı: İbrahim BEYHAN

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Terme-1996

Yazışma Adresi: Cizre-Şırnak

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Samsun Lâdik Anadolu Lisesi	2013
Lisans	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	2017

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2018	Cizre İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	Öğretmen

YABANCI DİL: Arapça, İngilizce